

Rodoljubje na deželi.

Povest. — Spisal dr. Fr. Detela.

(Dalje.)

V.

Gospa Radičeva je imela zopet svoj večer. Mati poštne odpraviteljice je prizovala oblačila za božičnico ubogim otrokom, gospodične pa so šivale in žvrgolele in se smejale. Bogomir je bil spravil gosli in prisedel k Julki, ki je začela tako goreče hvaliti njegovo umetnost, da jo je bistro pogledal, ali misli zares ali se šali. A tako gorke so bile njene oči, in tako prijetno so božale laskave besede njegovo samoljubnost, da se je hitro oglasil prijazen odmev v njegovem srcu. Zdaj vem, zakaj me vedno draži z Danico, si je dejal, siromak, ki ni zapazil, kakšne strele da leté iz Julkinih oči na ono stran, kjer sta adjunkt Bregar in gospodična Mira stikala glavi skup in šepetala zase in se kradoma ozirala po lepi ovratnici doktorja Osata, nedostojno vedenje, ki budi sum, da se opravlja družba. Po pravici se je jezila Julka in se začela tudi sama tiho pogovarjati

z Bogomirom, ki je bil hitro na krivem sledu. Ker je zastajala zabava, je poklicala gospodinja na pomoč doktorja Osata, ki je moral povedati še kak dogodek svojega življenja. In gospod doktor, ki je bil dobre volje, je pripovedoval živahno in prijetno, brez pikrega cikanja na sodobne razmere. Smejal se je celo sam svojim slabostim in prizanašal drugim in tudi za Konrada se je potegnil, ko se je začelo govoriti o gospoda Megliča navdušenosti.

„Oh, mladeniči so si vedno enaki,“ je dejala gospa Črnetova, mati poštne odpraviteljice; „pred tridesetimi leti niso bili nič drugačni. Vse je vrelo in kipelo in šumelo; a polagoma se vse umiri in poleže; vendar pa ostane lep spomin, in človek se smeje v poznih letih tej navdušenosti tako milo kakor otroškim igram, ki so mu bile nekdaj najvišja sreča.“

„Tako nekako znan se mi zdi Vaš glas, gospa Črnetova,“ je dejal Osat, „kakor bi ga bil že kdaj slišal. A ne morem se domisliti.“

„O gospod doktor,“ je dejala gospa, „jaz Vas že poznam več ko trideset let.“

„Kako to!“ se je čudil Osat. „Saj sem vendar bival skoraj vse svoje življenje v tujini, zunaj domovine.“

„In jaz sem vedno vedela, kje da bivate.“

„Jako zanimivo.“

„Ali se nič več ne spominjate Milke Letarjeve, gospod doktor, ki je bila pred petintridesetimi leti nekako petnajst let stara?“

„Milke Letarjeve, Milke Letarjeve?“ si je ponavljal Osat, nekoliko osupel.

„Ali niste Vi poučevali tiste Milke Letarjeve?“

„Da, da, zares. In Vi ste tista Milka Letarjeva?“

„Jaz, gospod doktor, Vaša hvaležna učenka. Seveda imate Vi morda pred očmi samo tisto petnajstletno otročjo deklico. A postarala sva se oba, in iz Milke Letarjeve je postala Mila Črnetova, mamka druge Milke.“

„Torej stara znanca,“ je dejal Osat in stresel gospé roko. A mnogo več veselega iznenadjenja nego on je kazala gospa Radičeva, ki je začela proslavljati stara prijateljstva in staro ljubezen, sklenjeno v mladih letih, ko srce še ne pozna vseh pridržkov in zadržkov, s katerimi drži stari razum človeško družbo vsaksebi.

Osat bi bil najrajši šel; zadrževala ga je pa opravičena slutnja, da bo začela družba takoj, ko odide, povpraševati po njegovih nekdanjih razmerah, ki niso bile tolikanj romantične, kakor bi bil on želel. Priče mladih let so v resni dobi večkrat neprijetne. Ko pa so se razhajali gostje in je spremil gospod adjunkt gospodično Miro in Bogomir Julko, se je pridružil Osat gospe Črnetovi in jo začel nekako pokroviteljsko izpraševati, kako se ji je godilo v zakonu, kako se imata sedaj s hčerko, in omenjal šaljivo, kako nespametna in otročja sta bila v starih časih.

„Oh, gospod doktor, marsikdo bi dal par najmodrejših let za kratko radost nepremišljene mladosti.“

Osat se je poslovil in korakal zamišljen proti svojemu stanovanju. Zdelo se mu je, da ga je že sama preteklost, ko mu je oživljala domišljija obledele podobe davnih let. — Kako prijetno je živel kot mlad dijak pri Letarjevih, in kako so ga podpirali v Ljubljani in pozneje, ko se je šolal na Dunaju! — Ali je dolžan še kaj hvale? — Po pametnem in treznem premisleku se mu je zdelo, da ne; zakaj poučeval jim je otroke in s tem poravnal svoj dolg, prosil jih podpore ni in zvršil bi bil šolanje gotovo tudi brez njih. — Če je imela morda Letarjeva družina pri vsem tem kakšne posebne sebične namene, naj pripiše sama sebi prevaro! —

Seveda je bahal takrat on, kakor toliko mladeničev, da vzame le Slovenko za ženo, nedolžna šala, ki jo razume vsaka pametna Slovenka. O pravem času se je omejilo rodoljubno načelo z določilom, da le Slovenko, ki ima denar; zakaj Osat je bil tolikanj blagega srca, da ni hotel z zakonom brez denarja onesrečiti nobene Slovenke. — Tem neupogljiveje se je držal svojih nazorov nasproti tujkam; a godilo se mu je kakor navadno jeklenim značajem: čudakinje so odklanjale njegovo snubitev, brez pravega povoda; zakaj trdila je vsaka, da je ponudba laskava in častilna in mož vreden vse sreče. Hinaške, ki so same učile Osata prav spoznavati in pravično ceniti ženski spol! Par izpodletelih snubitvev, in Osat je bil preverjen, da bi postal tudi on nesrečen v zakonu. Saj je imel pred očmi toliko svarilnih zgledov, in vedno so se mu pojavljali novi in mu iztiskali zloradi vzklik: Zopet eden! Tako je človeku večkrat v veliko srečo, kar se mu je zdelo v prvem trenutku nesreča. Umevno, da bi bil človekoljubni mož najrajši videl, da bi ostale njegove snubljenke tudi samice; kadar se mu pa ni izpolnila ta želja, ga je potolažila misel, da se je sklenil zopet nesrečen zakon. Tako se je staral Osat v svoji modrosti, dokler mu ni zbudila gospa Radičeva spominov mladih let, ki so jih bila izkušena načela že zdavnaj spravila k pokoju, resen opomin modrim možem, da se ni zanašati na načela in da sega modrost le do prave prilike.

Ni sreče brez nesreče, si je mislil Osat, ki se mu ni videla prav nič dobrodošla stara znanka. Da, stara! Ali sem se jaz že tudi toliko postaral? je vprašal zrcalo na steni. Oh, kako različna je od tiste Milke, ki jo je on v svoji norosti celo opeval. — Predrta reč! če bi imela še shranjeno kakšno pesmico, to bi bila smola. — Sploh pa, če se je potolažila ona v srečnem zakonu, vendar ne more misliti, da čaka on še vedno nanjo. Kljubu vsemu temu je čutil Osat, da gospe Črnetove navzočnost ne povzdiguje njegovega ugleda in njegove zanimivosti. Saj ceni vsakdo više to, česar ne razume in ne pozna popolnoma, in zdravila ne bi toliko pomagala bolnikom, če ne bi bili pisani recepti latinsko.

V Mrakovi hiši pa je sedel med otroki Julček in pil kavo, ki mu jo je bila nalila teta.

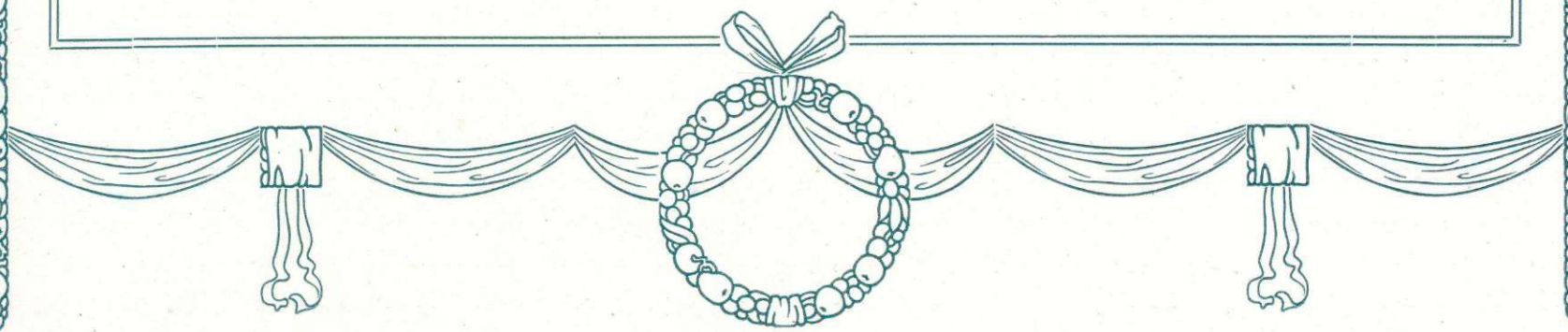
„Le jej, Julček,“ ga je milovala, „da boš zrasel. Saj si tak revež, da ne vem, če bo kaj iz tebe. Seveda, kdo se pa briga zate! Kar k nam pridi in pri nas ostani, Julček! Mi te imamo radi; doma si pa kakor tujec. Oh, še po svetu boš moral iti za kruhom.“

Julček pa ni razumel teh besed in bi bil šel rajši domov poslušat pripovedke, kakršne je pripo-

LOV NA JELENA

LÁĎA NOVÁK

vedovala Danica, in igrat se z Anico, ki ni bila tako glasna in prešerna kakor Pavel. A teta ga ni izpustila iz rok do poznega večera; potlej so ga morali spremiti domov domači otroci. Doma pa ga ni čakalo več prejšnje veselje. Danica je hodila žalostna po sobah in po kuhinji in ni se ji ljubilo pripovedovati veselih bajk. Julček in Anica sta jo prosila in vlekla za roke, da je sedla z njima in ju pritiskala k sebi. Toda besede ji niso tekale gladko z jezika kakor nekdanj, in kar zamislila se je sredi povesti in obmolnila, tako da sta jo morala otroka spominjati, kje da je prenehala. Ko pa so se začeli težki koraki Berusovi, je planila pokoncu in zbežala v kuhinjo.

Čimdalje osornejši je postajal gospodar. Srepro je gledal, neprijazno odgovarjal in brez miru v vedni nejevolji kakor hudouren oblak se vlačil po hiši in dvorišču. Posebno hud je bil na dr. Poljaka in v družbi ni prenesel nobene šale, in ko je imenoval nekoč davkar Danico gospodinjo, je udaril razjarjen ob mizo: „Ne še!“

Jezile pa moža niso samo gospodarske razmere, huje ga je težila druga skrb. Videl je, kako mu blede in slabi Julček od dne do dne. Tako zamišljen je taval deček okrog, povešal glavo in stokal, kadar je mislil, da ni nikogar blizu; tako plaho in milo je pogledoval očeta, in na jok so se mu nabirala usta, kadar ga je ta ogovoril in pogladil po glavi. — „Kaj pa ti je, Julček?“ je povpraševal oče. „Ali si bolan?“ Julček je tiho odkimaval in se obračal stran. — „Ali hočeš novih igrač? Kar povej!“ — Julček je odkimal, ne da bi pogledal očeta, in se kakor nezaveden oprijemal mize; potem je vzel knjigo in se skrnil v kot, da bi bral; a oči so mu uhajale čez knjigo skoz okno v nedoločno daljavo in žalostne zrlle v mrzli svet.

„Ali ti je kdo kaj žalega storil?“ je naganjal oče. Julček ga je gledal in molčal.

Zopet se je sprijaznil Berus s Poljakom in ga prosil in rotil, da naj pove, kaj je dečku; da naj pomaga. A ta ni mogel spoznati nobene prave bolezn. „Slabotne otroke napadejo večkrat take otožne misli,“ je dejal. „Ni čuda; ko vidijo, kako krepko poskušajo vrstniki svoje moči; oni pa se ne morejo meriti z njimi. Razvedriti treba dečka, da se mu ne zagreni življenje. Gibanje v svežem zraku, lahko-prebavna jed, zdravo spanje, to so pomočki.“

Oh, saj je vse poskušal Berus, ki je sam silil Julčka dan na dan, da naj gre v družbo, k Mrakovim, med živahne bratrance; a čudil se je oče, da ni prišel deček nikoli vesel in zadovoljen iz družbe, vedno bolj otožen in zamišljen čez svoja leta. Govoril je čimdalje manj, a kar je povedal, je bilo slišati tako modro in zrelo, tako izkušeno, da

ni kar nič ugajalo očetu. Zavzet je ta tudi zapazil, kako goreče da moli Julček zjutraj in zvečer, kako se mu izvijajo med molitvijo trepetajoči vzdih iz mladih prsi in mu solze zalivajo oči. Tudi v spanju je revček vzdihoval in stokal. Neko noč pa zbudi očeta tiho klicanje.

„Kaj pa je, Julček?“ je vprašal oče.

„Tako me je groza. Ali smem k Vam v posteljo?“

„Le pridi, Julček!“ In deček je prihitel in zlezal v posteljo, se odel čez glavo in stisnil k očetu, ki je čutil, kako mu bije srce.

„Kaj pa imaš? Ali se ti je kaj takšnega sanjalo?“

„Sanjalo,“ je šepetal otrok „oh nekaj tako hudodega.“

„Povej vendar! Zdaj se ti ni treba nič bati. Jaz sem pri tebi, in dvocevka visi na steni; zunaj pa ležita hace in murče, da ne more nihče blizu.“

„Oh, ne to, ne to,“ je hitel deček; „nekaj drugega se mi je sanjalo.“

„Kaj pa?“

„Da sem imel pisano mamo.“ — Oče je osupnil; te besede še ni bil slišal iz Julčkovih ust.

„Kdo pa ti je pripovedoval o pisani mami?“ je izpraševal nejevoljen in radoveden, kdo da bi mu bil tako oplašil sinka.

„Teta mi je pripovedovala,“ je dejal deček.

„Kaj pa ti je vse dopovedala?“

„Pravila je, da je to druga, nepravna mama, ki sovraži in tepe otroke. Kruha jim ne peče iz moke, ampak iz peska, črevlje jim obuva, iz katerih gledajo žreblji, da se zapičijo v noge, in češe jih z železnim grebenom, da kaplja kri izpod ostrih zob.“

„Kaj pa se bojiš ti, Julček!“ je tolažil oče. „Saj ti nimaš pisane mame.“

„Oh, teta mi je rekla, da naj molim in prosim Boga, da je ne dobim, in da naj tudi Vas prosim.“

„Oh, le potolaži se, Julček! Ne boš je dobil.“ In deček je objel in poljubil očeta in miren zaspal v njegovem naročju.

Berus je izpregledal, in jasno mu je bilo, zakaj da je postal njegov ljubček tako žalosten in plah, jasno pa tudi, zakaj da ga vabi teta k sebi in zakaj da mu toliko dopoveduje o pisani mami.

„Lakomna ženska!“ je dejal srdit sam pri sebi, „torej tega se bojiš in zato hodite trije nad mene in nad otroka in nad Danico! Glejte, glejte! Oddaleč se že boje, na kar še mislil ni človek. A zakaj se bojé? Ali že komaj čakajo moje smrti in upajo morda, da pojde Julček kmalu za menoj? Ljubeznivi sorodniki! Kako že gospodarijo po moji hiši, kako se vtikajo v vsako stvar, in kako me šuntajo proti Danici! A ne bodo razdrli pogodbe,

ne bodo je! Premalo so bili prekanjeni, prehitro so odkrili svojo igro.“

Danica pa tudi ni mogla spati, v velikih skrbeh za svojo družino. Tako mirno so počivali mati in brata in sestra; ona pa je premišljevala, kaj bo počela potem, ko poteče pogodba. Če bi si mogla vsaj toliko prislužiti, da bi lahko pričela kakšno trgovino! Toda kaj bo, če se shujšajo razmere tako, da ji ne bo več prestatati! Koliko premagovanja in zatajevanja je bilo že zdaj treba, in nikogar ni bilo, ki bi mu mogla potožiti svojo bridkost. Vsako jutro se je bala, kaj da prinese novi dan, in vsak večer legla v skrbeh, da se bliža usodna odločitev.

Trudna je vstala, ko so še spali njeni ljubi, in šla klicat dekle in pospravljat po sobah. Umeknila se je, ko je slišala znane korake, da ne bi srečala neprijaznega gospodarja. Toda mož je prišel za njo in ji voščil dobro jutro, prijazno kolikor je mogel. Kar zavzela se je Danica, in ko jo je vprašal, kako je spala, je odgovorila: „Prosim?“ ker ni verjela sama svojim ušesom.

„Danica,“ je nadaljeval, „danes se popeljem malo na lov, ker obeta moj barometer boljše vreme. Varuj lepo Julčka in ne puščaj ga k Mrakovim!“

„Če pa pridejo ponj?“

„Reci, da sem prepovedal jaz.“

„Jaz tega ne morem reči.“

„Zakaj ne?“

„Oh, oče,“ se je nasmehnila Danica, „jaz imam za potrebo že dosti nasprotstva; več si ga ne želim.“

„Kakor hočeš; sporočim pa jaz svoji svakinji, da naj se ne trudi več z mojim Julčkom. — Potem, kaj sem že hotel reči? Najina pogodba ugaja meni; če ti je prav, podaljšajva jo še za eno leto in potem bova govorila naprej.“

„Meni je že prav,“ je dejala Danica razveseljena; „toda drugi se ne smejo vtikati v moje zadeve.“

„Nihče se ne bo vtikal; za to bom skrbel jaz.“

Prišla je Mrakovka povprašat, kako da se počuti ljubi svak; Danico in njen pozdrav je prezrla v svojih rodbinskih skrbeh.

„Nikar se ne prestraši, ljuba svakinja!“ je dejal Berus in ji stresel roko. „Bil sem že čisto pri kraju, zdaj sem se pa zopet pomeknil na sredo.“

„To me zelo veseli. Kaj pa Julček?“

„Tudi dober in bo še boljši, če ga ne boste vi vabili k sebi in plašili.“

„Jaz te ne razumem, Martin.“

„Čudno, ko govorim vendar naravnost. Vas pa razumem jaz, če delate še takšne ovinke.“

„Mi ne delamo nikakih ovinkov,“ je porastla žena; „ampak tebi hočemo dobro in za tvoje dobro ime skrbimo.“

„Po nepotrebem.“

„O nič se ne boj! Ne bomo ti vsiljevali svoje bratovske ljubezni. Če ti kdo drug ne bo pohujšal Julčka, pri nas se ne bo; mi smo poštena hiša. Kdo pa da govori iz tebe, dobro slutim. — Kača pisana!“ je siknila proti Danici, ki se je bila stisnila v kot.

„Vun, vun! Izpred mojih oči!“ je kričal Berus in šantal za svakinjo, ki se je obračala in ozirala nazaj in žugala s pestjo.

„Vidiš, Danica? Zdaj bo za nekaj časa mir,“ se je začel krohotati Berus. Potem je ukazal hlapcu, naj pripravi sani in pozove soseda Racmana, če hoče iti na lov, snel kožuh v omari in izvlekel visoke škornje. Hace in murče sta začela skakati krog njega, se spenjati po njem in cviliti od veselja.

Mrakovka pa ni bila tako dobre volje. Tresla se je od razburjenosti, ko je prišla domov, tako, da ni mogla dolgo izpregovoriti nobene besede. Mož jo je izpraševal, kaj da ji je, prosil, da naj mu vendar pove; ona pa je sedla onemogla na stol in srepro gledala skrbnega soproga.

„Kupico vode mi prinesi!“ je dejala čez dolgo časa; potem so se pa usule besede kakor suha toča, ki se je nabrala v soparnih oblakih in tolče in mendra nedolžno žitno polje. Oh kakšne priimke je dajala Danici, kakšne Berusu! Prizanesla ni niti ubogemu svojemu možu, ki se je bil vendar pošteno potrudil, da bi spravil Danico iz bratove hiše.

„Koliko moramo prestatati me uboge ženske,“ je vpila nad njim, „zaradi vaših neumnosti! Vi posedate okrog; me pa se trudimo in skrbimo in delamo za hišo.“

Mrak je čakal potrpežljivo, da se poleže nevihta.

„To je sitna reč!“ je dejal, ko je mislil, da je nehala toča in se bo dala ceniti škoda.

„Ti si sitna reč!“ je zakričala uboga žena. „Zakaj si pustil, da je prišlo tako daleč!“ Da bi jo pomiril in potolažil, je pritrdil mož, da ima ona čisto prav; ampak da je treba stvar vendar trezno premisliti in se ne prenageliti.

„S tisto pisano mammo, mislim, nisva midva prav ravnala,“ je dejal in se obtožil tako tujega greha. „Preveč naravnost ni zmeraj najboljša.“

„No, da,“ mu je segla v besedo, „prav to nam očita tvoj ljubeznivi brat, da hodimo po ovinkih.“

„In vendar sva naredila še premajhen ovinek. Da le ne bi prav midva vdehnila Berusu tistih misli, ki sva mu jih hotela izbiti iz glave! Osata ni treba nič poslušati. Bodiva mirna! Martin je trmast in bi utegnil narediti kakšno neumnost nama v kljub. Po strani se bo dala odvrniti nesreča, naravnost nič.“

Danica pa je sedela zopet pogumna in dobre volje med Julčkom in Anico.

„Ali veš ti, Danica, kakšno povest o hudih mačehah?“ je dejal Julček zamišljen in jo zgrabil za roko.

„Kako ti pride to na misel!“ se je zavzela Danica in se tudi zamislila. „To so žalostne zgodbe, Julček.“

„Vem, in meni je tudi hudo, kadar mi jih pripoveduje teta,“ je šepetal deček. „Poslušal pa bi jih vendar rad. — Mačehe so gotovo vse hude.“

„Oh, ne, Julček. Nekatero so dobre in morajo trpeti zaradi svojega imena.“

„Jaz bi gotovo umrl, če bi dobil pisano mamo,“ je modroval Julček. „Pravo mamo sem komaj poznal. To vem, da je bilo lepo takrat, ker je bila vedno doma in vedno pri meni. Pisane se pa bojim.“

„Oh, nič se ne boj, Julček!“ ga je tolažila Danica. „Saj je ne dobiš, in tudi treba je ni.“

„Kaj ne, da ne!“ se je razveselil otrok. „Čemu naj bi jo jaz dobil! Saj imam tebe kakor svojo mamo in tudi tako rad te imam. — Zdravnik pravi vedno, da zrastem jaz še velik in krepak; toda ne vem, kdaj, in ne vem, če bo res.“

„Oh, tu sta pa hace in murče!“ je plosknila Anica z rokami in hitela v vežo, kjer sta cvilila in skakala psička. Pritekla sta bila samo naznanit gospodarjev prihod in oddirjala zopet naproti sanem, ki so peljale med veselim žvenkljanjem Berusa in soseda z lepo srno, ki jo je bil ustrelil gospodar.

Črez nekaj dni je bila velika pojedina in med povabljenimi tudi Bogomir. Pili so na lovsko srečo gospodarjevo, hvalili izborna kuharico in reševali domače dogodke.

„Dva štefana plačam jaz,“ je dejal lekarnar, „za centralno kurjavo. Gospod davkar, kaj pa Vi tako zamišljeni?“

„Volitve mu gredo po glavi,“ je razlagal adjunkt, „volitve, ki se bližajo. Za kremenite značaje je to vedno zadrega in stiska.“

„Kaj veste vi, mladi ljudje,“ se je hudoval mož, „kaj so bile volitve v naših časih!“

„Prijetni so bili tisti časi,“ je dejal dr. Poljak; „prizadevljivemu uradniku takrat ni bilo treba beliti si glave s kandidati. To skrb je prevzel šef; ta je naročil voz, če je bilo treba, in peljal svoje moštvo z odkazanim kandidatom na volišče. Tam so oddali gospodje svoje glasove in se vrnili z zavestjo, da so zvršili svojo državljansko dolžnost. Pozneje so nastale sitnosti. Kaj ne, gospod davkar.“

„O sitnosti. Volitve proste, ampak šalo je bilo treba razumeti.“

„Saj vas je vselej o pravem času razsvetlil kak duh v uniformi političnega uradnika.“

„Pojdite no! Kako razsvetlil? Reкло se je: Pričakuje se, da volijo gospodje korektno. Ampak kaj se to pravi, korektno! Korektno je vse in nič, korektno je preklet hudič, ki nastavlja zanke preprostemu človeku. Najbolje bi bilo, da bi sploh ne bilo treba voliti.“

„O siromaki!“ je miloval adjunkt. „To je pa vse drugačen mož gospod dr. Osat, ki ve že zdavnaj, koga bo volil.“

„Kadar bo kandidiral vreden mož,“ je dejal Osat, zaničljivo nabral usta in srepro pogledal adjunkta, „ga bom volil jaz.“

„To boste pa dolgo čakali, gospod doktor, ker nočete kandidirati sami.“

„Jaz? Da bi sodil potem vsak paglavec moje delovanje! Takšne smešnosti me Bog varuj. Za večino naših ljudi so še ti poslanci predobri.“

„Med Kelti bi bili Vi vedno pod policijskim nadzorstvom,“ je dejal zdravnik. „Kaj pa ti, Berus? Ti boš pa tistega volil, ki bo dal najbolj za vino.“

„Ne,“ je odgovoril ta, „jaz počakam; da vidim, koga da bo volil moj brat Mrak.“

„To-le je politična zrelost, gospod davkar.“

„Jaz namreč volim potem nasprotnika. — Tega mojega brata ali pravzaprav njo, svakinjo, je začelo naenkrat skrbeti, ali se bom jaz še ženil ali se ne bom,“ je nadaljeval Berus, in mirna beseda je prehajala v strastno jezo. „Kaj pa to njima mar! To je moja stvar, ki ne briga nikogar nič.“

Jezne besede so poparile veselo družbo, in niti zdravnik si ni upal pošaliti se z možem. Najmučnejša je bila nastala tišina za Danico, ki je čutila, kako se obračajo nanjo osupli, radovedni pogledi. S krepko voljo je ohranila videz popolne mirnosti, in prezirljivo hladno so odgovorile njene oči začudenim Bogomirovim. Splošna, skupna zabava je prenehala. Davkarjeva gospa je šepetala svojemu soprogju, da naj ne govori toliko o volitvah: „Ti voli kakor sodnik in adjunkt ali pa bodi tiho in ne razkladaj, kakšen junak da si.“ Gospodična Mira se je bila obrnila k dr. Osatu in vprašala poluglasno, če so imeli stari Kelti tudi že volitve, in s hinavskim zanimanjem je poslušala razpravo o keltskih vergobretih. Berus pa se ni menil za nobeno zadrego svoje družbe, za nobeno tišino, za nobeno razpravo; nabrana jeza je morala na dan.

„Kaj pa to koga briga!“ je dejal in trdo postavil izpraznjeno kupico na mizo. „Davi me je ustavila celo gospa Radičeva. Gospod Berus, je dejala, gospod Berus, ali niste že prestari za ženitev? E, gospa, sem dejal, če niste prestari Vi, zakaj naj bi bil jaz. Ta mi hoče biti že tudi varuhinja. Jaz pa kar pogledam na petelina, ki se vrti na Mrakovi strehi, in vem, odkod da piše veter.“

Z neprijetnim razglasjem se je končala vesela večerja. Gostje so se razhajali in ugibali med seboj, kaj da pomeni to razburjanje. Osat, ki je menil, da razume vse, se je tudi delal tako, toda skrivnostno molčal. Bogomir pa je čutil z veliko nejevoljo, da se preveč zanima za Danico.

To je zapazila drugega dne z zadovoljstvom tudi Mrakovka, ko ji je moral popisati Bogomir ves dogodek, dasi ji je bil oddrugod že znan. Pritrdila je njegovemu mnenju, da Danica sama sedaj res ne mara za starca. „Toda,“ je dodala, „če se ne zmeni zanjo tisti, ki bi ga imela rada, kaj hoče! Marsikatera se naveliča pravega čakati in vzame kogar si bodi. Kaj šele, kadar snubi po eni plati denar, po drugi strah za vsakdanji kruh! O jaz vem, kar vem,“ je dejala in prijela za ramo Bogomira, „in milujem ubogo Danico, toda pomagati ne morem, in dekle ne more izpregovoriti prve besede. A kesala se bosta dva človeka, dva dobra mlada človeka.“

V srce so segale sočutne besede Bogomiru, in naprej in naprej bi bil poslušal blago Mrakovo mamo. Godilo se mu je pa tako kakor poprej Julčku. Vedno je odhajal otožnejši od Mrakovih, nego je prihajal. Presedati mu je začela družina, celo Osatova, presedati godba in godci; najrajši je negoval in objemal sam svojo žalost, ki mu je bila tako prirastla k srcu, da bi bil hud, če bi mu jo bil hotel kdo iztrgati. Oh, da bi vedel, kaj storiti! — Prazen vzdih, seveda. Saj mu je bila povedala Mrakova mama, da ima prvo besedo fant, če je za kaj. — Tako se je bil že tudi nekako odločil Bogomir, in v tistih časih je resnico govorila Julka, ko je zaupno lagala Danici, da bi ji rad nekaj povedal Bogomir, a si ne upa. Boječ človek pač ne sme dolgo premišljevat, če hoče kaj zvršiti. Stari pomisleki so bili kmalu izpodkopali novi sklep Bogomirov in se začeli celo rogati blagi njegovim žalosti, češ, da je samo namišljena in da ni kar nič nesrečen. „Srečen pa tudi ne,“ si je odgovarjal nejevoljen, kakor da bi slutil, da odganja premišljevanje in preudarjanje srečo in nesrečo. Sklenil je zopet odločno, da ne stori sam zase nobenega koraka, in naj ga preganja usoda, kolikor ji drago, in začel se je celo jeziti natihem nad sladkimi besedami Mrakove mame, ki se je še bolj jezila nad njegovo neodločnostjo; in ne samo natihem.

„Oh, saj ni nič s tem človekom, s tem učiteljem,“ se je hudovala zaupljivo proti dr. Osatu, kadar jo je ta izpraševal o Berusu.

Danici pa je bilo jako neprijetno vse to zanimanje. V svoji neizkušeni poštenosti si je mislila, da, če se sama ne briga po nepotrebem za druge, jo bodo pustili tudi drugi na miru. Ta samoljubna nada jo je seveda temeljito prevarila; vendar pa je bila Danica toliko prebrisana, da je vedela, da ne ustavi jezikov,

če se še tako prepira in ugovarja. Potrpela je in čakala, da potegne drug veter in razprši puhle govorce. Kako ljubeznivo je tudi tolažil doma Berus svojega Julčka, da naj se nikar ne boji; on da ne dobi nikdar pisane mame. Danica pa tega ni mogla dati oklicati.

Gospe Radičevi pa je povedal pri prvi priliki sodnik Strnad, kako hud da je bil Berus zaradi njenih besed, ki so bile res odveč. Gospa je malo zardela; začela pa je živahno zagovarjati svoj blagi namen; zakaj tolika razlika v starosti, značaju, omiki vendar ne more roditeljskega zakona. „Kaj menite Vi, gospod doktor?“ se je obrnila do Osata.

„Popolnoma Vaših misli, milostiva gospa,“ se je priklonil Osat. Tudi Betka je potegnila z materjo.

„Odkod pa veste, gospa,“ je dejal sodnik, „da Berus sploh misli na ženitev?“

„Iz najčistejšega vira,“ je dejala gospa in pogledala Osata, ki se je zopet priklonil. „Ker sem živela jaz v srečnem zakonu, želim in privoščim to srečo tudi svojemu bližnjiku.“

„Ampak, gospa, če hočete otvoriti v gradu posredovalnico srečnih zakonov, morate prositi pristojno oblastvo dovoljenja,“ je dejal sodnik in se nejevoljen poslovil. Betka ga je spremila in mirila in dokazovala, da ima mama prav in da se mlada, brhka Danica vendar ne more poročiti s takšnim možem.

„S kakšnim možem!“ se je jezil Strnad. „Prvič so to najbrž prazne marnje, ki jih je Osat raznesel, in potem je Berus poštenjak.“

„Hvala lepa za take poštenjake!“ je dejala Betka in stisnila usta. „Iz srca rade jih prepuščamo vam.“

Dr. Osat pa je prijel gospo Radičevo, ko sta ostala sama, za besedo. „Vi ste rekli,“ je dejal in jo pogledal zapeljivo, „da želite tudi svojemu bližnjiku zakonske sreče. Jaz sem tudi Vaš bližnjik.“

„In Vam je želim še prav posebno,“ je prikimala ljubeznivo. „In tudi potruditi se hočem zanjo. — Betka, ti si nekoliko nezadovoljna z gospodom Strnadom,“ je ogovorila hčerko, ki je vstopila tiho in sedla k svojemu delu. „Mala nesporazumljenja ne škodujejo nič. To so priprave k zakonskemu življenju, kjer vzgajata drug drugega mož in žena uspešno le tedaj, če varujeta vsak svojo osebnost. Po nevihti, ki izčisti ozračje, posije solnce še lepše. S potrpežljivim prenašanjem se časi res odpravijo tuje napake, časi pa tudi vzgoje.“

„Gospa, jaz Vas bom še spomnil Vaših besed,“ se je poslavljal Osat in poljubil gospe roko.

„Če ne, Vas spomnim jaz,“ se mu je nasmehnila. — „Zakaj ne bi vzel ta Osat Črnetove gospe!“ je dejala Betki, ko sta bili sami in se začeli meniti o domačih dogodkih. „Ona bi dobila oporo na stara leta, in njemu bi ne bilo treba vedno zunaj doma iskati družine.“

PETER SKARGA NAPOVEDUJE PROPAD POLJSKE

JAN MATEJKO

Berus pa se ni brigal za nobeno govorico nič, vesel, da se jeze Mrakovi. Kadar je slutil, da je kakšnega gosta nalašč poslala svakinja poizvedovat, kaj da se godi pri svaku, je govoril prešerno kakor kak razposajen fant, da se je križala potem Mrakova mama: „Oh, takšno pohujšanje bi se vendar ne smelo trpeti!“ In ko se je pripeljal nekoč neki fotograf na svojem popotovanju v Podlom, je takoj dobil dela pri Berusu.

„Predebel si; ne bo te spravil na eno podobo, Berus,“ je dejal sosed Racman, ki je pil v veži.

„Ne samo mene, ampak še par drugih,“ je odvrnil Berus, ko je pripravljala fotograf svoje orodje. „Danica, sem sedi, zraven mene, in Julček v sredo, Anica, ti pa tja in vsak na eno stran hace in murče!“ Veliko težavo je imel fotograf, preden je uredil vse te Podlomce v slikovito skupino; a najhujše je bilo, ker je zahteval Berus, da naj Julček in Anica jezike kažeta na podobi. Namenil je namreč fotografijo svoji svakinji. Samo ker je prigovarjala Danica, da bi se to ne spodobilo, se je vdal, toda preverjen, da bi bilo po njegovem več efekta. No, tudi tako ga je bilo dosti; zakaj Berus se je držal tako grdo, tako porogljivo in škodoželjno, da je krč zvil Mrakovo mamo, ko je zagledala podobo.

„Deset goldinarjev ne pogledam, če bi videl zdaj-le njen obraz,“ je dejal Berus, ko je bil poslal Racmana s fotografijo k Mraku. — Mrakovka pa se je hitro zavedla. Vsakemu gostu je pokazala podobo in spremljala razkazovanje s tako strupenimi opombami, da bi bila minila Berusa smeh in šala, ako bi jo bil slišal. Tako pa se je režal naprej na podobi nesramno in hudobno in jezil svojo svakinjo, ki bi mu bila najrajša izpraskala oči. Da je pokazala podobo tudi Bogomiru, ni treba praviti. „Le pogledajte, kako se drži na jok uboga Danica!“ je dejala in se jezila natihem nad Bogomirom, ki je tudi skoraj jokal; oh, samo jokal!

Tako se je bilo vse zarotilo proti Mrakovki, in tudi dr. Osat je ni posebno potolažil, kadar je hvalil Danico, ki bo povzdignila Berusovo krčmo, da postane prva v Podlomu; zakaj tako izobražene in ljubeznive gostilničarke da ni dobiti daleč okrog. „Drugi govore pa drugač,“ je dejala nejevoljna, ker ni vedela, da imajo Osatove besede nekako znanstven namen. Kakor se namreč veseli zvezdoslovec, če mrkne solnce ali mesec, kakor je bil on izračunal in napovedal: tako je opazoval z zadovoljstvom Osat, kako je potrjevala vsakdanja izkušnja njegove posebne nazore o človeških srcih.

A kdor se hoče jeziti, najde povsod dosti povoda. Danica se je odpravljala v sosednjo vas po kupčiji, ker je bilo treba zopet klati za semenj.

„France, naprezi sani!“ je ukazal Berus. „Kaj boš gazila sneg!“ Mignil je Julčku, da naj se napravi, da se popelje na saneh, velel, takoj zavreti poldrugi liter vina in poiskal kožuh in škornje. Danico je bolelo srce, ko je videla to pripravljanje in je spoznala Berusov namen; a ugovarjati si ni upala. Čutila je, kako nakopava zavist in sovraštvo sama sebi proti svoji volji. Kaj je bilo mar Berusu, kaj da poreko ljudje! Neodvisnemu, premožnemu, brezobzirnemu možu niso mogli do živega nasprotniki; a Danice ni branil tisti sveti strah, ki obdaja bogastvo daleč okrog; njej se bo zamerila, njej se ne bo odpustila gospodarjeva trmoglavost, njej, ki so ji pridne roke vse obratna glavica in dobro ime edini kredit.

Berus ni slutil tega njenega strahu in tudi ne bi uvaževal teh pomislekov; za to mu je šlo, da razjezi zavistne sorodnike in jim pokaže, da se ne boji njih nasprotnosti čisto nič.

Danica je hotela sesti spredaj, k Francetu. „Ne, zraven mene in Julček v sredo!“ je ukazal Berus in prižgal debelo s srebrom okovano pipo. „France, vozi skoz vas, mimo Mraka!“ je naročal hlapcu, ki je hitro razumel, kaj da to pomeni, si prižgal viržinko, vteknil slamo za uho, potisnil klobuk na stran in dlesknil z jezikom. Ponosno sta skrivila konja tilnike, da so zažvenkljali kraguljci, prhnila iz nozdrvi gosto paro in zdirjala gosposko, kakor istih misli z gospodarjem, da se mora pokazati strmeči javnosti, kdo da je Berus. Hace in murče sta se podila za vozom, da so jima odletavala ušesa, na ovinku sta udrila za njima Racmanova dva, malo naprej lekarinarjev, in sani niso bile še iz vasi, ko se je za njimi pojalo in valilo in prekucevalo deset vaških psov. Ponosno so drčali mimo Mrakove hiše in niti France se ni ozrl, češ, oni naj se ozirajo; slutili in čutili pa so razen dobrodušnega Julčka vsi, da so v gostilnici vsa okna polna.

„Kakor bi se peljal konjederec,“ je dejal Mrak in se obrnil od okna.

„Da ga le sram ni, starega norca!“ je vzdihnila žena, ogorčena, da se tako žali javna nramnost.

„Za ženitev,“ je modroval dr. Osat, „pa res ni ženin nikoli prestar.“

„Siromak Julček!“ je zastokala teta.

„Res je slab in ne bo živel dolgo,“ je tolažil Osat; „toda žalovati ni treba, Mrakova gospa, ker najbrž ne bo še izumrl Berusov rod.“ (Dalje.)

Mater Dolorosa.

Zložil Silvin Sardenko.

V. Spev.

Pot v Jeruzalem.

Kakor izza vrtnih mej
plahe deve plah pogled,
izza gor je gledala
mlada vesna v Nazaret.

Polno rož v naročaju:
zvončkov, lilij, nagelnov
in škrlatnih pasjonk
in še drugih sto cvetov.

Kdo bo bele zvončke bral?
Prišla jih bo deca brat,
v šopek jih bo spletala
in pozdravljala pomlad.

Kdo gojil bo lilije?
Deve nežne pridejo:
čista srca s čistimi
se cvetovi snidejo.

Kdo bo trgal nagelne?
Brhki fantje pripajo,
nagnejo se k nagelnom
in za trak si jih pripno.

Kdo pa hoče pasjonk
iz škrlata rožnega?
Ni je duše žalostne!
Ni ga lica tožnega!

Vendar! V Nazaretu tam
miren dom čez plan je zrl,
v domu tožni Materi
up za upom v duši mrl.

Vesna v dom je šinila
skozi okno kakor žar,
z gloriolo jutranjo
obsijala bridko stvar:

Devica ti
ožarjena,
od žalosti
obdarjena!
Razdala sem
cvetlice vse,
ostale so
pasjonke še.
Vsi lističi
na čaši tej
kot krona so
spleteni, glej!
In steblo to
predrobno je

in žezlu tak
podobno je.
Vsi prašniki
kot žebli so,
ki v krono se
zagrebli so.
Naj tebi dam
pasjonkin cvet,
najtožnejša
od vseh deklet.

— O, kdo si ti?
O, kdo si ti,
ki mi o kroni govoriš?
In pasjonk
prinašaš mi
kot ljub spomin na Sinov križ!

Pomlad sem jaz;
iz sinjih dalj
pošilja me
nebeški Kralj.

— Pomlad tedaj!
Povej mi vsaj:
Katera si pomlad z višin?
Mar tretja že
— ah! menda ne —
odkar se je poslovil Sin?

Jaz tista sem
pomlad, poglej,
ki Sin je tvoj
dejal o njej:

Ko tretja ti pomlad
Velikonoč naznani,
ko smokev tretjikrat
zacvete na poljani —
pohiti z rodnih trat!

*

Mati se je dvignila,
dvignilo se ji srce;
v daljno mesto judovo
je hitela čez goré.

Potovala dneve tri,
tri noči, kot tistikrat,
ko je šla sorodnico
v Ain Karim obiskat.

A drugačna Devina
duša bila je takrat:
sanjala je radostna
sladki svoj Magnificat.

Danes pa je temna skrb
kakor senca šla pred njo,
vedno večja, kot tedaj,
ko gre solnce za goró . . .

Oljska gora tisti čas
pila je krvavi pot,
ki od smrtne žalosti
ga potil je sam Gospod.

Mati, bridka Mati ti,
kaj je tákrat mislil Sin,
da je tak mu smrten strah
vstal iz srčnih globočin?

Kaj da ne bi znala ti,
ko je znalo stvarstvo vse
in sočutno s Stvarnikom
tugovalo stvarstvo vse!

Slednji trn in slednji trst,
cela pot v Jeruzalem
pravila je Materi
o trpljenju Sinovem.

Skozi šumo šumnato
šum vetrov je žaloval,
kot da vzdih bi Stvarnikov
z oljskogorskih nosil tal:

Ljudstvo moje,
kaj sem ti storil?
kdaj razžalil te?
odgovori!
Iz Egipta
sem te izvodil
v plodonosni
Kanaan gori.
Ti pa tešeš
težki mi križ.

Ptice so si po vrheh
gnezda mehka znašale
in turobno so se vmes
grlice oglašale:

Jaz sem tebe
kakor otroka
skozi puščo
vodil neznano.
Vodil sem te
v dobro deželo
in redil te
s čudežno mano.
Ti pa tešeš
grozni mi križ.

Vinska trta vrh goric
sklanjala se je navzdol,
kakor bi za Devino,
za Njegovo znala bol:

Kaj sem moral
še ti storiti?
Kaj sem storil
še ti premalo?
Kot vinograd
sem te zasadil.
Ti pa si mi
bridko postalo,
da me s kisom
trpkim pojiš.

Izpod tal je mahovih
gorski vrelec živo vrel
in skrivnostno šumotal,
kakor da bi kdo ihtel:

Jaz potopil
v morju rdečem
Faraona
v grob sem odprt.
Ti izdajaš
v srdu hrumečem
Ani, Kajfi
v grenko me smrt.

V rujni zarji jutranji,
kot objokano oko,
kakor ranjeno srce,
žalovalo je nebo:

Jaz odgrnil
z róko mogočno
pred teboj sem
morsko ravan.
Ti prebodlo
s sulico silno
pregloboko
mojo boš stran.

Kakor potnik zapuščen,
čez nebo je plul oblak,
nad deželo Judovo
zjokal se tako težak:

Jaz sem tebe
spremljal v oblaku:
ni sovrag te
videl ohol.
Ti pa mene
vlečeš nemilo
pred Pilatov
sodnji prestol.

Sive skale sivih gor
v solncu so se svitale,
vse razpoke, nemo so
s Stvarnikom očitale:

Jaz sem tebi
vzbudil iz skale
vir rešilni
prečudovit.
Ti pa meni
z žolčem bridkostnim
suho žejo
prideš gasit.

Trst na vodi semtertja
zibal se je venomer;
vse pokojno kroginkrog,
ali zanj miru nikjer:

Jaz sem kralje
zavoljo tebe
kananejske
pahnil na tla.
Ti me s trstom
biješ po glavi,
ko tako je
zmučena vsa.

Trnovi grmovi so
skromni cvet razcvetali,
drug ob drugem vili se,
kot bi krono spletali:

Jaz sem tebi
žezlo kraljevo
kakor sinu
svojemu dal.
Ti me venčas
s trnjevo krono,

kot vjetnika
s tujčevih tal.

Palme vitkovzvišene
pod nebo strmele sô,
krone gostovejnate
tožno jim šumele so:

Jaz z močjo sem
tebe povzdignil
spet do nebes.
Ti sramotno
mene na križev
vrglo si les.

To je bila težka pot,
bridka pot v Jeruzalem:
vsaka stvar je Materi
novô dala skrb o Njem.

Tako pot je hodil Sin,
ko z učenci zadnjikrat
šel je v mesto vseh krivic,
vseh prevar in zlob prepad.

(Dalje.)

Belokranjski reformatorji.

Spisal Leopold Podlogar.

Viharna sta bila za mali slovenski narod petnajsti in šestnajsti vek. V tej dobi je pokazal Slovenec svojo žilavost in razvil vso svojo jekleno telesno in duševno moč. Na jugu je pritiskal proti meji kruti sovražnik krščanstva, krvoločni Turek; njegove napade je naš narod junaško odbijal, njegove navale v slovensko ozemlje vztrajno prenašal. Potoke krvi in solza je prelil naš praded zaradi strašne turške sile. Zgodovina te dobe bi morala biti, da se dovolj označi, pisana s krvjo. Na tisoče slovenskih sinov je padlo pod turškim mečem na slovenski meji, še več pa jih je pustilo življenje v deželi sami. Zatirano ljudstvo je pokladalo na žrtvenik domoljubja kri in življenje in svoj zadnji vinar kot „turški davek“. Slovenske cerkve so dale vse svoje dragocenosti, da se prekujejo v denar. Vkljub vsem neznosnim in krvavim žrtvam je trajalo dolgo, preden je napočil za Slovenijo dan rešitve in miru. Včasih ni minilo leto, da bi ne bila preletela turška krdela enkrat ali večkrat slovenskih pokrajin. Oropana in požgana sela so se komaj dvignila iz ruševin, nova turška sila jih je v hipu zopet razdejala.

Krvavi boj je bil Slovenec v tej dobi za obstanek na lastni zemlji; pa tudi za vero svojo in svojih

očetov. Kajti Turka ni gnala v boj sama želja po zemlji kristjanov, osvojiti si je hotel tudi njih um in srce. Njegova vera mu je velevala bojevati se z neverniki tako dolgo, dokler Mohameda, začetnika turške vere, ne spoznajo vsi narodi in ne časte vsa ljudstva njihovega Alaha. Ta verski fanatizem je navduševal janičarske čete s tako silo, da se jim je morala podati dežela za deželo, ukloniti ljudstvo za ljudstvom.

Nepremagljive čete janičarjev so žalibog obstojale iz samih krščanskih, v mladosti v turško sužnost odpeljanih otrok. Tam so jim vzeli vero očetov, izbrisali spomin na dom, prestrigli ono vez, ki tako tesno spaja srce vsakega človeka z domovino. Dorasli so se od tam vračali v svojo domovino, pustošili domovja, kjer je tekla njihova zibel, morili in tirali v sužnost nepoznane sorodnike. — A v tej žalostni dobi, ko je komaj preteklo eno stoletje ponavljajoče se turške sile, so silili od severa v slovensko ozemlje še drugi janičarji, oboroženi „z uma svitlim mečem“, in s „čisto besedo“ evangelija, z verolomnimi nauki nesrečnega nemškega meniha-odpadnika Lutra, za katere so hoteli pridobiti slovenski narod.

I.

V začetku XVI. stoletja (1517) je začel nesrečni vitemberški avguštinec Martin Luter trositi po Nemškem svojo krivo vero. V prepirih s cerkvijo je zabredel trmasti verovestnik v nekatere že davno obsojene verske zmote. Pristašev za svoje nazore je našel kmalu prav obilo; odpravil je post, izpoved, zadostovanje, brezženstvo duhovnikov, redovniške obljube, učil je, da sme svobodno lastiti si vsakdo cerkveno last, kdor je sploh doslej podpiral cerkev kakorkoli. To je privabilo v njegov tabor obilo somišljenikov.

Po Lutru, začetniku, se zove nova vera luteranska.

Pri svojih novotarijah se je Luter skliceval na sv. evangelij, katerega je seveda tolmačil po svoje in proglasil sv. pismo za edini vir vere. Po temeljnem kamenu luteranstva, sv. evangeliju, se imenuje tudi evangeljska vera in nje privrženci reformatorji, ker so hoteli v cerkvi baje vse na bolje preurediti. Ker so reformatorji v državnem zboru v Špiri (Speier) l. 1529., čuvši cesarjev razglas, ki je strogo prepovedoval vsako novotarijo v cerkvenih in verskih zadevah, temu razglasu odločno oporekali ali s tujo besedo „protestirali“, se jih je oprijelo ime „protestantje“.

Komaj se je začela Lutrova vera širiti in utrjevati po domači, nemški državi, se je zatrosila obenem preko njenih mej na vse strani, tudi med našimi pradedi na slovenski zemlji. Komaj deset let po Lutrovem javnem nastopu, zasledimo protestante tudi že na Kranjskem. Ko je poslala l. 1525. naša dežela svoje zastopnike ali odposlance na državni zbor v Augsburg, jim je izročil ljubljanski škof Krištof Rauber (1493—1536) pisano pritožbo zoper protiversko počenjanje nekaterih pridigarjev po Kranjskem. V tej pritožbi zopet in zopet povdarja, da v verskih stvareh v naši deželi ni vse v redu. Veliko nereda in zmešnjav povzročajo nekateri pridigarji, ki javno na propovednicah bičajo stare, tradicionalne navade v sv. cerkvi; bičajo jih kot nedopustne in grešne razvade, pa s tem početjem cerkvi več škodujejo nego koristijo, vernike od cerkve prej odbivajo nego jih ž njo družijo. Sedanja ustava cerkve jim ne ugaja, preustrojiti jo hočejo z različnimi novotarijami.¹⁾

Seme nove vere je prinesel v našo deželo brez dvoma Matija Klombuer (Khlombuer). Kot ljubljanski meščan je imel po mestu pri vseh stanovih veliko veljavo. Moral je biti precej učen, ker je dosegel čast tajnika deželnih stanov (Landschaftsschreiber). Ker je moral kot tak biti dobro verziran v pravu,

smelo sklepamo, da se je učil pravožnanstva v Nemčiji, se tam navzel novih, reformatoričnih nauk in jih usiljeval in širil med svojimi prijatelji in znanci. V njegovi hiši so se shajali možje duhovskega in posvetnega stanu, pogovarjalo se je o raznih verskih in cerkvenih zadevah in v teh razgovorih se je pojavila želja in zahteva po cerkveni in verski reformi, seveda v duhu luteranstva. Klombuerjevo hišo v Ljubljani imenujemo lahko rojstno hišo, v kateri je zagledalo beli dan ali bolje, iz katere se je jelo razširati protestantstvo po naši deželi. Med onimi, ki so kranjskemu protestanstvu stali ob zibeli, nahajamo poleg svetnih visokih glav tudi stolnega prošta dr. Lenarta Mertlitz, generalnega vikarja Jurija Dragolitz in kanonika Pavla Wiener.¹⁾ Okrog teh

RIBIŠKA LADJA PRI SPLITU

mož se je nabralo kmalu celo krdelo meščanov in deželanov. Javno si ta družba s svojimi nauki ni upala koj na dan, predobro so poznali strogost kralja Ferdinanda. Kar nastopi pred ljudstvom ljubljanski kanonik Primož Trubar (1530) in govori v prilog novi veri. Seznanil se je bil ž njo v Solnogradu in na Dunaju. Tam je l. 1522. javno oznanoval novo-verske resnice Pavel Speratus, tu pa l. 1524., dal življenje za novo vero.²⁾ Njegove nauke je ponesel Trubar v javnost na Kranjskem in njegov glas se je razlegel kmalu po vsej slovenski zemlji.

Nastane vprašanje, kaj je uglasilo protestantstvu pot v naše pokrajine?

Po nenavadnih in nepričakovanih dogodkih so prišli naši kraji ravno v najožjo zvezo z Würtember-

¹⁾ Elze, Die Superintendenten der evang. Kirche in Krain, 1; Ljublj. Zvon, 1890, 481, in Radics, Herbart VIII. Frh. z. Auersperg, 151.

²⁾ Elze, l. cit., 2 in 3.

¹⁾ Dimitz, G. Kr., 194.

škimi, rojstno deželo nove vere. Ko so pregnali vojvodo Ulrika, je prišlo Würtemberško pod avstrijsko vlado (1520—1535) in je postalo avstrijski fevd.¹⁾ Ravno okrog te dobe je slovelo daleč čez mejo nemških dežel ime Eberhard-Karlovega vseučilišča v Tibingi. Na vseučiliških stolicah so delovale preodlične učne moči, predavali so tu možje iz avstrijskih, celo iz slovenskih pokrajin. Častno mesto med njimi je zavzemal Matija Garbić (Matthias Garbitius), doma iz Istre, ki je bila takrat združena še s Kranjsko. On je učil grščino na tibinškem vseučilišču in je bil voljen trikrat za dekana artistične-modroslovne fakultete. Poleg njega so učili še slovenski rojaki Marko Guttenfelder, Gašpar Žitnik (Sitnig), njegov nečak Tomaž Kren, Pavel Fabricij, Jakob in Aleksij Štraus.²⁾ Ti ugledni in vplivni možje so začeli gojiti duševno zvezo med Würtemberškim in svojo slovensko domovino. Tja so vabili svoje rojake, jih sami gmotno podpirali ali skrbeli za njihovo podporo. Kaj čuda, da so začeli slovenski dijaki popuščati italijanska in druga tedanja vseučilišča in zahajati na nemška, kamor so naši plemenitaši že davno pošiljali svoje sinove. Samo na tibinškem vseučilišču n. pr. se je šolalo od l. 1530. do 1614. 115 štajerskih, 69 koroških in 113 kranjskih dijakov.³⁾ Med njimi je bilo sicer večina kranjskih plemenitaških sinov, a brez dvoma tudi preprostih slovenskih kmečkih sinov ni manjkalo.

Vzgojeni v tujem duhu, prepojeni z novoverskimi nauki, so prihajali domov in z njimi ne le novoverske ideje, ampak tudi nositelji teh idej, luteranski pastori ali predikantje. Ti so se rekrutirali ne le iz nemške, ampak tudi iz slovenske narodnosti. Nemške šole so obiskavali Trubar, Dalmatin, Krelj, Bohorič in drugi; različni po narodnosti, edini po duhu, so prihajali z nemškimi vrstniki v naš kraj kot apostoli nove vere.

Evangeljska vera ni nastopila koj v začetku kot odločna nasprotnica stare vere, ampak kazala je nekako voljo, očistiti katolicizem nekih zastarelosti, razvad in zlorab; zahrbtno naskrivaj pa je izpodkopavala ugled stari cerkvi in upala, sezidati s tem sebi trdnejšo podlago.

Kakor že rečeno, je začel v tem smislu delovati v Ljubljani protestantovski krožek, zbran okoli Klombuerja.

Med prvimi, ki so se oklenili nove vere so bili poleg omenjenih ljubljanskih meščanov kranjski plemiči po graščinah. Zapeljal jih je zgled nemške države, kjer so padli plemiči po cerkvenem in samostanskem imetju in ga vzeli v svojo posest. Kakor

na Nemškem, so upali, bo šlo tudi pri nas. Iz gradov so poskušali razpresti svoje mreže po okolici. Pod svojo streho so gostoljubno sprejemali luteranske predikante, ki so se doseljevali iz nemških dežel. Z enako gorečnostjo so jemali pod svojo streho in varstvo one katoliške duhovnike, katerim, zaslišavšim glas novoverske svobode, ni več prav ugajalo v njihovem stanu iz mnogih vzrokov: prepričani so bili, da jih nova vera najhitreje in najlepše odreši bremena onih obljub in dolžnosti, ki so jim bile nadležne; ni jim bilo toliko za čisti evangelij, kolikor za druge, malo častne svoboščine. Graščaki, šuntani od predikantov, so se nad omahljive duhovnike spravili z vso vnemo; vedeli so, da se, enkrat v njihovem taboru, ne vrnejo več nazaj, in z ozirom na ljudstvo so na te vrste odpadnikov še največ zidali, češ zgled duhovnikov-odpadnikov bo najbolje vlekkel. Nekoliko jih imajo na vesti tudi protestantovski deželni stanovi, ki so šli odpadnikom povsod na roke in jim naklanjali denarne podpore.

Vendar ravno pri preprostem ljudstvu je šlo najbolj trdo. Nekoliko so jih hujskali s tem, da so jim pretvezno govorili: do sedaj ste redili cerkev in mastili duhovnike, kar ima cerkev in duhovniki, to je vaše in si smete vzeti, kar vam drago, polastiti se vsega.¹⁾ Vendar so se pri ljudstvu skoraj vse nakane izjalovile. Graščaki in predikantje, bodisi iz Nemške, bodisi domači odpadniki, so imeli premalo zaupanja, da bi jim ljudje slepo sledili v verskih zadevah. Če se je vendarle posrečilo katerega kmeta premotiti ali na katerikoli način prisiliti, se je vdal novi veri le nazunaj, pred svojimi vrstniki se je sramoval nove vere; in ti so bili v pretežni večini odločni nasprotniki novoverstva in neomahljivi pristaši stare vere.

Živahneje je stvar uspevala po mestih. Z odprtimi rokami so pozdravili novo vero mestni sodniki in z njimi so potegnili mestni pisarji, poleg sodnikov edini svetni izobraženci tedanjih časov, v katerih pogosto sodnik ni veljal nič, ker ni razumel ničesar, faktotum vse občine pa je bil navadno branja in pisanja večji pisar. Pod pritiskom takih glav so se morali poluteraniti tudi meščani. Le novovercem se je delila meščanska pravica; niti posestva si ni smel nikdo kupiti od meščana, če se ni prej odrekel stari veri in oklenil nove. Sodnik luteran je sodil le luteranom v prid, katoličanom pa v škodo.²⁾ Če ni šlo zlepa, je delovala tudi sila, zlasti pri kmetu od strani plemenitašev, ki so bili tako drzni, da so hoteli strahovati ne le kmeta, ampak celo cesarja. Odrekli so mu pomoč v turški sili, če jim ne privoli verske svobode; in kaj naj bi storil vla-

¹⁾ Glaser, Zgod. slov. slovstva, I. del, 73.

²⁾ Elze, Die Universität Tübingen und die Studenten aus Krain, str. 16.

³⁾ Istotam, str. 10.

¹⁾ Huber, Geschichte Österreichs, III., 504.

²⁾ Ljublj. Zvon, 1890, 486.

dar brez te pomoči nasproti Turku! Tudi deželni knezi bi bili stopili silno radi predrznim novotarjem na prste, a zažugali so jim, da rajši potegnejo s Turkom, nego bi se vdali njim. Kadarkoli je pritisnil Turek na slovensko mejo, takrat plemiči gotovo niso zamudili prilike, da ne bi poskusili izsiliti novih pravic glede verske svobode.¹⁾ V takih razmerah so luteranci vedeli, kje imajo iskati zaslombe; ta zaslomba so jim bili samopašni in oblastni plemiči.

Bodi tu omenjen še drug činitelj, ki je, če tudi ne naravnost, vendar kolikor toliko pripomogel, da se je nova vera tako naglo širila po Kranjskem. Večina tedanje Kranjske je spadala pod cerkveno oblast oglejske vladikovine. Ugled le-te pa je bil v Avstriji silno globoko padel. Od strani deželnih knezov in avstrijskih vernikov ni užival oglejski patriarh drugega kot nezaupanje; bil je prvič benečanski patricij, in kot tak vse drugo kakor privrženec Avstrije. Očakovina njegova je bila prevelika, da bi bil vsem vernim skrben pastir; poleg tega ni bil zmožen treh, v avstrijskem delu očakovine neizogibno potrebnih jezikov: nemškega, slovenskega in hrvaškega.

Oglejski oča je bil seveda tudi velikaš nemškega cesarstva, in sicer za volivnimi knezi prvi dostojanstvenik v državi, v Avstriji sami pa prvi za nadvojvodo. To razmerje je bilo zlasti v Lutrovi dobi velika neprilika. Kot Benečan se oča ni mogel in ni smel udeleževati deželnih zborov kranjskih, štajerskih in koroških, kar je bilo cerkvi v veliko kvar. V deželnih zborih tedanjega časa se je glasovalo redno po imenu in po dostojanstvu. Pri takem glasovanju je bil ob vsaki priliki glas prvega odločiven, kajti „regis ad exemplum totus componitur orbis.“²⁾ Ko bi bil namreč smel oča prihajati v deželne zборе, bi bil on prvi glasoval in po njem bi se bili ravnali drugi. V verskem oziru je bila torej največja škoda, da patriarh ni mogel biti član deželnega zbora, kar bi sicer bil, ako bi ne bil Benečan. Ker torej njega v deželni zbor ni bilo, je glasoval prvi deželni maršal. Ta je bil te čase, kakor sploh vse drugo plemstvo, luteranskega mišljenja, je glasoval luteranom v prid, katolikom v kvar; po njem so se ravnali drugi. Deželni knez in katoliška cerkev sta bila zavržena tega v deželnem zboru za najodličnejši glas na izgubi. Za enako merodajni glas je bil na izgubi tudi cesar v državnem zboru.

V tem razmerju tiči glavni vzrok, da se protireformacija ni mogla razviti in uspešno delovati. Deželnemu knezu ni bilo na razpolago moča, ki bi bil vzel v roke protireformacijsko delo; prepuščati je moral to v oskrb posvetnim, luteransko navdaha-

njenim velikašem. Razmerje med deželnimi knezi in patriarhi, cerkvenimi velikaši, si predstavljamo za tedanjo dobo nekoliko z dejstvom, da je l. 1589. prepovedal nadvojvoda Karel, l. 1609. pa Ferdinand II. patriarhu cerkvene vizitacije v svojih deželah. Očitalo se je, da se vtikajo patriarhi pri izvrševanju tega cerkvenega posla v politične stvari. Ko vizitirajo cerkve in cerkvene zavode, izvohajo skrivnosti avstrijskih dežel ter jih razkrivajo beneški republiki. Ljudstvo je bilo za očaka, oziroma njegovo stranko in njegove zastopnike, tako malo vneto, da je na primer l. 1591. v Beljaku nagnalo monsignora Francesca Barbaro, poznejšega očaka, s kamenjem.¹⁾ Z enako slabim uspehom je vizitiral leto pozneje (1592) naše kraje Giovanni Grimanni, o katerem se trdi, da je bil skriven privrženec nove vere.²⁾ Avstrijski škofje pa tudi niso marali prevzeti tega posla, ker na eni strani niso hoteli biti kakorkoli odvisni od oglejskega očaka, na drugi pa, četudi bi bili posel prevzeli, ne bi mogli ničesar doseči, ker je povsod vladal grozen nered. Ta nered naj nekoliko ilustrira dejstvo, da pri nas celih petdeset let ni bilo nobene prave vizitacije; to dolgo dobo je ostalo neštevilno cerkva in oltarjev neposvečenih in tudi zakrament sv. birme se v tej dobi ni delil.³⁾

Kdo naj bi se bil uprl razširjevanju protestantstva uspešneje, nego patriarh, a ta se za naše kraje ni brigal in se v naše razmere ni smel vtikavati. Stari veri je bilo to v veliko škodo. Ker ni bilo očaka v naše kraje nikoli na spregled, je prešlo mnogo cerkvenih beneficijev luteranskim plemenitašem v roke. Luteranski stanovi so meni nič tebi nič oddajali luteranskim predikantom katoliške župnije. Eden največjih nedostatkov pa je bil v tej dobi ta, da niso znali patriarh in večina njegovih duhovnikov po avstrijskih deželah potrebnih jezikov. Luteranci so ravno s pridigami največ dosegli, patriarh pa je imel v teh deželah nad 800 duhovnikov, a komaj 50 od njih je bilo domačinov, vsi drugi so bili tujci, ki se niso mogli privaditi ljudstvu, niti ljudstvo njim.⁴⁾

II.

L. 1525. se prikazujejo, kakor že omenjeno, skrivaj klice nove vere na tleh naše kronovine; očitnejše l. 1527.; javno stopi na dan nova vera leta 1531.⁵⁾

¹⁾ L. 1593. je prišel vizitirat tudi Belokrajino. O tej pravi, da že 200 let ni videla svojega višjega pastirja. Prišel je v Metliko ravno ob času, ko je došlo iz Karlovca poročilo, da se bliža mestu Turek. Vse je bežalo. Dimitz, III., 324.

²⁾ Jahrbuch der Gesellschaft für die Gesch. des Prot. in Österreich, XVI., 121.

³⁾ Vrhovec, Zgod. N. M., 224.

⁴⁾ Istotam, 225—226.

⁵⁾ Elze, Die Superintend., 3.

¹⁾ Dimitz, G. Kr., III., 241.

²⁾ Po zgledu vladarja se ravna ves svet.

Sredotočje luteranskega gibanja je bila seveda v prvi vrsti Ljubljana. Odtod so pohajali vneti novotarji v sosednja deželna mesta in tam pridobivali somišljenikov. Ravno nekako sredi XVI. veka (1548 do 1555) se je pokazala nova vera v vseh dolenskih mestih. Novomeščani so jo sprejeli javno l. 1548. Svoje versko navdušenje so jeli kazati s tem, da so očitno sramotili katoliške pridigarje in duhovnike in hujskali ljudstvo zoper nje. To je bilo po mestu rogoviljenja in razsajanja. Pri eni takih rabuk so ranili vnetega frančiškana patra Ivana Madjar. Smrtne rane, za katerimi je kmalu umrl, mu je zadal neki Štajerc, po imenu Erazem.¹⁾

Vlada je seveda skrbela za to, da se je taka verska navdušenost kmalu ohladila; pritislila je za tako počenje brez dvoma občutno kazen. — Toda torišče za svoje delovanje so krivoverci kmalu pomaknili dalje na jug, tja za visoke, v onih časih malokdaj prekoračene Gorjance. Priča temu je dejstvo, da je v dolensko metropolo (Novo Mesto) in sosednja dolenska mesta dohajalo protestantom največ pomoči ravno iz Bele Krajine, posebno iz Metlike.²⁾

Približno petdeset predikantov je delovalo v dobi reformacije na Kranjskem.³⁾ Dovedli so jih deželni stanovi iz Nemčije in jih z ogromnimi stroški spravili na razna pridigarska mesta.⁴⁾ Med nje so všteti seveda tudi slovenski duhovniki-odpadniki, ki so, izurivši se za novi poklic po nemških zavodih, priromali kot „reformiranci“ v domovino. Izmed vseh na Kranjskem delujočih predikantov zasledimo samo v Beli Krajini, ki je le majhen, neznamen del kranjske kronovine, celo tretjino vseh tu nastopajočih Lutrovih verovestnikov.

Nič čuda, da jim je ravno Krajina posebno ugajala. Visoki Gorjanci jo ločijo od Kranjske, oddaljena je od stolnega mesta, odkoder jim je žugala kaznujoča roka deželnega kneza, še dalje pa od mesta, kjer bi imel stegniti cerkveni knez svojo roko v bran proti volkovom svoje verne črede. In naj bi bila tudi segla čez visoke Gorjance kaznujoča roka obeh knezov, ti verovestniki so našli varno zavetišče v trdnem ozidju poluteranjenih plemičev. Pri njih so se držali s cesarskimi in cerkvenimi kaznimi preganjani luteranski pridigarji. In v tedanjih razmerah, ko ni bilo najti ne verske zvestobe, ne naklonjenosti do vladarske hiše, je bilo težko poseči preko grajskega plemiškega ozidja. Bela Krajina je postala ne le zavetišče luteranskim blagovestnikom, ampak

tudi iztočišče, iz katerega so pohajali misjonarit na vse strani: na Hrvaško, v Spodnji Štajer, po celi Dolenski do Ljubljane. Bela Krajina je zalagala, lahko rečemo, s predikanti vso Kranjsko.

V Beli Krajini so ustanovili precejšnje število novoverskih občin. Nastale so v Metliki, Črnomlju, Semiču in na Krupi; sledimo jih še v Gradacu, na Pobrežju, na Turnu pri Dragatušu in na Vinici.¹⁾ Da bi zidali lastne molilnice ali shajališča, za to jim je bilo premalo časa. Po gradovih so se zbirali, v grajskih kapelah, in če je bilo mogoče, so dobili po zvijači ključke do kake katoliške podružnice, v kateri so se shajali skrivaj ob domenjenem času. Na Krupi so se zbirali luterani v kapelici sv. Boštjana (sedaj sv. Ane); ko je začelo ljudstvo zoper to godrnjati, so spremenili v luteransko kapelo severovzhodni stolp krupskega gradu. Sosednji graščak Semenič je zgradil na vrtu graščine Semenič leseno kapelo, kamor so se shajali luteranci iz semiške župnije.²⁾ Skrbelo se je tudi za tiste, ki se vsled oddaljenosti niso mogli udeleževati evangeljske službe božje. Ob določenem času so obiskovali predikantje *excurrendo* svoje po celi Krajini razkropljene brate in jih potrjevali v „edino zveličavnih“ Lutrovih naukih.

Predikantje v Črnomlju so imeli še posebno nalogo. V mestu je bilo zbirališče vojaških krdel, ki so se pomikala preko Bele Krajine skozi mesto na mejo v vojaško granico. Protestantovski stanovi so na vso moč skrbeli, da bi ne bilo na meji stoječe vojaštvo brez predikanta. Določili so za nje pridigarja, ki je stanoval navadno v Črnomlju in odtod redno zahajal na vojaško granico. Drugi črnomaljski predikantje zopet so vedno stanovali med vojaštvom kot vojaški pridigarji (*Feldprediger*) in v gotovih obrokih obiskovali versko občino v Črnomlju.³⁾

Kakor so graščaki čuvali za „nedotakljivost“ pridigarjev, tako so zbirali v svojih gradovih mladež iz okolice ter skrbeli, da se je v njih mlada srca vcepljala nova vera in da se je seznanjala z elementarnimi pojmi branja in pisanja, za to sta skrbeli obe mesti, da nista ostali brez šol, seveda protestantskih. Glavni namen tem šolam ni bila ljudska izobrazba, ampak šola jim je služila kot pomoček, da dobe kolikor več mogoče privržencev „čistemu evangeliju“. Gojilo se je šolstvo ne toliko radi ljudske izobrazbe, gojilo se je radi nove vere, katero so hoteli vsiliti narodu s pomočjo tiskane besede. Da so mogli le to uspešno rabiti, je bilo treba ljudstvo izobraziti v branju. Zato opažamo kot neke trabante

1) Chron. Rud., I., 143, in Zgod. N. M., 152.

2) Zgod. N. M., 71.

3) Jahrbuch der Gesellschaft für die Gesch. d. P. in Ö., XXI., 159 in 160.

4) Valvazor, II., 438, in Radics, Herbart VIII., 172.

1) Navedeni Jahrbuch, XXI., 199; XXII., 59. Dimitz, G. Kr., III., 150—151.

2) Dimitz, Geschichte Krains, III., 151, in Valvazor, VII., 454; XI., 529.

3) Dimitz, G. Kr., II., 150—151.

ali spremljevalce protestantovskih pridigarjev redno tudi šolnike. V Metliki je odstopil brezplačno šoli svoje prostore meščan Krištof Gelber. Poklicali so učitelja Boštjana Schwarz¹⁾ (1582), za njim Jurija Stauder, Gregorja Grmek in Matijo Kompare.²⁾ Boriti se jim je bilo z velikimi zaprekami. Delovanje protestantovskih šolnikov so ovirale stroge vladarske odredbe, ki so kakor predikante, tudi nje podile iz mest. Vsled takega odloka je moral iti iz šole l. 1582. v Metliki učitelj Schwarz in predikant Vojmanič. Prepovedalo se je obema bivanje in delovanje na meščanskem svetu mesta Metlike. K sreči za oba je imel luteranstvu naklonjeni Semenič, graščak v Semiču, obilo zemlje v obližju Metlike. S pomočjo Metličanov je zgradil na lastnem svetu stanovanje predikantu Vojmaniču in učitelju, kjer sta stanovala

in delovala nemotena do Božiča l. 1592.¹⁾ Prišli so pa božični prazniki, tedaj so se pomikali iz Novega Mesta preko Gorjancev vojaki iz Gorice, namenjeni na Granico. Huda zima jih je primorala, da so se ustavili „na Božič“ v Metliki. Ker niso dobili vojaki dovolj prostora v mestu, so pa kar pregnali iz stanovanja predikanta in postavili pod kap učitelja in njegove učence. Seveda sta oba odločno protestirala proti takemu početju, a vojaštvo se je malo zmenilo za njune proteste, ker je vedelo, da jim vlada ne bo storila raditega nič žalega. Nagnali so učitelja s kepami (mit Schnee mißhandelt), učence pa s palicami odpodili. Oba sta se pritožila po deželnih stanovih na vlado, ki se pa zanje gotovo ni zavzela prav nič, ker vladi take vrste ljudje niso bili nič po godu.²⁾ (Dalje.)

¹⁾ Jahrbuch, XXII., 59—63.

²⁾ Hrovat, Kranjska mesta, 122.

¹⁾ Jahrbuch, XXII., 63.

²⁾ Jahrbuch, XXII., 63.

Pomladi.

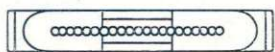
Zložil Vek. Remec.

Kot tiha pesem greš čez mrtva polja,
življenje novo, bujno gre s teboj,
tvoj sled so rože in pomladne pesmi
in v srcih hrepenečih želj nebroy . . .

Kaj sem ti pel in vriskal prošle čase,
kaj deklamiral verzov ti v pozdrav,
ko sem zaslutil, da greš k nam spet v goste
s šepetom cvetja in z drhtenjem trav!

No, zdaj srce ni tako več kot nekdej,
sesul se sanj mi je blestečih grad,
ne morem več z otroškim upom zreti
in vriskati naproti ti, pomlad!

Ne verujem več sladkim sanjam,
ki so rodile bol mi in bridkost —
zdaj verujem le v višjo moč in vase
in v svojo z boljo venčano mladost . . .

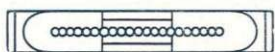
Dajte meni mandolino!

Zložil Sobjeslav.

Dajte meni mandolino,
dajte solnca južnega,
da preženem črne misli
si iz srca tužnega!

Pa zapel vam bodem pesem,
vročo kakor solnčna moč,
da ob nji ogrel se potnik
bo v ledeno zimsko noč.

Da mladenki vitkostasi
se oko iskribo bo,
da se majki srebrolasi
lice pomladilo bo . . .

Iznajdba.

Igrokaz v treh dejanjih. — Spisal V. Trtnik.

Osebe:

Vinko Perčič, doktor tehnike.
Ida roj. **Novinškova**, njegova žena.
Helena Novinskova, Idina mati.
Drnovšek, Helenin brat, bivši Idin varih.
Doktor Gornik, zdravnik.

Milanček, dr. Perčičev polletni sinko.
Stara hišnica Katra.
Izvožček.
Policijski stražnik.
Dva bolniška strežaja.

Prvo dejanje.

Pozorišče na cesti pred Novinškovo hišo.
 Vrši se v pozimskem času pozno na večer.

1. prizor.

Ida (stopajoč pred hišo semtertje). Da moram biti tako nesrečna! Lastno mater se bojim srečati. (Ihti.) Naprej vem, da mi bodo očitali, zakaj sem vzela Vinkota.

Novinškova (stopivši iz hiše se Idi približa). Ne bom ti očitala. Nikar se ne boj.

Ida (vrže materi roke krog vratu in zajoka). Mati, mati, kako sem nesrečna! Prosim vas, pomagajte mi.

Novinškova. Kaj je vendar? Zakaj gori ne greš? Zakaj hodiš tu pred hišo, kakor bi si ne upala čez naš prag? Skoz okno sem te videla. Torej, pojdi gori, da poveš, kaj te je pripeljalo sem.

Ida. Si ne upam. Stric me bo zopet ošteval.

Novinškova. I kaj pa je takega, da prideš tako-le pozno na večer?

Ida. Vinko je vsak dan bolj čuden. Sama ne vem, kaj mu je. Pravi, da ga zebe, in da ga noge bole. Počitka si pa vendar ne da, ampak piše in računa skoro noč in dan.

Novinškova. Ali še zmeraj tiste patente goni?

Ida. Še zmeraj. Pravi, da bo zdaj v kratkem prodal patente reformnih loncev, ki jih je iznašel in pravi, da bo zanje mnogo izkupil in da si bova potem kupila veliko, lepo hišo.

Novinškova. Ne verjamem. Ne bo nič.

Ida. Jaz tudi nimam upanja. Ko bi bil Vinko že vsaj ostal kot inženir v službi pri železnici.

Novinškova. To je ravno. Jaz zmeraj trdim, da je bilo napačno, ker ni ostal v službi. To je bila dobra plača.

Ida. Pa je pustil službo samo zato, da bi mogel dovršiti svoje iznajdbe. No, in sedaj stradava. Prejšnje lepo stanovanje sva morala pustiti in sedaj imava podstrešni atelijé; za vse potrebe en sam

prostor; stanovanje in kuhinja, vse vkup. In kakšna kuhinja! Kuhati moram na železni pečici, ki je v atelijeju.

Novinškova. To res nič ni. Na kakšen način bo moralo biti drugače.

Ida. In kaj je danes storil? Ravno zato sem prišla.

Novinškova. No?

Ida. Peč je zazidal, da še kuhati ne morem. Otroku sem opoldne na samovarju skuhala. Midva z Vinkotom pa od jutra nisva nič gorkega užila.

Novinškova. Vinko je inženir, doktor tehnike, in take reči počenja! Zdaj pozimi, ko je tak mraz, peč zazida! (Zmajuje z glavo.)

Ida. Saj pravim, silno čuden je postal zadnje dni. Pravi, da bo iznašel nove peči. In v ta namen dela poizkuse s pečjo, ki stoji v najinem stanovanju. Odprtino, skozi katero gre dim iz peči, je danes skoro popolnoma zazidal; pustil je samo majhno luknjo, in tam notri se vrti železna veternica. Potlej je v peč zakuril in sedaj skozi sprednja vratica z mehonom zrak piha v peč. In čimbolj piha, tem več je dima v sobi. Seveda. Skozi tisto veternico mu dim ne bo šel v dimnik.

Novinškova. Oh, to je čuden človek. Zblaznel bo, zblaznel.

Ida. Tudi jaz se tega bojim. — In kako teka okrog peči. Pravi, da bo z veternico dim zmeril. Zdaj-pazdaj pohiti za peč pogledat na mero, ki jo ima na veternici. Potlej spet goni meh in piha z njim v peč, da dim na vseh straneh leze iz peči vun. Nato popusti vse vkup, hiti k mizi in piše in računa. Pa, kaj bi pripovedovala? Mi je tako hudo, da ga ne morem gledati. (Začne jokati. Zopet se oklene matere krog vratu.) Oh, mati, morebiti me je res Bog kaznoval, ker nisem strica ubogala, ko so mi branili vzeti Vinkota. Kaj bom počela sama z otrokom, če mož zblazni?

Novinškova. Take misli si izbij iz glave. Zdaj, kar je, pa je. Kakor hitro začneš misliti, da

je to kaznen, ti bo upadel ves pogum. In to je šele prava nesreča, ako človek izgubi pogum in upanje. Kdo pa more vedeti, kdo more dokazati, da je to kaznen.

Ida. Seveda. To je tudi res.

Novinškova. In kakor veš, je samo moj brat Drnovšek bil zoper to, da si jemala Vinkota. Ker je tvoj stric in ker ti je bil varih, je menil, da ima pravico ugovarjati. Jaz sem molčala. Bila sem drugih misli kot stric. (Ida začudena posluša.) Do danes ti jih nisem razodela, si ti jih tudi nisem upala razodevati, ker Vinko nikoli ni kazal posebnega veselja do službe. Nocoj ti pa povem, kakšno je bilo moje mnenje.

Ida. Koliko bridkih ur bi mi bili vi prihranili, ako bi mi bili to prej razodeli!

Novinškova. Si nisem upala. A tudi danes še ni prepozno. Kar se tiče tvoje mojitve, je moja misel bila in je še takšna-le: Če bi ti imela tako naravo kot stric, to se pravi, če bi bila ti toliko siara, kakor je tvoj stric, tedaj bi bilo popolnoma prav, ako bi bila vzela tistega priletnega ženina, ki je bil stricu všeč. Toda staro srce in mlada leta, to ne gre vkup. Zato nisem hotela siliti. In kamen se mi je odvalil od prs, ko sem videla, da stricu ne boš izpolnila želje.

Ida. A kaj pomaga vse to, ker je zdaj tako prišlo!

Novinškova. Le nikar ne obupaj. Vse se bo popravilo. Praviš, da ga mrzi in da ga noge bole.

Ida. Da, že več dni. Silim ga, naj vpraša za svet zdravnika; pa pravi, da bo samo minulo.

2. prizor.

Drnovšek (stopi iz hiše, oblečen v spalno suknjo, v copatah, s turško čepico na glavi in pipo v ustih). Kaj vaju spak nosi ponoči tu okoli? Ženska mora biti ponoči doma. (Spozna Ido.) A-a-a! Ti si tukaj?

Ida. Oh, stric, Vinko je bolan. Zato sem prišla.

Drnovšek. Zakaj pa ne greš gori v sobo? Ali imaš tako slabo vest?

Novinškova. Pusti jo, pusti! Saj je že itak dovolj hudo.

Ida (joka).

Drnovšek. Kaj je hudo? Ali je že spet kaj takega, česar jaz ne smem vedeti? To je vendar čudno, da vsako reč jaz najnazadnje izvem!

Novinškova. Tiho bodi, tiho! Veš, Vinko je tako . . . (Pokaže s prstom na čelo.)

Ida (jokaje). Morebiti pa le še ni tako.

Drnovšek (v začudenju tiho zazvižga in vzklikne). A-a-a! Ali nisem rekel? Doktor! Pa piskre dela! (Se prime za čelo.) Piskre dela! Kakor hitro je začel šariti s tistimi-piskri, sem precej vedel, da bo nesreča.

Ida. Oh, stric nikar se tako ne norčujte. Tega ne morem poslušati.

Drnovšek. Tako? Misliš, da se šalim? (Se obrne k sestri.) Ida bo šla sedaj domov. Ti pojdeš gori v sobo in lepo mirno počakaš, da se vrnem. Pojdem namreč po dva postrežčka, in doktorja še nocoj popeljemo v blaznico.

Ida. Oh ne, ne! (Sklene roke.) Za božjo voljo vas prosim, ne, ne, ne!

Drnovšek. Molči! Vem, kaj delam. Ko si se možila, je tvoja veljala, zdaj bo pa moja. (Stopi bliže k Idi.) Ti mene nisi ubogala, (se obrne k sestri) in ti, Helena, si ji potuho dajala. Vsega sta vedve krivi! (Hoče oditi v hišo.)

Novinškova. Počakaj vendar toliko, da ti vse poveva.

Drnovšek. Kaj ne, da me bosta spet premagali s solzami? Ne, ne! Kar mora biti, mora biti. (Odide v hišo.)

3. prizor.

Novinškova. Tega ne smeva dovoliti. Stric se bo pre naglil, in kdo ve, kaj se utegne zgoditi?

Ida (zopet jokaje objame mater). Oh, mati, pomagajte, pomagajte! Saj ste ravno prej rekli, da nimate nič zoper Vinkota!

Novinškova (jo odtrga od sebe). Zdaj ni časa govoriti. Tu počakaj. Pridem precej nazaj.

4. prizor.

Ida. Zakaj sem vendar prišla semkaj? Zdaj bo še večja zmešnjava. Da sem vendar tako preprosta in ne razmislim poprej, kakšni bodo nasledki! (Bega pred hišo semtertje.) Kaj mi je storiti? Kaj mi je storiti?

Novinškova (prihiti iz hiše). Zdaj le brž! Pohiti k Vinkotu in ga pripravi na to, da pride k njemu zdravnik; jaz grem brž po zdravnika, doktorja Gornika.

Ida. Toda kaj, če bodo stric . . .?

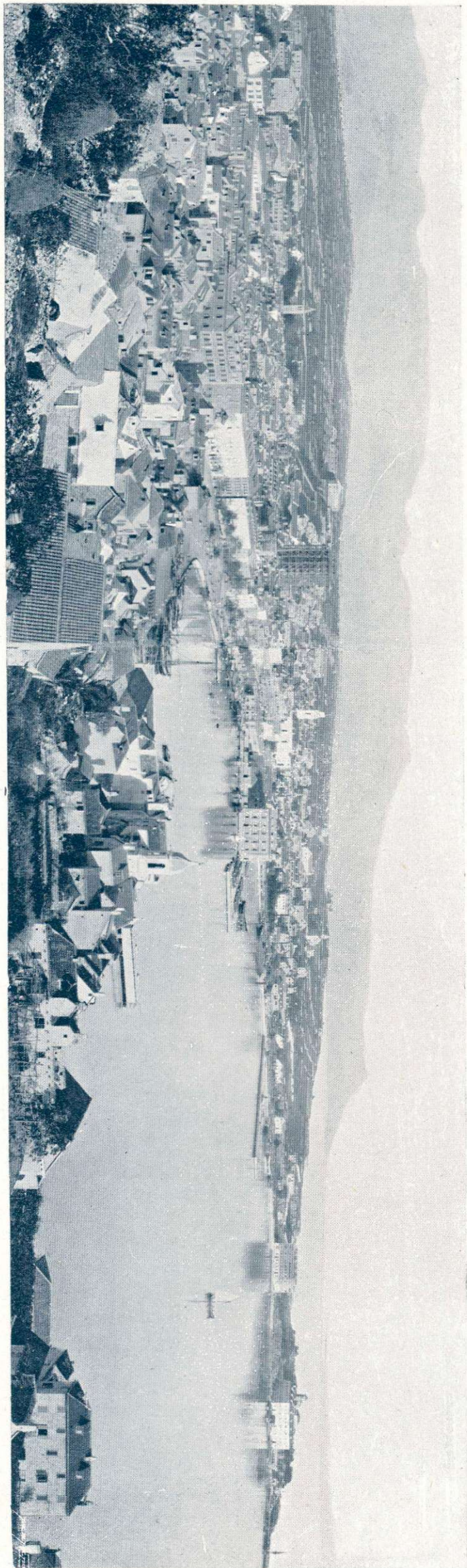
Novinškova. Stric ne bo nič. Sem mu obleko zaklenila. Ti pojdi k Vinkotu. Jaz grem po zdravnika.

Ida. Ampak, mati . . .

Novinškova. Ubogaj pa hitro pojdi! (Odhitita vsaka na svojo stran.)

5. prizor.

Drnovšek (prihiti iz hiše, besni po cesti). Helena, Helena, Helena-a-a! Kje so ključi od mojih omar? Ali naj tak hodim po mestu? Helena-a! (Se udari ob čelo.) Kaj pa, ko bi mi bila nalašč zaklenila obleko? Da se nisem tega brž domislil! Čakaj, čakaj, bomo pa drugače naredili. Hitro izvožčka! Da bi vendar

bes prinesel katerega mimo. (Pogleduje na vse strani.) Saj pravim, te hudimanske ženske! Toliko da sta me doma pridržali. Zdaj bota vse spletli brez mene. In ko bodo drugi že pozabili, bom jaz šele izvedel. (Zasliši se kočija.) He, izvožček! Semkaj, semkaj!

Izvožček (nastopi z bičem v roki). Dober večer. Kaj želite?

Drnovšek. Popeljite me na kolodvor, kjer najmem dva postrežčka, in potem se vsi odpeljemo v Praprotne ulice k doktorju Perčiču.

Izvožček (zmajuje z glavo). Ampak ta-le vaša obleka. Kakor bi se bili nalašč našemili, da bi vas kdo ne spoznal. Malo sumljivo je to.

Drnovšek (razjarjen). Kaj sumljivo?! V svoji hiši in pred svojim domom sem lahko oblečen, kakor hočem.

Izvožček. Ampak vozil vas takega ne bom.

Drnovšek. Torej moram omaro razbiti, ker mi je sestra zaklenila obleko.

Izvožček. Vaša pamet vaš svet.

(Drnovšek odhiti v hišo, iz katere se nato začuje razbijanje.)

6. prizor.

Policijski stražnik (nastopi in se obrne do izvožčka). Kaj je tu tak krik, da se čuje po celem mestu?

Izvožček (pokaže na hišo). Poslušajte! Našemljen možak notri omare razbija. Z menoj je začel prepir, ker sem dejal, da ga ne bom vozil.

Stražnik (potegne revolver). To je posebno drzen ulom! Izvožček, pazite tu, da ne uide skozi okno. Jaz grem noter.

(Iz hiše se začuje prepir; nato pritira stražnik Drnovška na cesto, držeč ga za ovratnik.)

Drnovšek (otresajoč s tilnikom). Gospod stražnik, bodite vendar razumni. Saj je to moja hiša!

Stražnik. To bi lahko vsak rekel. Kaj ne, omare so bile tudi vaše?

Drnovšek. So bile moje in so še zmeraj.

Stražnik. O kajpada, ko bi mene ne bilo.

Drnovšek. Lepo prosim, gospod stražnik, verjemite mi. Hotel sem se samo preobleči, da bi se peljal na kolodvor po . . .

Stražnik. No, no, kako se lepo ujema! Najprej izvršite ulom, potem se hočete obleči v obleko, katero navadno nosi gospodar te hiše, in tako hočete pobegniti s prvim vlakom ter izginiti kdo ve kje tam za mejo.

Izvožček. Izprva je hotel v tej-le obleki na kolodvor. Ker sem mu odkrito povedal, da se mi zdi sumljiv, je tekel v hišo po drugo obleko.

Stražnik. Takega tiča še nisem imel v rokah. Da mu to na misel pride! Obleči se v obleko po-

sestnika, katerega je okradel. (Drnovšku.) Potlej bi vam marsikdo verjel, da je ta hiša vaša.

Drnovšek (stresa s tilnikom). Ali grom in strela, saj je to res moja hiša!

Stražnik. Bodite mirni, sicer bova drugače govorila! Izvožček, peljite naju na policijo. Takega-le, v spalni suknji in v copatah, ga ne morem peš voditi po ulicah.

(Odhajajo. Zavesa pade.)

Drugo dejanje.

Vrši se isto noč v stanovanju dr. Vinkota Perčiča.

1. prizor.

(Atelijé; v njem se vidi miza s stoli, okrogla železna pečica, na kateri leži kamen, dalje kup loncev, postelja in otroški voziček; v vozičku polletni Milanček glasno joka.)

Vinko (pihajoč z mehonom v peč). Lepo te prosim, Milanček, tiho bodi! (Pogleda za peč, gre k mizi pisat in zakliče): Milanček, ti me motiš. Lepo te prosim, bodi no tiho! (Spet gre k peči in piha z mehonom vanjo.)

Milanček (še vedno joka).

Vinko. (se začne ob otroškem vozičku vrteti in prestopati). Milanček, ali ne veš, da sem nervozen? Daj mi vendar mir! (Potrese voziček.) Tiho bodi in nikar me ne moti. (Gre za trenotek pihat in potlej k mizi pisat.) Kje vendar hodi Ida? Ali hočem zdaj vse delo popustiti in otroka pestovati?

2. prizor.

Hišnica Katra (vstopi). O, gospod doktor, ali ste doma? Mislila sem, da je otrok sam, ker tako joka. Kaj se vam pa tako kadi? Po celem podstrešju se čuti dim. Pa ne da bi bil kak ogenj?

Vinko. Peč pušča.

Hišnica. A tako; prosim ponižno, oprostite.

Vinko. Veste kaj, mati, ker ste že tukaj, vzemite Milančka in ga imejte kje doli pri sebi, dokler žena ne pride. Tu imate nekaj za trud. (Ji stisne denar v roko.) Obupal bom, ako bom še dalje poslušal njegovo kričanje. (Sede k mizi in piše.)

Hišnica (dvigajoč otroka iz vozička.) Kam so pa gospa soproga šli, če smem vprašati?

Vinko (zamišljeno). Ne vem.

Hišnica (odhajajoč). Ali smem Milančku dati malo mlekca?

Vinko (pišoč, zamišljeno odgovori). Ne vem.

(Hišnica odide.)

3. prizor.

Vinko (pri mizi sede glasno računa). Iks na tretjo je enako $m r$ kvadrat minus ϵ , deljeno s 357im korenem iz a kvadrat plus m na iks minus prvo plus iks na 33to.

Ida (vstopi). Vinko, ali še nisi šel počivat? Vidiš, da si bolan, pa se tako trudiš.

Vinko (pišoč). M je enak plus minus kvadratni koren iz ...

Ida (opazi, da Milančka ni). Oh, otroka ni! Kje pa je otrok? (Pohiti k Vinkotu.) Kam si dejal Milančka?

Vinko (nekaj trenutkov začuden gleda soprogo).

Ida. Tak povej brž, kam si ga dejal.

Vinko (zamišljen gledaječ soprogo). Ne vem! (Hiti pisati dalje.) Iks kvadrat plus a na iks minus tretjo minus ...

Ida. Torej sam ne veš, kam si ga dejal? Navsezadnje bom še jaz začela misliti, da si nevarno bolan!

Vinko. Ne! Plus minus kvadratni koren iz p iks ...

Ida. Vinko, nikar vendar ne bodi tak. Kaj bo s teboj, če bo šlo tako dalje?

Vinko. P krat kubični koren iz 12 minus psi krat t kvadrat ...

Ida. (ga prime za levico). Vinko! Vem, da nisi nič žalega storil otroku, ker ga imaš rad. Poslušaj me, Vinko! Jaz moram izvedeti, kje je Milan.

Vinko. Zdaj še logaritem iz 12; to je ena cela, nič, sedem, devet, ena, osem.

Ida. Vinko, lepo te prosim, povej mi vendar!

Vinko (vstane, zgrabi meh in gre v peč pihat).

Ida. O ne! (Mu jemlje meh iz rok.) Ne boš več tega. Vse to je samo nesreča za naju. (Mu vzame meh, ki ga položi na tla, in Vinkota stišči nazaj k mizi na stol.)

Vinko. Pusti me. (Se prime z rokami za glavo.) To me strašno razburja, če tako-le govoriš v mé.

Ida. Mene lepo ubogaj, pa te ne bo nobena reč več razburjala. (Mu položi roko na čelo in ga prime za roko.) Glej, kako imaš vročo glavo, roka pa mrzla kakor led. Sam ne veš, kako zelo si bolan. Privošči si tudi kaj počitka. Le mene ubogaj in boš videl, da bo prav.

Vinko (vzame v roko pero). Danes moram to izračunati do konca.

Ida (mu vzame pero in je položi na tla k mehu). Ne boš računal. Si že doslej preveč. Ako bi bil nekoliko manj računal, bi bilo za naju mnogo bolje.

Vinko (si podpira glavo z rokami in gleda spise, ki leže na mizi). Ah, toliko logaritmov! Kdaj bom pregledal, so-li prav prepisani? To je dela za eno celo noč. Čakaj, tu je knjiga logaritmov. (Vzame v roko knjigo logaritmov.)

Ida (mu vzame knjigo in jo položi na tla k mehu). Pusti vendar to nesrečno knjigo. (Ida položi roko na spise.) Kaj ne, da danes ne boš več računal?

Vinko (se zagleda v peč in odgovarja počasno). Ne vem.

Ida (se oklene njegove roke z obema rokama). Ali me slišiš? Ali razumeš, kaj govorim?

Vinko (molči in strmi v peč).

Ida. Odgovori. Lepo te prosim, nikar vendar ne bodi tak. Povej mi sedaj, kje je Milan.

Vinko (kaže s prstom na peč). Glej, tu imaš model novega stroja, ki bo močnejši kot parni stroj, in vendar se bo v njem požgalo razmeroma trikrat manj premoga. To bo takorekoč eksplozivni stroj za premog.

Ida (joka). Tiho bodi, tiho. Te ne morem poslušati, če tako govoriš. In kaj ti pomagajo vsi stroji, ako si bolan? (Ga prime za ramo.) Glej, ves se treseš. Kaj bom začela sama z otrokom, ako — umrješ?

Vinko (vzame svinčnik iz žepa in vleče spise Idi izpod roke). Nekatero računo moram še enkrat pregledati.

Ida (mu vzame svinčnik in ga položi na tla k mehu). Nič ne boš pregledoval. Ti jaz ne pustim. (Potem Ida spet položi roko na spise.) Poslušaj me. Zdaj bova spravila te-le spise semkaj v miznico. Lepo zaklenila jih bova in ključ boš spravil ti. Na vsak način moraš za nocoj deti delo iz rok. (Ga prime za ramo). Saj vidiš, da se ves treseš od razburjenja. To je vse od teh nesrečnih računov.

Vinko (ji jemlje spise). Pusti, pusti! Moram nocoj dokončati.

Ida (položi spise v miznico in zaklene). Naj bo lepo spravljeno, dotlej da se pozdraviš.

4. prizor.

Novinškova (vstopi z Milančkom v naročju; z njo pride tudi zdravnik dr. Gornik).

Ida (pohiti Novinskovi naproti). Torej vendar! I, Milanček, kje si pa bil? Kako me je že skrbelo, kje si! (Vzame otroka.)

Novinškova. Ni mu bilo hudega. Pri hišnikovih je večerjal.

Ida (zdravniku). Gotovo so vam že moja mati povedali, kako je z mojim soprogom.

Dr. Gornik. Se mi zdi, kaj je.

Vinko (vstane počasi in potegne z roko preko čela). Kaj želite, gospod, da prihajate tako pozno?

Dr. Gornik (Idi in Novinskovi). Izvolite iti vun. Sama se bova najložje pomenila. Naj se godi karkoli, vedve ne smeta priti v sobo. Sicer se bo vse pokazilo.

5. prizor.

Dr. Gornik (Vinkotu). Moje ime je dr. Gornik. Kako je z vami, mi je že povedala gospa Novinskova. (Pelje Vinkota k mizi.) Sedite in lepo mirno me poslušajte in bo še vse dobro. (Sedeta. Zdravnik prime Vinkota za zapestje.) Mrzlico imate, gospod doktor. A

tu se ne boste izzdavili, ker je hladno stanovanje in peč ste zazidali.

Vinko. Nisem je zazidal. Motor sem naredil iz nje. Nocoj moram dovršiti račune o sili motorja in jutri jih pošljem patentnemu uradniku. (Odpira miznico.)

Dr. Gornik. Računali ne bote nocoj več. Vam jaz ne pustim.

Vinko (vstane). Kaj? Kako? Kje imate pravico meni braniti?

Dr. Gornik. O tem ne bova govorila. Poklicali so me sem, da vam pomagam. A druge pomoči za vas ni, kakor da pustite delo in greste za nekaj dni v bolnišnico.

Vinko. S kakšno pravico mi morete tu ukazovati?

Dr. Gornik (vstane; proti poslušalstvu). Tu bo treba skrajnega sredstva. (Prevrne z nogo peč v lonce. Proti Vinkotu.) S takšno-le pravico vam ukazujem. (Kaže na peč.) Kolikor je škode, se bo obilno povrnilo.

Vinko (besni, prevrne stole in mizo). To je zločin, tolovajstvo! Naznanim vas sodišču.

Dr. Gornik (stoji ob prevrnjeni peči s prekrizanimi rokama). Bodite mirni. Ubogajte me in po preteku nekaj tednov boste zopet zdravi in zadovoljni. Tačas pa, ko bote v bolnišnici, bom poizkušal, najti vam dobro službo.

Vinko (meče stole). Tolovaj, razbojnik! Kako si drznete tako gospodariti v mojem stanovanju?

6. prizor.

Policijski stražnik (in z njim Drnovšek (ki je istotako oblečen, kakor v prvem dejanju).

Vinko (kaže dr. Gornika). To je tolovaj, razbojnik. Primate ga!

Drnovšek (kaže z obema rokama Vinkota). Glejte, glejte, to je tisti. Vidite, kako razgraja? Glejte, vse je po tleh, peč, miza, stoli!

Vinko (vpije vmes in suje stole). To je lopov, razbojnik!

Dr. Gornik (Vinkotu). Če je tu kdo razbojnik, ste vi; saj vi razgrajate.

Stražnik (stopi k Vinkotu in mu položi roko na ramo). V imenu postave! Mirujte. Odgovarjajte na moja vprašanja.

Vinko. Zakaj prijemate mene? Jaz sem tu v svojem stanovanju. Tu je moja soba!

Stražnik. Ljubi moj, tega vam ne verjamem kar na besedo. Če to ni vaše stanovanje, vas moram odvesti na policijo. Ako je pa to res vaša soba, vas moramo odvesti v blaznico. V svojem lastnem stanovanju pameten človek ne bo peči preobračal.

Drnovšek. Zato pravim, da mora v blaznico. Gospod stražnik, le kar v blaznico z njim.

Dr. Gornik. Brez zdravnikovega izpričevala ga nobena blaznica ne sprejme. In jaz sem zdravnik in izpričevala ne dam. Gospod stražnik, tu je legitimacija od električne in v njej moja fotografija. To je dokaz, da sem zdravnik.

Drnovšek (dr. Gorniku). Kaj!? Da ne daste izpričevala? Kakšen zdravnik pa ste? Vse navskriž! Peč prekucnjena. Pa pravite, da ni blazen.

Dr. Gornik. Peč sem jaz prevrnil.

Stražnik. Ta-a-ko-o-o? Potem navsezadnje moram aretirati vas!

Vinko. Seveda, seveda! (Sede kakor uničen na stol, ki ni bil prevrnjen, in ki stoji ob zidu.)

Dr. Gornik. Veste kaj, gospod stražnik, jaz vam bom nekaj drugega povedal. Tukaj kot zdravnik vršim opravilo, ki je takorekoč uradno. In brez nujnega vzroka me tudi vi ne smete motiti. Zlasti ne voditi semkaj okuženih oseb, kot je na primer — vsaj kakor se vidi — ta-le. (Pokaže Drnovška.) Kje ste tega človeka dobili?

Stražnik. Aretiral sem ga, ko . . .

Drnovšek. Ampak po zmoti. Na policiji so me spet spustili.

Stražnik. In zdaj me je privedel sem, kjer se baje gode nerednosti; in, kakor vidim, je tukaj cela revolucija.

Dr. Gornik. In kolikor jaz vidim, je ta-le človek (pokaže Drnovška) okužen. Kažejo se namreč na njem nekateri znaki vročinske bolezni. (Stopi prav k Drnovšku in mu pogleda v obraz.) Da, da. Najbrže bo tako, dasi gotovo še ne vem. (Dr. Gornik stopi nekoliko nazaj in pokaže s prstom Drnovška.) Torej, vi, gospod v spalni suknji, tu vpričo gospoda stražnika vas kontumaciram. Pojdite kar takoj domov in ne genite se iz sobe. Vi ste kontumacirani!

Drnovšek (se prestraši). Kaj? Kontumaciran? Vam pa rajši prej uidem. Kontumaciran sem nocoj že enkrat bil. (Zbeži.)

Dr. Gornik (stražniku). Gotovo sta se pripegljala semkaj.

Stražnik. Da. Voz je pred hišo.

Dr. Gornik (zakliče skozi duri): Vi, gospod v spalni suknji, pojdite peš domov, da voza ne okužite. Voz bomo potrebovali mi.

7. prizor.

Vinko (je tačas na stolu zaspal).

Dr. Gornik (stražniku.) In zdaj, gospod stražnik, samo poslušajte. V kratkem se vam bo pojasnilo, kaj je tu pravzaprav v neredu. Glejte ga. (Pokaže Vinkota.) Spi. Takšen bolnik zmeraj tako naredi. Po največjem razburjenju pride naenkrat reakcija. Vse moči odpovedo. Bolnik zaspi. In zdaj

poglejte semkaj k peči. Ta peč je iznajdba, je model novega stroja. Meni je njegova tašča povedala, kaj dela. Glejte, tu je zazidal cev za dim, tako da je dim samo skozi to-le veternico odhajal iz peči. Pravzaprav ni sam odhajal, ampak ta mož, ki je doktor tehnike, je s tistim-le mehom dim v dimnik tlačil. In še ni šlo. Kakor vidite, je dim vkljub vsemu temu ostal v sobi. Kaj pravite na to?

Stražnik. Ne vem, kaj bi rekel. Morebiti ima stvar vendarle kak razumen smisel.

Dr. Gornik. Pravite morebiti. Jaz sem ravno iste misli. Morebiti je ta mož velik izumitelj, morebiti je pa velik norec. Doslej ga nisem poznal, zato končne sodbe nocoj ne morem izreči. Naj pa že bo tako ali tako. Lahko ga še rešimo, ako se ga lotimo prav. (Vzame mokro ruto in briše z njo Vinkota po čelu.) Gospod doktor! Slišite? (Vinko odpre oči.) Ali naju poznate? (Vinko molči.) Torej, gospod stražnik, zdaj vam je jasno, kako stvari tu stoje?

Stražnik. Seveda. Toda kaj naj storiva z njim.

Dr. Gornik. Takoj mora v bolnišnico. Upam, da je voz še pred hišo. Primiva ga vsak na eni strani za pod pazduho in ga spraviva na voz. Peljal se bom z njim, da ga oddam v bolnišnico; ondi bom dalje vplival nanj; in upam, da bo čez nekaj tednov zopet zmožen za delo. (Peljeta Vinkota proti durim.)

(Zavesa pade.)

Tretje dejanje.

Vrši se nekaj dni pozneje v bolnišnici.

1. prizor.

Vinko (sedi oblečen na postelji).

Dr. Gornik (vstopi in vihti v roki veliko listino). Živio! Tu vam nesem najboljše zdravilo.

Vinko (iztegne roko). Pokažite, prosim.

Dr. Gornik. Le počakajte še malo. Moram vas prej pripraviti.

Vinko. Ne razumem. Čemu bi me bilo treba pripravljati, ako obsega listina najboljše zdravilo zame?

Dr. Gornik. Najboljše zdravilo v tem pomenu, da vas bo zanaprej obvarovalo enake bolezni. Prijetno vam pa to zdravilo ne bo, vsaj za sedaj ne.

Vinko. Kolikor od daleč vidim, bi utegnila biti podelitev kake službe. No, saj se itak pripravljam, da me danes izpustite iz bolnišnice. Vidite, da sem se že oblekel.

Dr. Gornik. Dobil sem vam službo, kakor sem obljubil. A vse je še odvisno od tega, bote-li hoteli podpisati to-le pogodbo. (Dvigne listino.)

Vinko. Najpristrčneje se vam zahvaljujem. Toda kje ste dobili službo? In kakšno?

Dr. Gornik (pristavi stol k postelji in sede; listino položi na sosednjo posteljo). Službo inženirja v Drgančevi železolinarni in tovarni za stroje. Sprejmejo vas pa le, če se pismeno zavežete, da bo tovarna lastnica vseh iznajdeb, katere bote priglasili patentnemu uradu tačas, dokler bote v službi pri Drgancu. Od vsake takšne iznajdbe bote dobivali samo pet odstotkov od čistega dobička. Lahko vam izdam, da bo ravnatelj jako vesel, ako sprejmete službo, in da vas nestrpno pričakuje.

Vinko (zmajuje z glavo). To vendar ni mogoče, da bi službo sprejel pod takimi pogoji! Pomislite, gospod doktor, koliko sem se trudil z iznajdbo, katero sem preračunaval ravno takrat, ko ste prišli v moje stanovanje in me odvedli v bolnišnico! Če torej to iznajdbo proglasim patentnemu uradu, ko bo popolnoma gotova, niti moja lastnina ne bo. Drgančevi tvrdki je vendar ne morem prepustiti brezplačno. In zavreči jo je škoda. (Zmajuje z glavo.) Ne bo nič. Pod takim pogojem službe ne sprejemem. Žal mi je. Zlasti mi je žal zato, ker ste imeli brezuspešen trud radi mene.

Dr. Gornik. Ima-li ta vaša iznajdba sploh kaj vrednosti, to je še veliko vprašanje, na katero bodo odgovorili drugi, ne vi. Znano je namreč, da se vsak izumitelj nahaja v stanju takozvane tehnične zaljubljenosti. Zato se mu marsikaj vidi zlato, kar je v resnici samo prazna pena.

Vinko. Dragi moj gospod doktor, v teh rečeh niste merodajni. Vaša stroka je zdravilstvo. O tehniki vam ne pristoja odločilna beseda.

Dr. Gornik. Kaj pa ste pravzaprav hoteli iznajti? Jaz še zdaj ne vem.

Vinko (smehlja se name tablico, visečo nad njegovo glavo na zidu). Razložim vam na kratko svojo iznajdbo. (Hitro riše s kredo na tablo majhen načrt.)

Dr. Gornik. Po tem, kar mi je povedala gospa Novinškova, ste hoteli iznajti nove peči.

Vinko. Da in ne. (Mu pokaže tablico.) Glejte, to je površen naris iznajdbe. Peč, ki vrši trojno nalogo: Greje sobo, na njej se kuha, in hkrati ta peč lahko goni stroje ali električne naprave. Ta peč bo namreč nekakšen eksplozivni motor. Glejte, to-le kolo tu na vrhu bodo gnali plini, ki bodo iz peči odtekali v dimnik.

Dr. Gornik. Kakšni plini bodo to?

Vinko. Dim in pa vse tisto, kar z dimom vred iz vsake peči teče v dimnik. Ta plinasta zmes bo gnala kolo grede, ko bo odtekala iz peči. In to kolo bo potlej lahko gnalo druge stroje ali električne naprave. Obenem bo to kolo tudi pihalo zrak v peč, in sicer z velikim pritiskom.

Dr. Gornik. In katera bo pravzaprav tista sila, ki bo to gnala?

Vinko. Podobno bo, kakor pri bencinovitih motorjih. V bencinovem motorju se iz vsake kapljice bencina razvije velika množina plinov, in ti plini ženejo bencinov motor. Pri moji iznajdbi bo pa iz vsake drobtinice premoga nastalo mnogo plinov, ki bodo gnali to-le kolo, katero tu vidite narisano vrhu peči. Taka peč, tak pečni stroj bo cenejši, kot vsak drug gonilni stroj; zanj se bo rabilo manj premoga kot za katerikoli drug stroj iste moči.

Dr. Gornik. S tehničnega stališča te iznajdbe ne morem presojeti, ker nisem tehnik. Vkljub temu vam pa brez skrbi lahko rečem, da ta pečni stroj ne bo imel najmanjšega uspeha.

Vinko. Bo. Sem vse natanko preračunal.

Dr. Gornik. Katere logaritme ste pa uporabljali?

Vinko (ga začuden pogleda). Briggove.

Dr. Gornik. Ti so za peči in za štedilnike za nič.

Vinko. Kako to?

SPLIT: NOVI BREG

Dr. Gornik. Ker v Briggovih tabelah manjka nekega logaritma, ki je za peči in štedilnike silno važen.

Vinko (se smeje). Slišite! (Zmajuje z glavo.)

Dr. Gornik (s povzdignjenim glasom). Tisti faktor, s katerim niste računali, je logaritmus iz ženske trme. In zato so vsi vaši računi za nič, in vsa vaša iznajdba je popolnoma brez vrednosti.

Vinko. Toda pomislite, da se bo s pečnimi stroji silno mnogo prihranilo.

Dr. Gornik. Pomislite, da bi se tudi pri ženskih oblekah lahko silno mnogo prihranilo. A zakaj se ne? . . . Logaritmus iz ženske trme je faktor, s katerim treba računati. Zato vam povem: S to iznajdbo ne bo nič. Ženske bodo izdale povelje, da možje pečnih strojev ne smejo kupovati. In kaj vam koristi najpopolnejši stroj, ako ga nihče ne kupi?

Vinko. Pa vendar . . .

Dr. Gornik. Nič „pa vendar!“ Vi ste tehnično zaljubljeni. V svojo sajasto železno peč ste se zagledali. In če vam te ljubezni ne izbijem iz glave, bote v kratkem res prišli tje, kamor vas je hotel spraviti gospod Drnovšek. Deloma tisti vaš preveliki duševni napor in skrb, deloma stradanje pa mraz, in v treh ali štirih mesecih ste proč. Že zdaj smo vas komaj rešili.

2. prizor.

Ida in Novinškova (vstopita naglo. Ida ima klobuk ter drži na levici veliko ruto ogrinjačo in majhno ruto za na glavo).

Ida (dr. Gorniku). Ali ste ga pregovorili?

Dr. Gornik. Ne. Si ne da nič dopovedati.

Ida (Novinškovi). Torej, mati, zdaj vas pa prosim, da greste in storite, kakor sem rekla. Pripravite vse, kar treba za pot.

Novinškova (odhajajoč). V dveh urah pojde prvi vlak, in z njim se lahko odpelješ v Matenjo vas. Bo vse pripravljeno.

Vinko. Kaj naj pa to pomeni?

Ida. V Matenjo vas grem služiti za deklo, ker si tak.

Dr. Gornik (Vinkotu). Ako službe nočete, kmalu niti sami ne bote imeli kaj jesti. In vsled tega gospa soproga nima pri vas nič drugega pričakovati kot lakoto in bedo. Dajte si torej dopovedati in sprejmite službo.

Vinko (Idi). Beži, beži! To vendar ne sme biti. Da bi žena diplomiranega inženirja služila v kmetski hiši za deklo!

Ida. Ti si kriv. S svojim ravnanjem si me k temu prisilil. Ne zapuščam te prostovoljno.

Vinko. Kako vendar moreš kaj takega trditi?

Ida. Ljubi Vinko, ti si pozabil, da imava otroka, ki niti eno leto ni star. In takega nežnega otroka imeti v tvojem ledenomrzlem atelijeju! Ali si brez uma? Na tak način Milanček še te zime ne bo preživel. O, tega ne vzamem na svojo vest . . .

Dr. Gornik. Otroka v takem imeti, to je skoro kaznjivo.

Ida. In ako ti ne zaslužiš nič, moram vsaj jaz gledati, da kaj zaslužim. Moja mati ne morejo skrbeti še za me, za te in za najino dete.

Vinko. Pa vendar ne hodi služiti za deklo!

Ida. Ravno za deklo in v kmetsko hišo, ker tu v mestu ne morem najti takšne službe, da bi mogla imeti otroka kolikortoliko ves dan poleg sebe, in pa da bi otrok na gorkem bil.

Vinko. Ako to storiš . . . (Vstaja s postelje. Doktor Gornik ga opira.)

Ida. Ni moja krivda. Obljubim ti, da se bom takoj oprijela boljše službe, kakor hitro boljšo dobim. Niti ne slutiš, koliko sem se zadnji čas trudila, da bi tu v mestu našla kaj boljšega. A vse prizadevanje je bilo brezuspešno. Šele sedaj vem, kako težko se najde delo, in kako je kruhek drag.

Vinko. Prosim te, Ida, verjemi mi. Moja iznajdba bo v štirinajstih dneh prodana, in potem kupim hišo. Lahko si torej brez skrbi, da otroka ne bo treba imeti na mrazu.

Dr. Gornik. Te iznajdbe ne kupi nobena tovarna.

Ida. No, ali si slišal? Gospod doktor Gornik tudi tako pravi, kakor sem jaz zmeraj rekla.

Vinko. Gospod dr. Gornik teh stvari ne razume.

Ida. Je tudi vseeno, ali razume ali ne. Nobena gospodinja ne bo trpela takih reči v svoji kuhinji. In s tem je vse povedano. Naj le kupi kakšen mož takšno peč, pa bo moral sam kuhati!

Dr. Gornik (Vinkotu). Dajte se vendar pregovoriti . . .

Ida (dr. Gorniku). Oh, nikar se ne trudite. Je vse brezuspešno. V tej reči ne verjame nikomur. (Odpre zlato zaponko izpod vratu in jo položi na posteljo pred Vinkota.) Ti boš naprej delal po svojem, in preden mine štirinajst dni, ne boš imel krajcarja več. Takrat prodaj to-le zlato zaponko. Imam jo sicer za spomin po rajnem očetu. A slabo bi bilo, ko bi po svojem blagem očetu ne imela drugega spomina kot ta košček zlata.

Vinko. Obdrži to sama. Morda boš potrebovala.

Ida. Ne. Dobro vem, da v Matenji vasi ne bom stradala, in otrok tudi ne. (Snema zapestnice in jih poklada na posteljo pred Vinkota.) Té si mi kupil ti, ko si bil še v službi. Vzemi jih sedaj in jih hrani, in ko pride največja sila, jih lahko prodaš.

Vinko (se prime z obema rokama za glavo). Nikar me vendar tako ne muči. Jaz ne morem drugače. Ravno zato se toliko trudim s svojimi načrti, ker mi je tvoja in otrokova sreča pri srcu.

Dr. Gornik (vzame zapestnice in zaponko ter vse to ponuja Idi). Vzemite nazaj. To je prehudo.

Ida (si je ogrnila čez rame veliko ruto ogrinjačo; si vzame z glave klobuk in ga položi na posteljo pred Vinkota). Tega ti tudi pustim. Dekla ne potrebuje klobuka.

Vinko (se prime z levico za čelo). Nikar me ne muči!

Ida (vjame Vinkotovo desnico in jo takoj zopet izpusti). Z Bogom, Vinko! (Odhiti vun, držeč v roki mali robec za na glavo.)

Vinko. Prosim te, Ida! Ne hodi!

3. prizor.

Vinko (se prime za glavo). Oh, vse mi je samo v nesrečo! (Se zgrudi na tla.)

Dr. Gornik (pozvoni. Dva bolniška strežaja prideta).

Dr. Gornik (drami Vinkota). Gospod doktor! Vinko! Vinko!

(Vinkota polože na njegovo posteljo. Idin klobuk, zaponko in zapestnice nese eden strežajev vun.)

Dr. Gornik (temu strežaju). Nesite to spravit.

Dr. Gornik (drami Vinkota). Vinko! Gospod doktor! Vinko! (Enemu strežaju.) Prinesite vode!

Strežaj (mu poda skledico, v kateri je voda in goba. Ko se dr. Gornik z mokro gobo dotakne Vinkotovega čela, se Vinko dvigne pokoncu.)

Dr. Gornik. Gospod doktor, zdaj se kar brž odločite, da bo vseh duševnih bojev takoj konec. Sicer kdo ve, kaj še vse utegne priti. Ali veste, da je gospa soproga ravnokar odšla?

Vinko. Vem. Oh...

Dr. Gornik. Le ne jadicovati, ali tuhtati. Tu imate pogodbo, katero je Drgančeva firma voljna skleniti z vami. (Vzame listino s sosednje postelje.) Tu je svinčnik. Kar brž podpišite! Ako ne bo za vse prav, bote pa čez pet ali deset let drugače ukrenili. Saj življenja še ne bo tako hitro konec.

Vinko (podpisuje). Prav imate. Saj ni za zmeraj. In dosežem vsaj to, da žena ne bo služila za dekle.

Dr. Gornik. Najbolje bi pa bilo, ako bi ta podpis veljal za zmeraj.

Vinko (seda in potem počasi vstaja s postelje. Doktor Gornik ga opira na eni strani, en strežaj na drugi).

Vinko. Zakaj to pravite? Vendar vidite, kako težko žrtvujem svoje delo!

Dr. Gornik. Ali vam smem odkrito povedati svoje mnenje?

Vinko. Prosim.

Dr. Gornik. Izumitelj vas je toliko, da štejete na desetisoče, ako ne že na stotisoče. Tvorite cel stan. V obupu živite in v obupu umirate, kakor je na primer v obupu umrl slavni Reselj in premnogo drugih. Sami ne dosežete sreče in tistim, ki so sreče najbolj potrebni, namreč revežem, ne polajšate nesreče.

Vinko. Tehnika vendar daje revežu delo in kruh! Toda preden nadaljujeva ta pogovor, bi nujno prosil: Gospod doktor, blagovolite v Drnovškovo hišo po kom sporočiti, da sem podpisal pogodbo.

Dr. Gornik (ponudi Vinkotu stol, in Vinko sede. Nato dr. Gornik veli strežaju): Pojdite v Drnovškovo hišo povedat, da se je gospod inženir premislil in da je podpisal pogodbo.

Strežaj (odide).

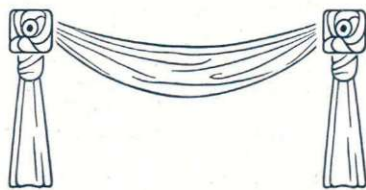
Dr. Gornik. Dejali ste, da tehnika nudi siromaku dela in kruha. To je res. A to je premalo. Dajte revežu tudi domovino!

Vinko (zmajuje z glavo). Domovino? Siromak ima vendar domovino, kakor vi in jaz.

Dr. Gornik. Ni res! Tovarniški delavec nima domovine. Saj ni nikjer nič njegovega. Še zraka nima toliko, kolikor bi ga potreboval. Če je v moderni tehniki res vse mogoče, naj bo mogoče tudi to, da si bo vsak revež izlahka pridobil nekaj ped lastne zemlje in nezgorljivo hišico. In potlej bo bogatin v mestu vesel, ako bodo reveževe hišice stale krog njegove palače, kajti branile ga bodo ognja. In v zdravstvenem oziru bo iz tega izviral marsikaj, kar bo neprecenljive vrednosti. Za take iznajdbe se trudite, in ne bo vam treba radi njih puščati službe ali celo stradati. Ne posvečujte svojih moči samo veliki tehniki in pa reševanju nepraktičnih problemov, marveč posvečujte jih tudi blagru ljudstva!

Vinko (vstane). Prav imate, gospod doktor! (Odhajata.) Pokazali ste mi lepše cilje, kot sem jih zasledoval doslej. Na delo za blagor ljudstva!

(Zavesa pade.)

SPLIT: GOSPOSKI TRG

Biseri.

Povest. — Spisala Lea Fatur.

(Dalje.)

VII.

Vilinsko poslopje za visokim zidom molči. Rosne, krasne, zro bele rože, zro rdeče rože pod stopnicami na nestrpnega jezdeca. Neme ostanejo stopnice, ne zašumi krilo, ne zaškrta noga... Nestrpno udari Angelik z bičem po vratih. Hišnik prihiti, odpira.

„Ali ste zaspali danes?“ vpraša Angelik nervozno, ko prijezdi na dvorišče in se ozira v okna. „Ne,“ odgovarja dvorljivo hišnik, ki pomaga Angeliku raz konja, „gospod pričakuje gospoda graščaka v salonu.“

Kaj je to? ostrmi Angelik. Da bi vstal Colletti tako rano, čakal njega? In hišnikov obraz je tako čuden, ko mu krtači obleko, kot bi hotel reči: Zadnja pot je to — in Vanin, ki izprevaja razgretoga konja po dvorišču, gleda žalostno, kot bi mu bilo žal po radodarni graščakovi roki. Zla slutnja stisne Angeliku srce... Na poslih se pozna, da se je zgodilo nekaj pri gospôdi. Kaj če bi imela mati prav. — Bogatega graščaka lovijo, mu je dejala, ko izvedo, kako smo, te puste. —

Stopil je v salon. Poln erotičnih slik in kipov, je razodeval mišljenje in življenje hišne gospodinje. Drugačne podobe, drugi kipi so stali v salonu, ko je živela teta Brigita in je hodil on kot deček z materjo k teti. Pa tam iz kota, s cvetnih rastlin, se smehlja Martinina slika. Golega vratu, razpuščenih las. Angelik stopi k nji in ne zapazi, da je prišel skozi zeleno zaveso gospod Colletti v sivi, rdeče obrobljeni halji.

Suhi, gibčni Italijan se oprasča, da se ni utegnil napraviti, dasi je pričakoval gospoda Kamenskega. Osupel poslušá Angelik hladnovljudne besede. Kaj da je Martinin oče, ki je sicer čisto domač ž njim, danes tak, kakor s tujcem? Kakor ledena pokrajina mu je obraz, le oko bega, kot vedno, nemirno semintja. Kot bi pričakoval, da vstopi kdo izza portiere in mu prinese neljubo vest.

Colletti je sedel na visoki divan, potegnil haljo čez kolena in se zagledal za hip v pisane cvetke svojih šolnov. Angelik je stal pred njim, se naslanjal z roko na mizico, polno razne drobnarije in čakal nestrpno, da izpregovori Martinin oče. Colletti si je nategnil sive brke, pogledal nemirno po salonu in pričel:

„Gospod Kamenski, prisiljen sem, da vas prosim zaradi dobrega imena svoje hčere: Opustite svoje obiske pri nas...“

„Zakaj?“ je kliknil Angelik; kri mu je zalila čelo, lasje so se naščetinili. — Colletti pa je pogledal nemirno na zaveso in odgovarjal hladno:

„Le mirno, gospod Kamenski. Včeraj je prišla k nam gospa Vidonijeva in nam napravila buren prizor. Bilo nam je zelo mučno, verujte mi... Ta ženska nima uglajenega vedenja, prosta hči je teh bregov...“ Italijan je mahnil z roko in nadaljeval ostro: „Očitala nam je, da begamo ženina njene hčere. Vi ste zaročeni, gospod Kamenski!“

„To ste vendar vedeli, gospod Colletti,“ je vrgel Angelik ponosno glavo nazaj.

„Da,“ se je nasmehnil gladki Italijan vljudno. „In zaroke same na sebi se lahko razdero, drugo pa je, če uklepajo ženina denarne obveznosti.“

„Kaj mislite, gospod Colletti?“

„Nič ne mislim, gospod Kamenski — ne razburjajte se, prosim. Nič ne mislim. Vem pa, da vam je gospa Vidonijeva posodila, ali, oprostite, dala naprej doto gospice Elvire... Ta doto presega skoraj vrednost vašega posestva in to doto hoče izterjati gospa sodnijskim potom — kakor hitro poročite drugo. Vaša gospa mati je podpisala neko menjico. Bilo je neprevidno, in slabo je, če se nahajajo taki podpisi v rokah ošabne, razžaljene ženske... Oprostite, gospod Kamenski, ta neljuba razjasnitev naših zadev je bila potrebna. Prosim, ohranite nas v dobrem spominu.“

Vstal je, se priklonil in hotel vun. Toda Angelik ga je prijel za roki in prosil strastno:

„To ni vaša zadnja beseda, gospod Colletti, saj vendar nočete moje in Martinine nesreče...“

„Martina?“ se je nasmehnil ponosno oče in ustavil za hip nemirni pogled na hčerkini sliki. „Martina je modro dekle. Ona ni sentimentalna, ve, da ji more nuditi le bogat mož, česar ji je potreba za življenje. Kamenski so sloveli po bogastvu...“

„Gospod Colletti! Prosim, rotim vas, ne govorite tako! Če je vodil vas hladni razum, špekulacija — Martina pa me ljubi in postane nesrečna brez mene. Naj proda gospa Vidonijeva moje posestvo. V Martinini ljubezni sem močan — dobim službo, preživim Martino in svojo mater...“

„Službo?“ se je zakrohotal Colletti. „Za kako službo pa ste sposobni, gospod graščak? Niti izpitov niste naredili. Sanjarili ste, tratili čas in denar. Oprostite trgovcu, da govori tako.“

Uničen, okamenel je stal sicer tako ponosni graščak pred Collettijem. Morda se je zasmilil hladnemu računarju; položil mu je roko na ramo in rekel prijazno:

„Žal mi je... Vem, da resnično ljubite mojo Martino, toda za stradanje in trud niste ustvarjeni ne vi, ne ona. Nauk o bajti in ljubezni je prav lep, v resnici pa neizvedljiv. Žena, ki hoče živeti, bo tirala svojega moža tudi do zločina, da le ustreže svojim željam. Varujte se lepih žensk, gospod Kamenski.“

Temnega obličja je strmel Colletti predse. Zavesa je zašumela, zavedel se je in nadaljeval:

„Vam, gospod Kamenski, ne kaže drugo, kakor da vzamete Vidonijevo Elviro. Ona je dobro dekle, in gospa Vidonijeva je sicer neizobražena ženska, toda denar raste pri nji, prepustite se njenemu vodstvu.“

„Nikoli! Licemerci, hinavci! Le denar, človek nima vrednosti pri vas? Pri takem naziranju ni čuda, če ste prišli do zločina...“

„Do kakega zločina?“ je zahripala gospa Collettijeva in stopila burno izpod zaves, kjer je bržkone

poslušala že ves razgovor. Postavila se je zraven prebledelega moža in gledala z velikimi, ognjenimi očmi srpo v Angelika. Še nikdar ni videl Angelik tako zoprne ženske. Nepobarvana, nepočesana, vsa razmahana v široki halji, ki ni zakrivala rjavega vratu, ni bila prav nič podobna tisti Collettijevi, katero je poznal Angelik. Zdaj ne zakriva barva globokih brazd, brez umetnih zob zijajo prestrašena usta, brada drhti v nervoznem pričakovanju, na obleki vpije polno madežev, lepi, majhni pantofelčki so pošvedrani. Angelik se spomni dostojne, čiste ženske, svoje matere, in zastudi se mu zastarela koketa, zastudi do dna srca.

„Kakega zločina?“ zakriči jezno. „Vprašajte svet, ki šumi o tem — a meni dajte Martino, da se ne okuži od vas. K svoji materi jo popeljem, pri njej jo shranim, da je ne otrujete... Skrili ste jo, a jaz najdem svoj biser...“

Hotel je skozi vrata, Collettijevi so mu zastavili pot. Rosne kaplje so stopile srditemu mladeniču na čelo, dvignil je roko, da si naredi pot, kar zazveni Martinin veseli smeh; sveža, rosna, stopi deklica v salon, razpletene lase prevezane z rdečim trakom. Bela batistasta obleka razodeva krasne oblike mladega telesa, živo rdi lice in usta, živo žari oko, ko govori smeja se:

„Kakor junak tragične komedije, gospod Kamenski... Lepa so bila majnikova jutra in rada sem vas imela, gospod Kamenski, silno rada. Pa majnik gre h kraju... Vas čaka Elvira, jaz čakam drugega.“

„Martina,“ je prosil Angelik, „ne govori tako brezdušno. To nisi ti, moja Martina, tega te je naučila mati. Pojdi, moje srce, pojdi z menoj od tukaj, pojdi k moji materi...“

Porogljiv smeh je odgovoril mladeniču. „Kaj menite, gospod Kamenski, da me sprejme vaša mati z odprtimi rokami,“ se je smejala Martina; „in če bi me, mar mislite, da bi jaz hodila z vašo materjo po kuhinji in polju, da bi se grbala pri igli, potila pri računih? Tako življenje bo dobro za Elviro, moja lepota in nprav zahtevata drugega. Prva in oboževana hočem biti. Vedeli ste to, vedeli, da mi ne morete nuditi bogastva, tedaj...“

Martina je udarila jezno z nogo ob tla, njeni roditelji so kimali, Angeliku je vzelo sapo. Nem od velike jeze in presenečenja se je obrnil in prišel nevede kako ne kdaj na konja in skozi vrata, katera je zaprl hišnik žalostnega obraza za njim.

Rano, rosno, krasno je majnikovo jutro. Dehti drevje, pojo ptice, zelene polja in griči. Svetal, srebrn trak, se vije Soča po prelepi krajini, po prašni solkanski cesti hite krepke brdjanke z visoko naloženimi jerbasi v Gorico. One srečujejo, pozdravljajo romarje. Romarji pa se ne zanimajo za ljubljeno pesnikov, za prozorno, krasno reko, ne za drzno stavbo no-

vega mostu, ki raste pri Solkanu nad Sočo: visoko gori, poln obljub, utehe, se žari Marijin dom na Sveti Gori, daleč po dolu se razliva vabeči glas svetogorskih zvonov.

Angelik jezdi, strmi pred sebe. Kipi v možganih, peče v prsih. Razžaljen je moški ponos, razžaljeno najsvetejše čuvstvo. Ta italijanska zalega! Gladka, mrzla, strupena kot gad! Taki ljudje so zmožni vsakega zločina. Lahko da so oropali ubogega otroka, lahko da so ga umorili... O mati! Kako prav si govorila — zakaj nisem veroval tebi, edini, zvesti... Martina, strupenoglava kača, ne vredna pogleda dostojnega človeka, o čakaj — jaz se ti maščujem... Odpustil bi starim grešnikom, a tebi ne, nikdar. Samopašna ničvrednica! Zaradi tebe sem preziral nesebično, blago Elviro, žalil najboljšo mater, hotel trpeti pomanjkanje, revščino. Pa pokažem sodrgi, da mi ni za ničvredno dekle, ki se prodaja tistemu, ki daje več. Pospešim poroko. Potem se bom vozil z Elviro mimo Martine, se smejal z Elviro, ne pogledal Martine. Žal ji bo. Nihče je ne vzame. Njemu pa bo Martina, kakor prazna pena, njemu bo tako hladno, tako mirno v duši.

Da, hladno, mirno. Odslej bo spal vse noči, črno oko ga ne bo motilo, jutro ne trkalo, klicalo. Hladno, mirno bo njegovo življenje. Izgubil je zmožnost, da misli in išče. On postane dober človek, se uredi, vzgaja otroke. Vedril ga bo materin usmev, sestrin pogled. Mirno, hladno bo njegovo življenje. Toda kdaj? Kdaj mine pekoča bol v srcu, se umiri razgreta kri? In to prazno, ki zeva kroginkrog nanj, to prazno, katero je polnila Martinina slika, s čim to napolni? O prej neznane bolečine, kako mi tržete dušo! Zvonijo zvonovi, zvonijo, se glasijo iz mesta in z gričev, zvonijo k pogrebu moje moške časti, moje ljubezni. Nosil sem ponosno glavo, zdaj sem igrača nerazumnega otroka... Kako preboleti vse to?

Pa kaj ni prenesla tudi Rozika enakega udarca, prenesla junaško? Res, toda drobno sestro bodri vera v višjo moč, ki ji črta, vodi pot...

Konj se spusti po skalnatem bregu, zavije med drevje ob Soči. Reka šumi tako vabljivo, žalostni junak strmi vanjo. Hladno, mirno bo njegovo življenje. Ne bo ga več mamila daljava, ne bo ga mučila razžaljena samozavest. Pa kje je pozaba, mir?

Vabljava, svetla šumiš, Soča, nizko se klanja gosto drevje nad teboj. Lahko je ribicam v hladni vodi — še lažje človeku, ki ti počiva v tihem dnu... Poznam, Soča, tvoje tolmane. Otroka si zibala, srebropena, zdaj sprejmi mladeniča, zaziblji, upokoji ga... Saj je mir le v tebi, v smrti. Brezdanje črno oko ne prodre v globoki tolmun, razkošni smeh se ne sliši v tiho dno. Tako hladno bo, tako mirno... Tekla bo Soča čez plamteče srce, hladila, celila...

Ne, ne... V globino tolmana bo prihajal materin jok. Doslej je bila pogumna, močna. Izginjale so njene nade, kakor izginja jesensko cvetje, vendar je upala... A ko ji priziblje Soča sinovo mrtvo telo!... Ah kaj! Mati, velika v veri, bo pač vzdihnila: Gospod je dal — vzel! Ne — ne — Angelik. Mati, naivna v svoji veri, bo tugovala, da trpi sinova duša večne muke. Dušno, ne telesne smrti bo objokovala s krvavimi solzami, upognjena bo hodila ob črnih valovih, svet bo kazal s prstom za materjo samoumorca... Zato proč, rjavec, od mamljivih valov, k materi, da me tolaži, hrabri.

Že se bližajo prve solkanske hiše jezdecu, že se kaže grajska streha na nasprotnem bregu. V ranem rosnem jutru ždi grad pod bršljanovo odejo kakor poosebljena pravljica, se skriva za rosnim drevjem kakor začarana kraljična. Idilični tihi mir je danes okrog gradu. Ne ropoče mlin, žaga, železničarji se ne gibljejo okrog cevi za vodo. Svečani mir je po gorah, po vaseh, le v Angelikovem srcu vihra strast, nemir. On gleda na podrtine cerkve sv. Valentina. Porušili so jo v jožefinski dobi, ko so podirali žrtvenike, zapirali samostane. Takrat je dvignila svobodna misel pogumno glavo — a zdaj... Zmagovito zrejo cerkve raz griče na Angelika, in podrtina opominja, vnema romarja... Zatrete je hotela svobodna misel pot na Goro, pomagati človeštvu do vrednega življenja, a človek poljubuje verige svoje nespameti, roma, moli. Srpo gleda Angelik na visoko Skalnico. Da ni teh ljudskih neumnosti, da se ni bojeval zoper nje, ne stal bi sedaj osramočen pred seboj, pred svetom. Bil bi bogat graščak in Martina ga ne bi zavrgla. Zato pa mora nadaljevati boj, mora, do poslednjega diha. Morda da so res tu neke tajne oblasti, morda, pa on se ne ustraši, pogumno, trajno se hoče bojevati. Pa zakaj mu sili v spomin slika, ki mu jo je naslikala Rozika?

Ko se spušča mrak na Gorico, je rekla, ovija brda in griče, pospeši popotnik na solkanski cesti svoj korak. Skrivajo se stolpi in vasi, skriva se Soča pod obrežjem, Sv. Valentin, Sobotin, Sv. Katarina se zavijajo v tmino. Tesno postaja romarju pri srcu — dolga neznana pot je pred njim...

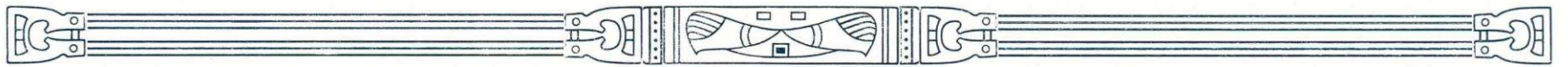
Kar zabrni v višini, se razlije po dolu — kakor glas iz daljne obljubljenе dežele, opomin, uteha potniku. Zvon umolkne. Pri stavbi solkanskega mostu se zasveti luč. Straža čuva nad novo železnico. Visoko nad to pa zažari druga luč, naznanja, da varuje višja moč okolico, da čuva, bdi Marijin dom na Sveti Gori.

Romar se ozira v luč, hodi pogumno svojo pot. Pa noč je črna. Zvezdice trepečejo, je ne razsvetlujejo. Nad zemljo razpenja zli duh orjaška krila, zre srpo na svetišča po brdih, dolih, sanja smeje

sanje: Raz griča bo pomel bele cerkvice, po dolu bo porušil ponosne stolpe, da ne bo budil zvon, ne vabil. Kakor na Sv. Valetinu bodo zevale prazne podrtine v nebo, oznanjale zmago svobodne misli. Glasno kakor šumenje razljučenega morja bo zvenel takrat smeh zavrženega duha... Zmagal je — kraljuje...

Sanja zli duh. Otožne venejo rože, trta in drevje poveša listje. Divje sanje vznemirjajo otroke v solnčnih krajih, romar na poti blodi, se lovi za prividi.

Pa zabrni v višini, se razlije po dolu. Kakor glas iz daljne obljubljenе dežele, opomin, uteha potniku. Zmagovite vstajajo cerkve po gričih iz tmin, v zlati zarji zažari Marijin dom na Sveti Gori... (Dalje.)

Besedni red v govoru.

Spisal Anton Breznik.

Nobeden del slovniškega znanstva ni tako slabo obdelan, nego nauk o besednem redu v govoru. Tu so slovničarji še tako malo preiskali, da bi po njih pravih ljudje še do danes ne mogli govoriti, ako bi jim Bog ne bil že prej vdihnil znanja govora. In že podana pravila, ki se oznanjajo po slovnica, so tako plitva, da bi se ljudje naveličali govoriti, ako bi se ravnali po njih. K sreči se rezultati slovniškega preiskovanja niso preveč prenesli v življenje in niso tako nobenemu škodovali. O uboštvu te slovniške strani ne govore samo oni, ki radi malo pozabljajo čez slovnico, temuč priznavajo to odkrito tudi slovničarji sami. Wunderlich, ki je napisal o nemškem stavku dve debeli knjigi, pravi takole: „Celo polje besednega reda je težaven, malo osvetljen del naše znanosti“ (Der deutsche Satzbau, Stuttgart 1901, I², str. 398). Mnogo slovničarjev je celo mnenja, da za besedni red sploh ni mogoče zaslediti pravil, po katerih se govor spleta (Minor, Delbrück in drugi). Obtožba ne zadeva samo slovenske ali slovanske slovnice, temuč slovniško znanstvo sploh. Besedni red je najzadnje k slovnici prirastli ud in je zato tudi najbolj kilav: v starem in srednjem veku ga je obravnavalo govorništvo, slovnica ga je potegnila nase šele v novem veku; a ostal ji je še do danes tako tuj, da ga vlačijo kje zadaj kakor kak negoden člen za seboj. Zanemarjanje preiskovanja besednega reda se je hudo maščevalo nad slovnico, ker vsled tega skladnja (sintaksa) še do danes nima pravega pojma o svojih elementih, na katerih stoji in še do danes ni prišla do definicije stavka.

Slovenci imamo o besednem redu, razen onega, kar podajajo slovnice, le nekaj drobtin, ktere so našteje v spisku „O stavi dopovednega glagola“ v tem listu l. 1905., str. 162. Izmed drugih slovanskih narodov imajo posebe razpravo o tem edinole Srbohrvatje: „O redu reči u srpskom jeziku“, P. Djor-

djevič, v Glasu srp. kr. akademije 53, II. razred, 35. Besedni red vseh slovanskih jezikov skup je obdelal Dr. E. Berneker, sedaj profesor slovanske filologije na nemški univerzi v Pragi, pod naslovom: „Die Wortfolge in den slavischen Sprachen“, Berlin 1900. Besedni red vseh indoevropskih jezikov je obravnaval v posebnem poglavju Delbrück v knjigi „Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen“, Straßburg 1900, ki je porabil tudi že prej imenovano Bernekerjevo razpravo ter razprave o besednem redu vseh indoevropskih jezikov, kar jih je dotlej izešlo.

Pri besednem redu je treba ločiti dvojno stavo: prosto in neprosto. Neprosto imenujemo ono stavo, po kateri imajo besede vedno enako, stalno, nespremenljivo mesto v stavku: sem štejemo enklitike ali naslonice, ki stoje v vseh indoevropskih jezikih skoro brez izjeme za prvo besedo v stavku; sem spada stava prilastka, prilastkovega rodivnika, partitivnega rodivnika, apozicije; sem devamo dalje stavo nemškega povednega glagola stranskega stavka, ki je stalno na koncu. Vsi ti stavkovi členi imajo v jeziku že sami po sebi določeno, več ali manj nespremenljivo mesto, in jih ne more pisavec po svoji volji postavljati. Prosto pa imenujemo stavo tedaj, kedar nimajo besede same po sebi nobene določene, stalne stave, temuč jim jo določa vsakokratni pomen stavka. Ali nismo storili s to razdelitvijo hudega pogrška proti svobodni stavi, ki je sloveča prednost slovanskih jezikov? Svobodna ali prosta slovanska stava je goljufiva beseda. Ali moremo govoriti o prostosti tam, kjer imajo besede stalno mesto? In da je v gori naštetih primerih v vsakem slovanskem jeziku določena neka posebna stava, ne bo nihče tajil. In kako je s prostostjo tam, kjer določa stavo vsakokratni pomen stavka? Ali se smejo besede staviti samovoljno, brez pravil, brez „reda“? Če je to res, ni treba govoriti o besednem redu; ako pa ni res, ne moremo govoriti o prostosti! Izraz prosta stava pomenja to, da

besede še niso same po sebi razvrščene, postavljene v vedno enako vrsto, temuč da jih mora postavljati pisavec in sicer tja, kjer jih zahteva pomen stavka. Kdo je torej prost? Prost je le jezik, a pisavec je bridko vezan. Koliko votlega ponosa je že vdihnil ljudem napačni pojem prostosti, češ mi Slovani smo ohranili še zlato svobodno besedno stavo, kakor jo je imel sveti praindoevropski jezik in z nami vred stari Indijci, stari Grki in deloma tudi Latinci, dočim so se Nemci, Francozi in Angleži vjeli v okove suženske stalne stave, ki jim brani prosti polet! Vzemimo za zgled, kako se ta prostost napačno pojmuje, srbohrvaškega jezikoslovca Djordjevića, ki pravi (l. c. str. 171), da more imeti kak stavek ktero-sibodi besedno stavo, ne da bi se mu pri tem spremenil pomen: „Narodna se, n. pr., izreka „Starije (preje po času) je jutro od večera“ može iskazati (izgovoriti) na ovih šest načina:

1. Jutro je od večera starije;
2. Jutro je starije od večera;
3. Starije je jutro od večera;
4. Starije je od večera jutro;
5. Od večera je starije jutro;
6. Od večera je jutro starije. Slobodno je . . .

ovu tročlanu rečenicu (stavek) početi i završiti kojim bilo od njena tri člana, pa da joj značenje u glavnom ostane isto (!).“

Koliko je resnice v tej prostosti, ne kaže samo navadni govorni čut, ampak še najbolj preiskovavec sam, ki je v isti razpravi primere take vrste vklenil v celih 28 pravil! Takim je že davno prav odgovoril Karamzin (1766—1826), reformator sedanjega ruskega sloga, ko je dejal: „Meni se zdi, da obstaja za besedno stavo v ruskem jeziku neki zakon; vsaka stava daje izrazu posebni pomen; in kjer se mora reči: „solnce plodotvoritъ (dela rodovitno) zemlju“, tam je „zemlju plodotvoritъ solnce“, ali „plodotvoritъ solnce zemlju“ napačno. Najboljši, to je, edino pravi red za besedno stavo je vedno samo eden (citat po Bernekerju, l. c. 22). Vendar moramo že naprej povedati, da pravo pojmovanje besednega reda ne jemlje vse prostosti, nasprotno, v več rečeh jo pripušča celo več, nego marsiktera sedanja slovnica.

V nastopnem spisu se bomo bavili le s prosto besedno stavo, ker le-ta potrebuje občutne pre-vstrojitve, dočim je neprosta stava po spisih p. St. Škrabca, M. Murka in (enem delu) Bernekerja že obdelana in tudi v pisavi vtrjena.

V besedni red ni mogoče kar zviška treščiti ter postaviti pravila, po katerih naj se ravna. Poiskati je treba najprej podstav, iz katerih potekajo pravila kakor voda iz izvira. V ta namen nam je poiskati izvir in kriterij besednega reda.

1. Izvir besednemu redu.

Preiskovanje besednega reda ni prišlo niti tako daleč, da bi se vedelo, v kakem izviru naj se le-ta išče. Vsi pravijo, da v stavku. Čudno ni, da se do-slej še niso vspeli višje, ker še ni davno tega, kar niti stavka niso pripoznavali za izvir ali izhodišče skladnje in besednega reda. To prihaja pač odtod, ker imajo slovničarji opraviti navadno le s posameznimi glasovi in črkami, redkokedaj s celimi besedami, zato postanejo tako kratkega pogleda, da ne vidijo čez posamezne besede, in jim je ostala prikrita organizacija besed v stavku in organizacija stavkov v samostojnem govornem odstavku, ki tvori samostojno, popolno celoto. Prvi, ki se je sklonil nad posamezne besede in zasledil njih organsko zvezo v stavku, je bil Viljem Humboldt (1767—1835), ki je postavil stavek za izhodišče skladnje in besednega reda. Ali slovničarjem se ni zdelo verjetno, da bi imele tudi besede kako zavezo med seboj, zato se niso brigali za stavek, in med zadnjimi, ki so se mu še vpirali, je bil tudi naš Miklošič. Zdaj pač ni nobenega več, ki bi ga ne pripoznal za izvir besednega reda. Višje pa preiskovanje ni prišlo, in kakor se uči v teoriji, da je stavek najobsežnejši besedni organizem in cilj sintakse ter zavoljo tega njeno izhodišče (Delbrück, l. c. str. 5; Vondrák, Vergl. sl. Gr. II., 1908, str. 260; Jagić, Beitr. z. sl. Syntax, Denksch. d. ph. hist. Cl. 46 Bd. 5. Abh. Wien 1899, str. 1, in še več drugih), tako se trudijo tudi v praksi, da bi razložili besedni red iz posameznih stavkov. Ali iz posameznih, iz konteksta iztrganih stavkov, se ne da dognati dosti več nego konstatirati, kje stoji ta ali ona beseda; toda za tak uspeh ne potrebujemo slovničarjev, ker vsak sam vidi, če hoče pogledati, kje kaka beseda stoji in kolikokrat. Treba je navodila, kako naj se besede stavijo! In tega nam slovnica dosedaj, z malimi izjemami, še ni podala. Za zgled, kake vspehe sta med drugim dosegla pri takem iskanju dva najmarljivejša slov. preiskovavca, naj navedemo to-le: „Začetna stava glagola je (pri ruskem kronistu Nestorju) najpogostnejša; . . . navadno stoji v prosti, rastoči pripovedi . . . na prvih 25 straneh . . . je med 160 slučaji začetna stava nič manj nego 130 krat zastopana“, Berneker, l. c., str. 1. Kdo ima od štetja boljši pojem o besedni stavi? Razmerje med predmetom (dopolnilom) in glagolom-povedkom razklada Djordjević, med drugim, enako bistroumno (l. c. str. 211, sl.) tako-le: „U Vukovoj zbirci narodnih poslovica (pregovorov) od 1090 rečenica s pravim predmetom u 635 predmet stoji pred prirokom (povedkom), a u 455 iza njega“. In dalje: „Ali nije tako u drugim izvorima. Dok n. pr. u prozi Dositijevoj, Sime Milutinovića, prote Matije, i u

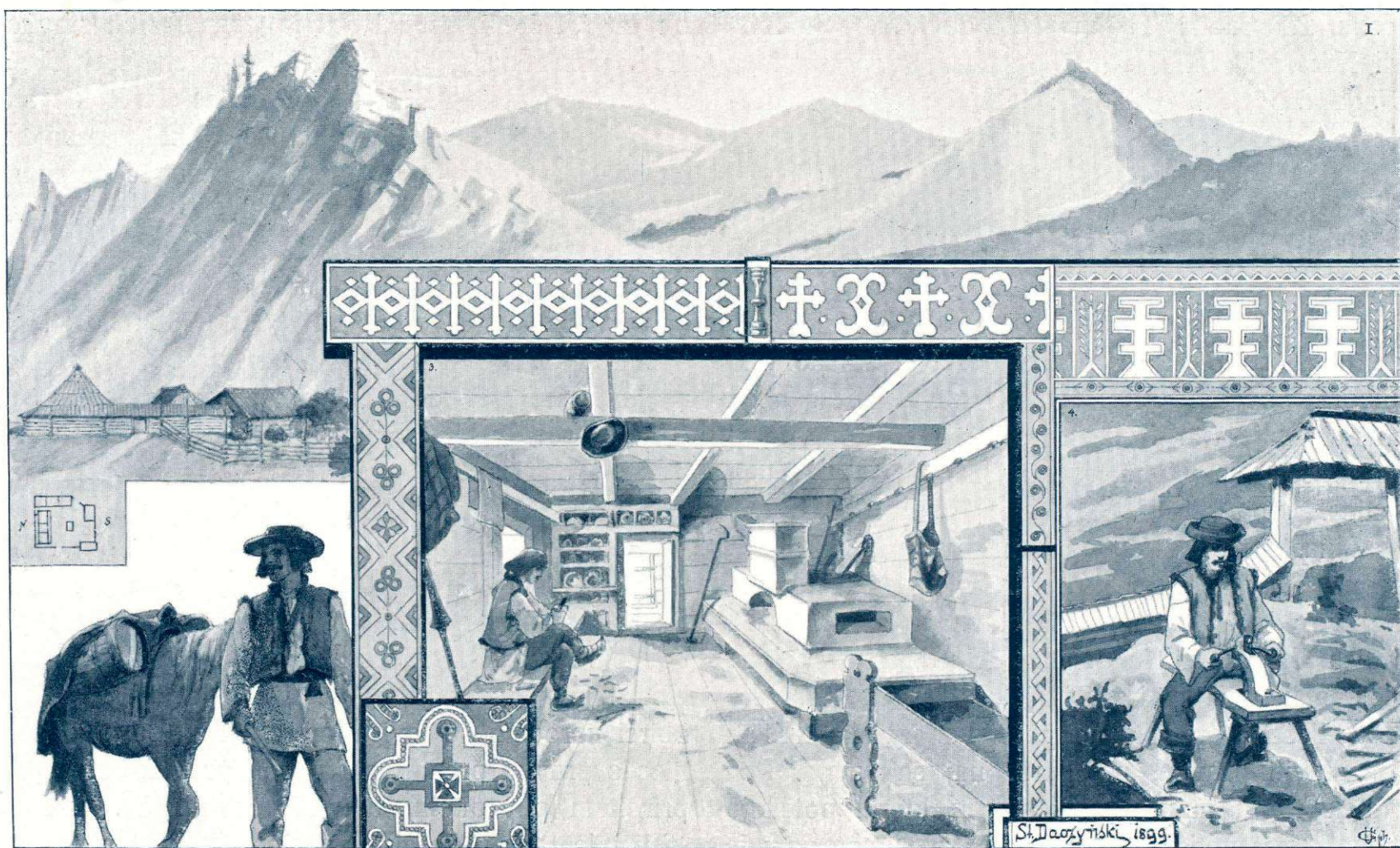
stihovima Gorskoga Vijenca, i A. Kačića prevladjuje red predmet-prirok, dotle u Brankovu 'Putu', u Zelićevu 'Žitiju', i u Kačićevoj prozi dolaze oba reda podjednako, u Miličevićevim pak i Ljubišinim pripovetkama prevladjuje red prirok-predmet" i. t. d. Koliko truda za tako konstatiranje, ali koristi nima od tega nihče! Iz stavka je mogoče določiti besedam le obliko, ne pa stave, ker ima svoje korenine v obsežnejšem govornem organizmu, in sicer v samostojnem govornem odstavku ali, če hočete, v govoru.

In kako moremo to dokazati? Na isti način, kakor se dokazuje, da se določa oblika besedam le v stavku in ne zunaj njega, moremo tudi pokazati, da se dá določiti stava besed le v samostojnem govornem odstavku in ne zunaj njega, ker je celota besedne oblike stavek, celota besedne stave pa govorni odstavek. V potrjenje prve resnice zadostuje, da pokažemo na dokazovanje Jagičevo (l. c. str. 12), iz kterega prepisemo sem le zaključek, ki se glasi: „Slovniško različna posebnost besed se glede na svojo veljavnost . . . ne dá razložiti zunaj stavka, temuč edino le iz posebnosti in bistva stavka.“ Dalje pravi, „da se vsaka označba, vsaka definicija ali distinkcija glede na pomen kake besedne oblike določa vedno v zvezi s celim stavkom ali najmanj s kakim delom stavka.“ In z isto gotovostjo kakor je izpričano to, moremo izpričati tudi resničnost naše trditve. Kdor zna opazovati obliko besed, bo znal opazovati tudi stavo besed, njih položaj v govornem

odstavku ter s tem odvisnost stavkov med seboj in njih organsko zvezo v samostojnem govornem odstavku, ker je šele ta popolna celota sama zase, imajoč vzroke besedne stave v sebi, in ne stavek, kakor se sedaj trdi v slovniškem znanstvu. Kakor se n. pr. besedi „očetom“ določi še-le iz stavka, kako obliko ima, kak pomen, i. t. d. in ne pove tega beseda sama, tako ne pove stavek sam, kedaj naj kako besedo postavim na začetek ali na konec ali kam drugam in kako naj jo povdarjam, temuč kaže to šele več stavkov skupaj, predstoječa situacija, ali kratko rečeno, tista celota, v kateri ima stavek svoj izvir. Ali mi kaže stavek sam, kedaj naj postavim na prvo ali zadnje mesto besedo ali povdar n. pr. v stavku: Prinesi vodo? Šele zveza z drugimi stavki pove, kedaj naj pravim: Prinesi vodo, kedaj: prinesi vodo, ali: vodo prinesi, ali prinesi vodo. En sam pogled v človeški govor nam že dosti očitno pokaže resničnost naših besed. Vzemimo en samostojni odstavek n. pr. iz Jan. Trdine, Bajke in povesti, I. str. 79., da se prepričamo o tem.

„Rajska ptica.

Bil je imeniten grof. Ta grof je šel v Gorjance na lov. Velika družba prijateljev in lovcev ga je spremljala. Grof ugleda medveda in skoči za njim. Medved šine v goščavo, grof za njim. Medveda izmanjka in grof vidi, da se nahaja v neznanem kraju, po katerem še nikoli ni hodil“ itd.

LESNI DOMAČI OBRT HUCULOV V GALICIJI

Kake slovniške prikazni se dadó brati v tem govoru in sploh v vsakem človeškem govoru vsakega, recimo vsaj indoevropskega jezika? Mi hočemo povdariti te, ktere potrebujemo za dokaz naše trditve. Najprej, kar nam pade v oči, je to, da so vsi stavki v zvezi med seboj: vsak stavek stoji z ozirom na drugega, in to tako, kakor ga drugi določa in zahteva. Kakor hitro je bil izgovorjen v tej obliki prvi stavek, je bila s tem že določena stava za drugega, v drugem za tretjega, in ta določba sega tako daleč, dokler se govor nanaša na smer prvega stavka (= samostojni govorni odstavek). Drugi stavek je glede na prvega mogoč samo s to stavo; torej se more stava tudi samo iz zveze s predstoječim presojati. In kako organsko so sklenjeni med seboj, vidimo iz tega, da je zveza takoj pretrgana, ako se le en stavek narobe postavi. Da bi prav to očitneje pokazal, sem nalašč izbral ta odstavek, ker je tretji stavek v njem napačno postavljen in bi se moral glasiti: „Spremila ga je velika družba prijateljev in lovcev“, ker kontekst ne daje povdarka besedi spremila, temuč: velika družba prijateljev in lovcev. In kdor ne more verjeti, da je med stavki zveza, naj obrne sedaj vse druge stavke na ta način, kakor je postavljen tretji v odstavku, in bo videl, kaj bo to pokazalo: Bil je imeniten grof. V Gorjance na lov je šel ta grof. Velika družba prijateljev in lovcev ga je spremila. Medveda ugleda grof in za njim skoči. V goščavo šine medved, za njim grof, itd. Vsak vidi, da bi bili ti stavki le tedaj prav, če bi vprašali: Kam je šel grof; kdo ga je spremil, kaj je ugledal grof, itd.; toda z ozirom na našo situacijo niso prav postavljeni, kar je najočitnejši dokaz, da obstaja zveza med stavki. In vendar bi morali biti tudi tako prav postavljeni, in ne samo to, temuč bi jih mogli popolnoma samovoljno še vse drugače obračati in bi morali biti vedno prav postavljeni, ako bi bil resničen nauk sedanjih slovničarjev, da je stavek popolna celota, ki ni od nikogar odvisna in z nikomer zvezana. Poizkus na govoru nam kaže, da ima take lastnosti, kakor jih pripisujejo stavku, šele zveza stavkov skupaj, to je samostojni govorni odstavek. Ta je šele popolna celota, samostojen organizem, ki more razložiti vse slovniške prikazni, in se sme torej imenovati cilj in višek sintakse. Stavek je le en del celote, en člen ali ena celica organizma, ki zase še ne more bivati, temuč mora stopiti v zvezo z drugimi stavki, ki eden v drugega vklenjeni tvorijo neko telo. Stavek je z govorom (govornim odstavkom) nekako v takem razmerju, kakor je beseda s stavkom. Matematično bi se glede na medsebojno odvisnost izrazilo to tako-le:

Beseda : stavek == stavek : govor.

Ko smo tako vzeli stavku veljavo, ki jo je dosedaj vžival pri razlagi besednega reda, ter mu pustili

čez le razlago besednih oblik, še nismo s tem rekli, da bi ne imel pri besednem redu prav ničesar govoriti. Biti more tudi stavek izvir besednemu redu, to pa takrat, kedar je po svoji obliki sam v sebi tako zaključen, da ne potrebuje nobenega stavka ali nobene predstoječe situacije, na katero bi se nanašal; torej, kedar ima iste pogoje, kakor samostojni govorni odstavek, n. pr. stavki splošne vsebine: Vsaka reč ima svoj konec; Sina ženi kad hočeš, a kčer udaji kad možeš, srb. n. pr. itd. To je, ravno tako, kakor je že tudi posamezna beseda lahko stavek, kedar namreč stoji v taki zvezi, da more že sama vse izraziti, kar se v umevanje potrebuje, ako na primer na stavljeno vprašanje, odgovoriš: „bom,“ „grem“ itd., so te posamezne besede že stavki. „Vsak govorni izrek je po namenu govorečega že cel stavek. V izrazih hvala! požar! pst, hop! itd. je vedno že vsebina celega stavka,“ pravi glede posameznih besed Jagić (l. c. str. 11, 12).

Iz tega potemtakem spoznavamo, da je treba stavke glede na njih besedni red deliti v samostojne in nesamostojne. In one lastnosti, ki jih slovničarji pripisujejo stavkom sploh, morejo imeti le samostojni stavki. Nesamostojni imajo te lastnosti šele po združitvi v en samostojni odstavek. Brez teh resnic, ki smo jih zgoraj našli, ni mogoče razložiti najkrajšega in najpreprostejšega stavka. Za zgled, kako pojmuje pisano besedo oni, ki ne vé, da so stavki po besednem redu organsko združeni in da eden drugemu razlago in pomen podajajo, nam more služiti sloveči fonetik našega časa, E. Sievers, ki v svoji knjigi *Grundzüge der Phonetik*⁵, str. 230, odreka pisavi možnost, da bi izrazila naš govor v tem pomenu, kakor ga hočemo mi sporočiti; „pisava,“ pravi, „sploh ne more ali pa more le na čisto nepopoln način, vezati (stavke) tako, da bi bili umljivi; zato postavlja v eno in isto vrsto brez razločka večinoma čisto različne stavke, ki imajo enako besedno razpostavo. Zato ima taka besedna stava vedno več pomenov in ni nikoli enakovredna resničnemu stavku govorene besede (!): pomen se mora šele po razlagi (interpretaciji) najti. Tako ima besedna stava „on ima knjigo“ („er hat das Buch“) tri vsebinsko čisto različne pomene, kakor to ali ono besedo povdarjamo: ón ima knjigo; on imá knjigo; on ima knjigo.“ — Odgovor: Pisava veže med seboj stavke z besedno stavo in sicer tako, da imajo pisane besede samo tisti pomen, kakor govorene. Da je temu res tako, se prepričamo iz tega, da moramo besede takoj drugače postaviti, če jim hočemo dati drug pomen. Kdor ne pripoznava važnosti besednega reda, mora obupati nad pisavo, ker se sicer ne dá ne pisati ne interpretirati. Ravno glede interpretacije vprašam: odkod pa vem, kako naj interpretiram, da bom dobil

tisti pomen, ki ga je pisavec hotel dati? Ali si to kar na celem izmislim? Tega ne pove nobeden drugi nego predstoječi stavki, združeni po primerni stavi.

Sè zavračanjem napačnih pojmov o stavku še nismo pri koncu. Z nenatančnim pojmom je združena v slovniških spisih tudi nenatančna definicija stavka. Dasi splošno priznane definicije stavka še nimamo (Delbrück, l. c. III. del, str. 4), je vendar čudno, da se vjemajo slovničarji glede pojmovanja stavka ravno v tistem, kar je očitno napačno, namreč v tem, da bil bil samostojna celota, najvišja besedna zveza, s katerim more imeti sintaksa in še posebej besedni red opravka. Že prvi, ki je izrekel definicijo stavka, Dionysios Thrax, izraža to lastnost, ko pravi: „Stavek je zveza besed, ki izražajo neki zmisel, ki je sam v sebi popoln“ (*διάνοια αὐτοτελής*), kar je prestavil za latinsko slovnico filolog Priscianus z besedo „*perfectam sententiam demonstrans*“ (Delbrück, l. c. I., str. 73). Ta del definicije se je obdržal v slovniškem znanstvu do današnjega dne; in še sedaj najveljavnejša definicija, ko jo je podal znani germanist Paul, obnovil z ne bistveno popravo Delbrück (l. c. I., str. 75) in jo pred nedavnim časom (1907) v slovansko primerjavno skladnjo vvedel tudi Vondrák (l. c., str. 260 sl.), povdarja isto trditev: „Stavek je v artikuliranem govoru izrečen izraz, ki ... velja za govornika in poslušavca kot zvezana in v sebi zaključena celota“ (*ein zusammenhängendes und abgeschlossenes Ganzes*). Ta definicija more pač veljati za samostojne stavke, nikakor pa ne za nesamostojne. Pri teh je, kakor smo zgoraj videli, nemogoče govoriti o celoti, ki bi bila po obliki ali vsebini v sebi zaključena, popolna. In da je mišljena tu po vsebini zaključena, popolna celota, pripominja Delbrück v III. delu svoje skladnje, str. 4. izrečno. Kakšna celota pa bi stavek potem bil? Biti ne more drugačna nego glasovna celota, „v sebi zaključena glasovna skupina,“ kakor jo imenuje zgoraj omenjeni E. Sievers. Zakaj človeški govor je sukcesivno (zapovrstno) postavljanje besed, da izražamo kos za kosom tisto, kar um v celih idejah (mislih) pred seboj gleda. Ker pa ima govor veliko enakih besednih plemen, mora biti med njimi neki red, ki je dosežen s tem, da se besede razvrste v razmerje osebka in povedka. Skupine z osebkom in povedkom tvorijo neke presledke; in besede, ki se nahajajo med temi presledki, tvorijo stavek (nesamostojni). Celota ali bolje enota, ki jo ima stavek, je torej glasovna ali besedna, ne pa vsebinska ali oblikovna. In definicija stavka bi bila po Sieversu, ki jo je izmed jezikoslovcev, če že ne popolnoma bistveno pa vsaj najbolje zadel, sledeča: „(Stavek je) vsaka v sebi zaključena glasovna skupina, ki daje, kedar je v gotovi zvezi, govoru ali sploh situaciji pravi pomen.“ (Der Satz ist eine jede in sich geschlossene Lautmasse,

die in einem gegebenen Zusammenhang, sei es der Rede, sei es der Situation überhaupt, einen bestimmten Sinn zum Ausdruck bringen soll, l. c. 229.) Iz povedanega je tudi očitno, zakaj smo dali temu spisku naslov: besedni red v govoru, in ne: v stavku, kakor se navadno po slovnica bere.

2. Kriterij besednega reda.

Glede kriterija ali merila se slovničarji vjemajo v tem, da ga je iskati v stavčnem povdaru. Toda veliko je zmot glede tega, kdo stavčni povdar nosi, kje stoji in kakšen je. Kdo nosi stavčni povdar in kje more stati? Na to vprašanje bo znal odgovoriti tisti, ki vé, kaj je bistvo govora. Mi smo pokazali že v prvem delu, da je bistvo govora organska vez besed v stavkih in stavkov v govoru. Organska vez besed — to se pravi, da besede same po sebi nič ne pomenjajo, temuč da dobe svoj pomen, t. j. povdar ali nepovdarjenost, edinole v stavkovi zvezi. Pomen se torej ne drži besede, temuč vsled stave drugih besed šele pride nanjo; po stavi besed se spreminja tudi njih pomen. Zato more biti beseda, ki je bila v prvem stavku najmočnejše povdarjena, v drugem brez povdarka, ali pa narobe. In za to lastnost besed, ki imajo vse, kar pomenjajo, le iz medsebojne zveze, je zelo primeren izraz organska vez, vzet iz življenjskega sveta. Poznamenovanje je prvi zanesel v slovnico Jakob Grimm (Wunderlich, l. c. I, str. XIX), ki je stavek imenoval organizem; a z boljšim imenom ni zanesel boljšega pojmovanja. Slovničarji so sicer rabili dobri izraz, a samo kot navadno frazo, pojmovali pa so stavek in govor še vedno po starem, v svojem začetku Aristotelovem načinu, kot tehnično, ne kot organsko zgradbo. Po Aristotelu je govor tehnični sklad besed, pri katerem so posamezni stavkovi kosi položeni eden vrh drugega, ki jim je za podlago osebek, imenovan vsled tega *ὑποκειμενον*, kar je Boethij prestavil za latinščino: *subjectum*. Popolnoma v duhu tega pojmovanja so dali grški slovničarji pozneje onemu delu slovnice, ki o tem razpravlja, ime *συνταξις*, t. j. sestava. Po tem naziranju imajo besede govora vse svoje lastnosti same po sebi, tako da jim zveza, kedar stopijo vanjo, nič ne pridá in tudi nič ne odvzame. Beseda se tu primerja neorganskemu kosu, ki ostane v zvezi kos zgradbe, a ne člen organizma. Dasi je z novim izrazom ovrigel to pojmovanje že Grimm, se je vendar ohranilo v svojih posledicah v vseh slovnica do današnjega časa. Delbrück (l. c. III. del, str. 110, l. 1900) trdi za vse indoevropske jezike, da imajo besede same po sebi svoj pomen v govoru. On deli besede v tri vrste (podobno za njim tudi Djordjević, l. c. str. 187): v one, ki nosijo na sebi močni povdar

(Hochton); v one, ki imajo srednji povdar (mittlere Betonung); in v one, ki so brez povdarka (tonlos). K prvi skupini šteje: samostavnike, pridevnike, večino zaimkov, predloge in nikavnice. K drugi skupini šteje: za gotove slučaje zvavnik in glagol. K tretji skupini: indefinitne zaimke ter povedni glagol v glavnem stavku (to zadnje v III. delu, str. 58). Kako se da dokazati napačnost tega pojmovanja? Ako bi imele besede v govoru same po sebi svoj pomen, bi se morali glasiti v govoru vsi samostavniki in pridevniki enako močno povdarjeni, vsi glagoli enako slabo povdarjeni; z eno besedo: vsa besedna plemena ene in iste vrste enako naglašena. Dalje bi noben glagol ne mogel imeti močnejšega povdarka kakor samo stavnik, in narobe, noben samostavnik slabšega od glagola. Ali da temu ni tako, bo pritrnil vsak, ki ima še uho in je že slišal vsaj enkrat en človeški govor. Ako pogledamo zgoraj natisneni odstavek in ga beremo, kakor se govori (ker drugačno branje je spakovanje), bomo videli, da je v prvem stavku povdarjen samostavnik grof; toda v drugem stavku isti samostavnik že nima več povdarka, temuč ga ima beseda na lov. Ta stavek ima tri samostavnike, toda kdo si bo upal reči z Delbrückom, da so vsi trije enako močno povdarjeni? V zadnjem stavku vidimo, da je povdarjen glagol, dočim stoji njegov tekmeč-samostavnik nepovdarjen zraven njega: „Medveda izmanjka in grof vidi.“ Tako nam ovrže to naziranje ne samo naš zgorajšnji primer, temuč vsak govor vsakega jezika. Dasi si bo vsak mislil, da je to naziranje že na prvi pogled neresnično, so vendar posledice, ki potekajo iz njega, še globoko vkoreninjene v slovniških spisih in to tudi v slovenskih. Iz tega naziranja se je izcimilo več trditev, ki se še danes oznanjajo po slovnica. Če so namreč besede v govoru same po sebi to, kar so, sledi iz tega, da so vsi stavki enaki ali vsaj podobni in da mora biti potemtakem stavčni povdar vedno na enem in istem mestu in da je mogoč ter merodajen za stavke neki „normal“, po katerem se dado presojati. In izvajajoč posledice iz tega naziranja so res prišli do sledečih neresničnih trditev. Delbrück sam trdi sledeče: „Za vse indogermanske jezike se dá postaviti . . . načelo, da stoji povdarjena beseda na začetku stavka“ (l. c. III. 81), kar je povzel Berneker za slovanske jezike, z izrečno pripomnjo, da po Delbrücku: „Splošno pravilo je, da stopi . . . vsaka posebno povdarjena beseda na začetek stavka“ (l. c. 95, 6, 13). Podobne misli se drži srbohrvaški preiskovavec Djordjević, ki pravi, da je stavčni povdar na začetku stavka krepak, na koncu pa šibek (l. c. str. 185). In za slovenščino je trdil to p. Lad. Hrovat, Pravila za pisavo², 5: „Najvažniše je prvo mesto, zato se stavi le-sem naj tehtniša beseda; po tem je zadnje; po sredi pa se

vrstijo šibkeje besede.“ Slično trditev je dr. J. Sket iz Janežičeve slovnice šele v najnovejši (9.) izdaji izpustil, dočim je stalo še v 8. izdaji na str. 266: „Najimnitnejše je prvo mesto, potém zadnje; najmanjše veljave v stavku je sredi.“ — Nadaljnje posledice tega naziranja so razni „normali“, ktere so postavili kot merilo besednega reda. Za indoevropske jezike postavlja Delbrück sledeči „normal“: „Najvažnejša beseda . . . je osebek, za njim pridejo ostali neglagolski členi stavka, na koncu stoji . . . povedni glagol“ (l. c. III., 110). Jezikoslovec Adelung je postavil normal: osebek + glagol, opirajoč se na logiko (!) (Wunderlich, l. c. I², 412). Isti normal postavlja za srbohrvaščino Djordjević: „U srpskom je jeziku . . . red reči (besed) . . . u glavnom onakav, kakav se zamišlja, da je bio u zajedničkom (skupnem, t. j. pra-indoevropskem), jer i u njemu vidimo, da na prvo mesto dolaze reči za podmet (osebek), a na drugo reči za prirok (glagoli)“ In kako to dokazuje? „Rečenice,“ pravi, „n. pr. Varvara vari, a Savica hladi, Nikolica kusa; Sunce grije, kiša ide, djavoli se legu; Oči su voda; Brat je mio; On će biti bogat; On pali, on žari; Gizda lomí, a glad morí — običnije su i češće (torej to je dokaz, ker je več teh nego onih; ali je preiskovavec mar preštel vse srbske stavke?! od rečenica: Nije poginuo zajam, nego vraćanje; Vuče se reč za njim; Vrijedi roba i. t. d.“ (l. c. str. 192). Dokaza ne napravi množina, temuč razlog! Tak normal je podlaga, kakor bomo pozneje videli, tudi besednemu redu v Janežič-Sketovi slov. slovnici.

Iz ovrženih trditev je potemtakem očitno, da stavčni povdar ne stoji samo na nekterih mestih, temuč more stati na vsaki prosti (orthotonski) besedi. Nosi ga pa ona beseda, ktera podaja jedro stavkovega pripovedovanja. Ker so vse besede organsko zvezane med seboj, je s tem tudi stavčni povdar organsko zvezan z vsemi besedami v stavku, tako da so mu vse besede podrejene. Vsled tega je iz besed, njemu podrejenih, že naprej preračunjeno, kje mora stati; in vse besede pred njim mu pripravljajo pot, in besede za njim ga pojasnjujejo, razlagajo in delajo umevnega: on je izraz, reprezentant celega stavka; zato pa podlaga vsemu besednemu redu. Po njem se ravna vsa različnost stave, kakor bomo takoj videli. Po tem, ali stoji stavčni povdar na začetku, na koncu ali kje drugod v stavku, se sodi stava vseh stavkovih členov. Preden pa hočemo to natančneje pokazati, se moramo ozreti na dve zmotni trditvi, po katerih se presoja različna stava besednega reda, to je na trditve Djordjevićeve in one v Janežič-Sketovi Slovenski slovnici. Djordjević obravnava to vprašanje, ko razlaga, kako se besede v stavku vežejo (l. c. str. 173 sl.). Besedni red onih primerov, v katerih stoji stavčni povdar navadno na koncu, ime-

nuje naraven (redovan); red onih pa, v katerih stoji stavkov povdar pri začetku, imenuje obrnen (obrnut). Da bi dokazal te trditvi, se poslužuje razlage, da je v prvem slučaju red zato naraven, ker si slede besede tako, da stoje najprej znane po tem neznane; v drugem slučaju pa ravno narobe: najprej neznane potem znane — razlog, ki si ga bolj nesrečnega ne moremo misliti, ker je, kakor bomo videli, to pravi *circulus vitiosus*. Prvi slučaj obravnava tako: kar je govorniku in poslušavcu znano, pravi, služi za podlago temu, kar je še neznan; in tako stoji v stavku to, kar je znano, spredaj; neznan pa zadaj. Prva polovica stavka mora obsegati „nešto iz sadašnjosti, obično, i govorniku i slušaocu poznato“ (str. 174). Prav zabavni so dokazi, s katerimi hoče to podpreti. „Od 253 junačke pesme u tri knjige Vukove — 50 pesama, cela dakle petina, počinju se stihovima čije su prve reči: Vino pije ili vino piju (taj i taj junak), t. j. opisom onoga što je najpoznatije i što obično rade junaci kad nisu u boju (!), jer se na to i najzgodnije može nadovezati potonji razgovor medju junacima (str. 175). Dalje: „Najčešći je zatim početak — opis ili pomen vremena (,Još zorica ne zabijelila‘), u kom se radnja vrši, opet dakle ono, na što se dalje pričanje najprirodnije može nastaviti.“ Dalje: „Od 50 pripovedaka u Vukovoj zbirci 30ih se počinje prirokom od glagola biti (esse) u njegovu najširem značenju (,Bio jedan čovjek‘). Da bi nam mogao pričati što o nekom čoveku, o nekom caru, o kojima pre toga ništa ne znamo — i počinje idejom same egzistencije: kad je reč o prošlosti, nešto je moralo biti (!)“ Sploh se „rečenica“, pravi, „u običnom psihološkom redu može početi kojim bilo članom svojim, samo ako on kazuje što ranije ili bolje poznato, na što se dalje kazivanje može nastaviti“ (str. 176). To so torej razlogi za naravno stavo. Ko bi imeli vsi stavki to stavo, bi se z razlogom znanega — neznanega še nekaj podprlo; ali tu pride slabost tega dokaza: kako naj sedaj iz tega dokaže obrnjeni red? „Ima i slučajeva,“ pravi preiskovavec, ko prihaja k dokazu obrnenega reda, „u kojima se najpre kazuje ono što je novo, manje poznato, pa tek za njim ono što je bolje poznato, obično“ (str. 179) — torej najprej konec, potem začetek! Ako preiskovavec sam pravi, da mora biti v prvem slučaju znano vzrok neznanemu, se mora v drugem slučaju, če hoče biti dosleden, spustiti do protislovne trditve: da je neznan vzrok znanemu — *circulus vitiosus*, ki podira vse dokazovanje! In za prvi slučaj izrečno pripominja, da je „potreban najpre neki pristup onom što se želi kazati; treba se nasloniti na nešto poznato, da bi se moglo doći do nečega manje poznatog, novog ili i sasvim nepoznatog“ (str. 174) — ako je prvo resnično, ne more biti drugo, in narobe! In na

kaj se preiskovavec opira, da bi rešil svojo trditev? Pravi, da narod, jezik napačno stavi tako najprej neznan, potem šele znano, a to iz tega vzroka, da more krepkeje povdariti, bolj naglasiti! „Kad razgledamo ove ... rečenice, u kojima stoji na prvom mestu ono što bi trebalo da je na drugom (!) ... uverićemo se, da je na svima ovim mestima i psihološka i gramatička inversija s toga, što je tu svuda iskazivanje mnogo jače, mnogo življe, nego u običnom, redovnom, redu reči“ (str. 182). Torej če hoče srbohrvaški narod govoriti živeje, s povdarkom, mora delati napake, gramatično in psihološko (!) inversijo! Toda stavkov take vrste nima samo ta jezik, temuč vsi slovanski in vsi indoevropski jeziki — in pri tem ne delajo napak; napako je naredil le Djordjević v razlagi te vrste stavkov. Dokaz, kako se učenjak lažje moti nego narod, nam podaja Djordjević sam v ravno tej razlagi, kjer vidi v prelepi pesmi „Smrt majke Jugovića“ krepke, žive povdarke na začetnih besedah, ki razen v prvih dveh verzih sploh stavčnega povdarka nimajo. Stavčni povdarek je na onih besedah, ki so razprostrto tiskane:

Daleko je snae ugledale,
Malo bliže pred nju išetale:
Zakukalo devet kukavica,
Zaplakalo devet sirotica,
Zavrištalo devet dobri konja,
Zalajalo devet ljuti lava.
Zaklikalo devet sokolova;
I tu majka tvrda srca bila.
Da od Srca su ze ne pustila. (Str. 182, 183).

S trditvami srbo-hrvaškega preiskovavca smo se zato bavili tako na dolgo in široko, ker je podobna razdelitev podlaga razlaganju tudi slovenskega besednega reda v Janežič-Sketovi Slovenski slovnici. Podobno sistem, kar imenuje Djordjević naravni besedni red, ima tudi Sket: naravni red; za Djordjevićevo obrneno stavo ima Janežič-Sket: umetni red. „Naravnega reda se držimo, kadar vrstimo besedo za besedo, kakor se rodi misel za mislijo; kadar pa hočemo na kak posamezen člen v stavku obrniti pozornost, tedaj razpostavimo besede po umetnem redu ter jih vrstimo po njih važnosti v govoru“ (9. izd., str. 274). Načrt naravnega reda ima po Janežič-Sketu sledečo obliko (povzemam le bistvene stavkove člene): osebek + povedek + povedno določilo, n. pr. Mavrica se imenuje božji stolec. Pri tem je poglavitno, da je osebek prvi; povedno določilo se s povednim glagolom lahko menjava, n. pr. Solnce razvedri oko ali: Denar železne duri prebije; ravno tako stoje prilastki in prislovna določila lahko pred besedo ali za besedo, ki jo določajo (str. 275). Pri umetnem besednem redu pa postavlja Janežič-Sketova slovnica za poglavitno to, da je povedek ali povedno

določilo na prvem mestu, osebek in drugi členi stoje, pozneje, n. pr. Velik dar božji je materin jezik; ne vžge se ogenj brez drv itd. K umetnemu redu šteje tudi pridevnik, dopolnilo, prislovna določila, če stoje na prvem mestu, kar pa je za nas brezpomembno (str. 279, 280).

Tej razdelitvi besedne stave se vidi na prvi pogled, da je še ostanek zgoraj ovrženega starega naziranja, ki mu je osebek počelo vsega stavkovega vstroja in tudi besednega reda v stavku, in imenuje normalen (naša slovnica: naraven) tisti red, kjer stoji: osebek + povedek, ter je zato prisiljeno imenovati red: povedek + osebek umetno stavo. V korenini smo ovrgli to razdelitev že zgoraj, moremo jo pa tudi še posebej sè zgledi in z razlogi, na ktere se sama opira. V naravnem redu, pravi naša slovnica, se vrstijo besede za besedami, kakor se rodi misel za mislijo. Kak razlog ima slovnica, da odreka isto lastnost zgledom umetnega reda? Ali so zgledi, ki so šteti k umetnemu redu, kakor n. pr. Ne vžge se ogenj brez drv; Letal visoko, padel globoko; Ne pečaj se s hujšim od sebe; Popotniki in gostje smo na zemlji; Prestrašna korenina vsega zla je pohlep; Molatev je vsake krščanske hiše najboljša varhinja; Najlepša sreča je v naročju božjem; Stare smrt pokosí, mlade postrelí; Na domačem pragu se petelin lahko repenči; Med cvetje se skrivajo tudi strupene kače (navel sem razen verzov, ki ne služijo v zgled besednega reda vse primere za samostojne stavkove člene; str. 279, 280) — ali so torej ti zgledi morda „prisiljeni“, in se v njih besede ne vrste tako kakor misli? Saj jih v drugačni obliki izreči sploh mogoče ni, torej so pač prav tako naravni kakor n. pr. zgledi: Ne prevzemi se v dobri sreči; Sramežljivost je temelj vseh čednosti; Bratje in sestre se daleč narazen najbolj ljubijo itd. (str. 275, 276) —, ki so prišteti med naravne! Razlog, ki ga podaja slovnica za to razdelitev, da se po umetnem redu „obrne pozornost na kak posamezen člen v stavku“, nima veljave, ker se pozornost obrača samo z naglašeni besedami, slovnica pa šteje sem vse povedke, ki stoje pred osebkom, brez razločka, so li povdarjeni ali nepovdarjeni. — Sebi v ponižanje moram priznati, da sem se v že zgoraj omenjenem spisku o povednem glagolu tudi jaz držal te Janežič-Sketove razdelitve, iz česar se lahko sklepa, da takrat še nisem prišel na te najdbe, ki jih sedaj pripovedujem.

Ena resnica pa se svetlika med trditvama omenjenih preiskovavcev, ki jo oba čutita, da je namreč ves stroj besednega reda odvisen od dveh različnih faktorjev, zato izrazi: naraven — obrnen: naraven — umeten. Toda kdo sta ta dva faktorja? Dve različni stavi stavčnega povdarka. Iz tega, ker so stavki po obliki in po vsebini med seboj organsko zvezani

ter je stavčni povdar glava vseh členov v stavku, kakor že iz povedanega vemo, sledi, da ima zato stavčni povdar vsakega stavka neko razmerje do predstoječega stavka, ali recimo splošno, do predstoječe situacije: v njej se že dadó brati lastnosti prihodnega stavčnega povdarka. Iz tega razmerja se dasta posneti sledeči dve imenitni resnici. Za stavčni povdar je dvoje mogoče: biti more v predstoječi situaciji že obsežen ali ni nič obsežen. Ako v pripovedovanju prejšnje situacije še ni nič obsežen, tako da se iz nobene besede v nji ne more pričakovati, stoji le-ta na koncu stavka (imenujem ga nepričakovani stavčni povdarek). Ako pa je le-ta v pripovedovanju predstoječe situacije že obsežen, tako da se da iz nje že pričakovati, stoji v začetku stavka (imenujem ga pričakovani stavčni povdarek). To dvoje: pričakovani, nepričakovani stavčni povdarek je kriterij bes. reda. To je ključ, ki nam odpira presojo stavčnih povdarkov, ž njimi pa stavo vseh, njim podrejenih besed v stavku. Morebiti ne bo komu všeč ime: pričakovani, nepričakovani; ali jaz za sedaj ne morem z boljšim postreči. Pomni pa naj se dobro, da je stavčni povdarek z ozirom na predstoječo situacijo pričakovani ali nepričakovani. Preizkusimo ta dvojni stavčni povdarek na zgledih. Vzemimo najprej neko bajko (iz Trdine l. c. str. 1), v kateri pripoveduje skoro vsak stavek novo stvarino, ki v predstojećem še ni nič obsežena, zato stoji stavčni povdarek iz večine na koncu: „Dokler so bili ljudje še ajdje, niso vedeli, kako je Bog svet ustvaril, pa so si pripovedovali to tako, kakor jih je učila kriva vera.“

V prvem (stranskem) stavku je stavčni povdarek na koncu, ker je ta stavek začetek pripovedovanja in se torej le-ta ne more nanašati na nobeno besedo predstoječe situacije, ker sploh nobene ni; drugi stavek („niso vedeli“) ima že pričakovani stavčni povdarek, ker iz tega, če so bili ajdje, sledi, da niso vedeli (ne pa: da so vedeli = nepričakovani stavčni povdar), kako je Bog svet ustvaril. „Svet ustvaril“ je zopet nepričakovani stavčni povdar, ker v prejšnjem stavku še ni bilo nobene besede o njem. Enako nepričakovani stavčni povdar: „pa so si pripovedovali to tako“. V sledečem stavku pa je Trdina postavil besede že po moderni maniri, po kateri glagol ne sme na konec, zato je napačno: Kakor jih je učila kriva vera, temuč mora stati: kakor jih je kriva vera učila, ker iz prejšnjega, če so bili ajdje, sledi, da so pripovedovali tako, kakor jih je kriva vera učila, torej je na „kriva vera“ pričakovani stavčni povdarek.

„Mislili so, da je Bog od konca spal. Ko pa je prišel čas, da se je zbudil in se je začel ozirati, ustvaril je (enklitik ne bomo popravljali, ker vsak sam vé, kako je zdaj prav, ko smo opustili hrvaško

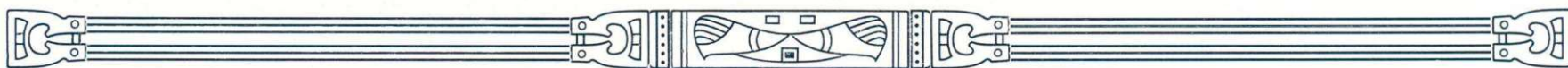
enkliško stavo in se oprijeli zopet domače!) njegov prvi pogled našo lepo zemljo, njegov drugi pogled naše preljubo sonce, njegov tretji pogled našo prijazno luno, vsak poznejši pogled pa bliščečo zvezdo.“

V teh stavkih je stavčni povdarek zopet povsod nepričakovan in zato na koncu.

„Bog se je začudil čudnim rečem, ki so jih ustvarile njegove oči, in jih je hotel razgledati. Ali kolikor dalje je prišel, tem več je bilo zvezd, ker so se vsak trenotek za eno pomnožile. Bog se je naveličal potovati in se je vrnil nazaj na našo zemljo. Z obličja mu pade na zemljo kaplja potu in iz te kaplje se je rodil prvi človek.“

Zadnji trije stavki tega odstavka imajo zopet nepričakovan stavčni povdar, zato je stava, kakor nam je že znano, na koncu. O drugih stavkih pa moramo podati še pojasnitev; preden pa bomo o njih govorili, hočemo podati še zgled, kjer je stavčni povdar pričakovan, torej na začetku stavka:

„Beraški stan najlepši stan; tič pod nebom ne živi tako brez skrbi, kakor berač postopač. Dela nič, davka nič; toča mu ne škodi... in goveje kuge se mu ni bati.“ (I. Stritarja zbr. sp. III. 210.) — Vse te povdarjene besede na začetku slede iz prvega stavka, kjer se pravi, da je „najlepši stan“ — v tem je obseženo vse nadaljnje pripovedovanje. (Dalje.)

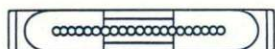
Dedek so se spočili.

Zložil Sobjeslav.

S kako radostjo naš dedek
trte negovali so,
brisali si rosno lice
vnučkom modrovali so:

„Dragci zlati, ej to v zimi
bomo odpočili se,
in s prežlahtnim, rujnim
vincem
bomo okrepili se!“

Pa naš ljubeznivi dedek
sladko se spočili so,
žlahtno vince, rujno vince
pa pogrebci pili so...

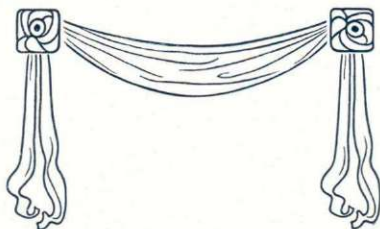

V mraku.

Zložil Anton Medved.

Z mrakom sladek mir v prirodo lega,
v prsi mi nemir.
Na spomina krilih duh mi bega...
Kakor netopir
zdaj na line stolpove iz dupla,
zdaj v razpali hram,
zdaj čez križe, pokopana trupla
v polje — bogvekam,
duh mi bega na spomina krilih
zdaj v prisoj goric,
kjer sem ljubil, kjer sem v družbah milih
peval jasnih lic;

zdaj v svetišče mirno med gorami
sredi slamnih koč,
kjer sem duši bolni, divje-sami,
izmoleval moč;
zdaj pod rodni krov, na hrib sosednji,
kjer sta našla hram
oče moj in mati, hram poslednji,
in odtod — še kam?
Vzleta, pada — netopirja slika —
ki ni miš, ne tič,
zdaj se v ceno svojo duh zamika
zdaj v svoj prazni nič.

Biline.

Spisal L. Lenard.

(Dalje.)

Ni treba omenjati, da se je Dobrina raje odločil za drugo. Tako sta se torej koj na mestu zaročila in šla skupaj v Kijev k poroki. Najprej je šel še Dobrina k rodni svoji materi, bil pred njo s čelom, ter jo prosil dovoljenja. Potem so pa naredili veliko ženitovanje, samo „mlajšega bratca“ Alešenjke Popoviča ni povabil.

Iz zakonskega življenja Dobrine Nikitiča imamo samo eno epizodo — njegov spor z Alešo Popovičem.

V stolnem mestu Kijevu je bila, kakor po navadi, velika gostija. Ko so bili že gostje „napol siti in napol pijani“, se prično hvaliti, s čimer se je kdo imel. Kdor je razumen, se hvali z očetom in materjo, kdor je neumen — z zlato blagajnico, a Dobrina se hvali s svojo ženo. Nad to hvalo se vsi junaki nasmehnejo in pogledajo drug drugemu: A nato:

Priletél jasen sokol ni s toplega gnezdeca,
bela sova ni prhnila s toplega gnezdeca.
Sam dviga se batjuška Vladimir knez
s svojega mesta velicega, s knezjega:
„Oj, vi moji bojarji in knezi vi;
in vi ruski mogočni junaki vsi!
Vsi vi dobri mladeniči hvalite se;
a jaz vaš pa se knez s čem pohvalim naj?
Tam po čistih poljanah, daleč, daleč stran,
leta nad njimi Neveža, črni vran,
in mi piše Neveža in mi grozi,
in kliče, izziva nasprotnika,
proti sebi v dvoboju bojavnika.
Koga pošljem naj z divjim Nevežo na boj,
ravno merjena pota očiščati,
na krepkih stati čuvajnicah,
za mene, za kneza Vladimirja,
in kneginjo mojo Apraksijo,
za sirote, za vdove, nesrečne žené?“

Kakor po navadi, se na take besede vsi junaki potulijo in poskrijejo drug za drugemu, samo Ilija Muromec se oglasi in reče, da bi on sicer šel, toda sam nima sreče. Dvanajst let je nekoč v zasedi na njega čakal, toda Neveža se mu ni prikazal pred oči. Naj poskusi torej zdaj Dobrina svojo srečo v boju z Nevežo in gre čakati v krepko utrdbo in očiščati ravna pota:

Slavnemu v ponos bo Kijevu
in v obrambo našega gradu.

Tako so naložili Dobrini težko službo. Vljudni junak se ne izgovarja, zahvaliti za težko nalogo se

pa tudi ne more, izpije torej molče svojo čašo vina in gre klaveren domov k svoji materi.

Kot se priklanja zemlji bela brezica,
razgrinja do zemlje zelene lističke,
tako priklanja sin se rodni mamici.

„Gosudarinja ti moja, rodna mamica,
prečastna vdova Afimja Aleksandrovna!
Zakaj rodila mene si nesrečneža,
zakaj na svet si dela mene reveža?
Rodila bi me, rodna mamica,
kot majhen, bel, okrogel kamenček,
zavila bi me v tenko, belo platence,
v globoko sinje nesla bi morje,
spustila v sinje me morje na samo dno —
in ležal tam od veka bi na vek,
na mene bi ne veli bujni veterci,
ne pele bi o meni dobre dušice.
Ne jahal, jaz Dobrina, bi na sveto Rus,
ne bi moril nikdar nedolžnih dušic jaz,
očetov, mater ne prelival vročih solz,
nesrečnih vdov ne delal mladih žen,
sirot ne delal otročičkov majčkenih!
Zdaj moram jahati celo v čisto poljé,
z Nevežo, črnim vranom bojevati še
in ravne očiščati cestice
in stati na krepkih utrdbicah.“

Mati odgovori jako ljubeznivo, da ona ni vedela, kako bo prišlo. Če bi to vedela, bi mu dala silo Svetogora, usodo Ilije Muromca, drznost Aleše Popoviča, mladeniško gibčnost Mihajla Potika, nastop Čurilo Plenkoviča, žitje-bitje, premoženje in bogastvo Duke Stepanoviča, krasoto pa svetlega solnčeca Vladimirja. Pa je že bilo tako namenjeno, da se je rodil pod nesrečno zvezdo in ga je Gospod obdaril edino le z razumom.

Dobrina jo prosi, naj se vsaj poslovi ž njim za vedno. Nato se opravi in oboroži tako kot prvič, ko se je odpravljal na Saracensko goro, ter hoče odjahati z dvorišča. Na svojo mlado ženo je čisto pozabil. Šele mati se je spomni ter jo prične klicati:

„Oj, nevestica ti naša ljubljena,
ti mlada Nastašuška Mikulična!
Zakaj sediš ti gori v zlati izbici?
Ne vidiš nad saboj nezgodice?
Zakriva, glej, se naše krasno solnčece,
za temne gozde, za visoke hribčke,
Dobrina jaše z dvora zdaj širokega.
Priteci hitro doli na široki dvor
in vprašaj z lepo ga besedico,
če daleč jaše, kam mu pot drži?
Če kmalu nase čakati veli?
Naj kmalu gledamo za njim iz okenca?“

Na te besede priteče takoj na dvorišče mlada žena, oblečena v „belo tkanino brez pasa, obuta v tanke nogovice brez čreveljčkov“ ter vpraša moža, kakor ji je nasvetovala tašča.

Dobrina ji odgovori: „Pričakujte me tri leta, in če se dotlej ne vrnem, še druga tri leta, a če me še dotlej ne bo, misli, da sem ubit, in stori kar hočeš. Lahko ostaneš vdova ali se pa drugič omožiš s komur hočeš, s knezom, bojarjem, junakom, trgovskim gostom, ali pa s prostim kmetom, samo ne vzemi babjega zabavljača Aleše Popoviča, kajti, ta je moj pobratim, in to je toliko, kakor brat.

Komaj je to izpregovoril, že jima je zginil izpred oči. Jahal ni po poti in skozi vrata, ampak mahnil jo je kar čez ozidje mesta, skakal z gore na goro in z griča na grič, se spuščal čez reke in jezera, a razdolje čisto polje mu je kar bežalo pod konjem, kjer se je pa s kopitom konja dotaknil zemlje, tam je prikipele globok vrelec.

Medtem sta sedeli stara mati z mlado ženo, kakor da bi skupaj plavali dve srčeci ali skupaj leteli dve labudinji, ves čas skupaj, plakali in se oblivali s solzami ter pričakovali, da se vrne Dobrina. Dan je bežal za dnevom, kakor da bi dež pršel, in teden je prihajal za tednom, kakor da bi rastle trava, a leto je hitelo za letom, kakor da bi hitel sokol pod nebom, a Dobrine ni s čistega polja. Tako je preteklo že šest let.

Kar jima prinese Alešenjka Leontjevič žalostno sporočilo, da leži Dobrina ubit v čistem polju, glavo ima v sehitavem grmu, a noge mu leže v kovil-travi, roke, noge so mu razmetane, bujna glava mu je zlomljena, jasne oči so mu izključevali krokarji, a med žoltimi kodri mu raste svilnata trava in cveto nebeško-modri cvetovi. Stara mati prične plakati, a pri mladi ženi se jamejo oglašati snubci. Celo sam knez Vladimir in njegova žena Apraksija jo pričneta nagovarjati, naj vzame drznega Alešo Popoviča! Toda Nastasja je zvesta spominu svojega moža. Knezu Vladimirju dá v zahvalo za njegovo snubitev platneno srajco in kneginji Apraksiji drugo platneno srajco, a Aleši samemu podari, da bi lažje nesel svoj koš, še kaljeno strelo. Potem jim pa reče:

„Izpolnila sem moževo obljubo in čakala šest let, a zdaj hočem izpolniti še svojo žensko obljubo in čakati družih šest let, če pa čez dvanajst let še ne bo moža nazaj s čistega polja, se bom še vedno lahko omožila.“

Toda moža ni bilo še čez družih šest let nazaj in tedaj se je zopet oglašil Aleša z ravno isto žalostno novico. Tu prične Nastasja omahovati: „Izpolnila sem obljubo moževu in svojo, a njega še ni; gotovo je Dobrinuška Nikitič res že mrtev.“ Ter obljubi roko Aleši Popoviču.

Pred poroko so tri dni neprenehoma pili in jeli. Preden bi imeli iti k poroki, se je vsedla stara mati Afimija pod okno in bridko plakala:

„A, že od tega preteklo je dvanajst let,
zatonilo kar naše je solnčece,
zahaja zdaj mlada že lunica.“

Kar pričinja iz daljave, s čistega polja:

Ne plasti snegu belega naletavali,
a po belem pa prašku po snežnem tem
ni priskakal iz dalje zajček bel —
iz polja prijaše in v diru drvi
dobri mladenič, zalesko detece;
na njem zverska obleka — ne pisana,
pod njim konj je kosmat, kot ljuta zver.
Ne jaše po poti, skozi vrata ne,
čez ozidje prihajal je utrjeno,
mimo stolpov prihajal nevogelnih.

Tako je prihajal „zaleško detece“ k materi Dobrinovi, sunil s škornjem v vrata, da so se razletela, pustil konja na dvorišču, sam pa šel k materi, se je poklonil po predpisih ter pričel pripovedovati, da je on pobratim Dobrine ter ji prinaša pozdrave od sina, ki se je odpravil še v Carigrad. — Mati mu reče, naj se nikar iz nje ne norčuje, saj je vendar že povedal drugi pobratim Dobrine, Aleša, da leži njen sin ubit v čistem polju, a njegova žena se ravno zdaj moži z Alešo, a sam knez Vladimir je prišel v svate. Tujec ji odgovori, da če je tako, naj mu pa prinese iz kleti njegove gosli, na katerih je sam igral; dalje naj mu prinese obleko ruskih narodnih trubadurov: na noge čevlje iz zelenega safjana, na pleča kožuh iz soboljevine, na glavo kapo „pušisto, ušisto, zavešisto“ (napihnjeno, ušesasto, vehasto), v roke štiri-deset pudov težko hrastovo palico, „da bi nas na svatovščini ne razžalili.“

Mati odgovori, da če bi njen sin še živel, bi mu tega ne dala, a ker ga ni več, nima sama kaj početi s to ropotijo ter mu jo rada da. „Vaščan zaleško detece“ se preobleče in gre na svatbo. Vrtarji in strežaji ga niso hoteli pustiti v dvorano, a on je vzel svojo hrastovo palico ter jih tako naklestil, da so se razleteli na vse strani; a sam je šel na gostijo. Ko je vstopil v dvorano, so se spet zbrali potolčeni vrtarji in strežaji ter pričeli knezu Vladimirju tožiti, kako jih je nepoklicani berač namlatil. Vladimir stopi k neavbljenemu svatu ter ga vpraša, s kakšno pravico je naklestil njegove ljudi? Toda tujec noče slišati tega vprašanja, ampak vpraša on od svoje strani, kje je njegovo beraško mesto. Knez je medtem menda že pozabil na krivico, storjeno njegovi družini ter mu je odgovoril, da njegovo mesto je v zidanem zapečku za pečjo.

Berač godec res sede v zapeček, ubere strune in prične tako igrati, da je vse umolknilo in so pričeli

gostje med seboj šepetati: To ne more biti popoten godec, ampak biti mora kakšen mogočen sveturuski junak, a nevesta je zdihnila: „Tako je igral moj prejšnji mož, mladi Dobrinuška.“

Prvi se zave knez Vladimir in reče godcu, naj v nagrado za svojo igro zleze s peči, in se vsede k mizi, kjer so mu tri mesta na izbiro: prvo poleg mene, drugo meni nasproti, tretje pa, kjer sam hočeš.

Godec se posluži tretje pravice in sede naravnost nasproti nevesti, nato pa prosi kneza, naj mu dovoli naliti čašo vina ter je podati komur hoče. Knez mu dovoli, in tuji godec nalije čašo, spusti v njo svoj poročni prstan ter jo ponudi nevesti. Nastaja Mikulina dvigne čaše k ustom in prične piti, a godec ji prigovarja:

„Češ, da bo sreča prišla — izpij jo do dna,
če ne izpiješ do dna — ne bo sreča prišla!“

Nevesta nagne čašo do dna, in v tem trenutku ji pade poročni prstan prvega moža v usta ter zakliče knezu Vladimirju: „Moj mož ni človek, ki sedi poleg mene, moj mož je ta, ki sedi meni nasproti!“ Potem pa prosi moža, naj ji odpusti, ker ni poslušala njegovega povelja in vzela Alešo Popoviča, toda dobili je niso z njenim privoljenjem in na pošten način, ampak s silo in zvijačo.

Dobrinuška odgovori, da se ženskemu razumu nič ne čudi, kajti znano je, da imajo ženske dolge lase, a kratko pamet. Toda čudi se svojemu pobratimu, da vzame živemu pobratimu ženo, a še bolj se čudi knezu Vladimirju in njegovi ženi Apraksiji, da sta mu vzela ženo in dala družemu, medtem, ko se je on za nju boril z Nevežo in očiščal pota in stal v zasedah.

Knez in kneginja sta kot okregana otroka osramočena gledala na tla, Aleša je pa pričel prositi Dobrino, naj mu odpusti, in Dobrina mu odvrne: „Naj ti to krivico Bog odpusti, toda druge krivice ti jaz ne morem odpustiti, namreč, da si se nalagal, da ležim ubit v čistem polju in si s tem osolzil mojo roditeljico matuško in ji razžalostil njeno belo lice. Težko je ona plakala po sinu, in te krivice ti ne morem odpustiti.“ Pri tem je pograbil z eno roko Alešo za žolte kodre, v drugo pa vzela svoje javorjeve gosli ter pričel mlatiti ž njimi Alešo po glavi, da „od trkanja ni bilo slišati stokanja.“ Slednjič se je usmilil Ilija Muromec, prijel Dobrino za roko ter ga prosil, naj preneha:

Izpusti pobratima iz belih rok,
prime z desno roko svojo mlado ženo,
na usta sladkorna poljubi jo,
v belokamene palače jo pelje nazaj:
zasvetila ni zlata zarjica,
niso razsule številne se zvezdice,
svetlo solnčece ni zažarelo tako.

Alešenjka se je pa vsedel nazaj na konec klopi in začel premišljevati: Vsakdo na svetu se ženi, a vsakemu se ne posreči, kot se je posrečilo Dobrinuški:

Samo toliko Aleša oženjen je bil,
samo toliko Aleša je živel z ženo!

* * *

Privrženci zgodovinske teorije trdijo, da je Dobrina Nikitič zgodovinska ruska oseba, katero je preprosti narod po svoje obdelal in opisal. V resnici najdemo v staroruski zgodovini dva vplivna moža tega imena. Prvi je bil Dobrina, stric kijevskega kneza Vladimirja. Njegova sestra Mališa je bila žena kneza

DAR MESTA PETERBURGA SOKOLSKI OBČINI V PRAGI

Svetoslava, očeta Vladimirjevega. Ko je Svetoslav razdelil državo med svoje tri sinove, so prišli poslanci slovanskega Novgoroda v Kijev, prosit kneza Svetoslava, naj tudi njim da enega sina za kneza, da ne bodo neposredno podložni Kijevu. Letopisec pripoveduje, da jim je Svetoslav odgovoril, naj sami poprosijo, ako bo kdo hotel iti k njim za kneza. Toda imeli so smolo. Izmed dorastlih kneževičev ni hotel iti nobeden v daljni svobodoljubni in demokratični Novgorod za kneza. Poslanci so že nameravali brez njega iti domov, tu se ponudi stric in varuh mladega Vladimirja v imenu svojega varovanca, da

pojde k njim. Novgorodčanje sprejmejo ponudbo, in tako je prišel Vladimir z Dobrino v Novgorod.

Po tragični smrti očeta Svetoslava je zasedel kijevski prestol najstarejši sin Jaropolk. Tu se je odpravil Vladimir z novgorodskimi polki pod vodstvom Dobrine nad Kijev, premagal in ubil brata in postal sam knez kijevski.

Dobrina je hotel vzeti Jaropolku tudi ženo ter jo dati svojemu varovancu, toda Rogneda, ki je bila hči polockega kneza Rogvoloda, je odgovorila ponosno: „Ne hoču ja za robičiča“ (Ne maram suženjčka), s čimer je hotela povedati, da je Vladimirjeva Mališa, sestra Dobrine, suznjega rodu. To je strašno razjezilo Dobrino.

Ko je Vladimir zavladal v Kijevu, je ostal Dobrina njegov namestnik v Novgorodu. Potem je spremljal Vladimirja pri njegovem pohodu na volžske Bolgare, ko je pa Vladimir sprejel krščansko vero, se je dal krstiti tudi Dobrina in se je po nekaterih virih mnogo trudil za vpeljanje krščanske vere v Novgorodu.

V resnici najdemo mnogo podobnih črt med zgodovinskim Dobrino in Dobrino ruske narodne pesmi. V obeh virih je Dobrina izobražen človek, bojarskega ali knežjega rodu. Včasih ga bilina imenuje celo Vladimirjevega sorodnika. Ženitev Vladimirjeva s hčerjo litevskega kralja spominja na Rognedo in njenega očeta Rogvoloda.

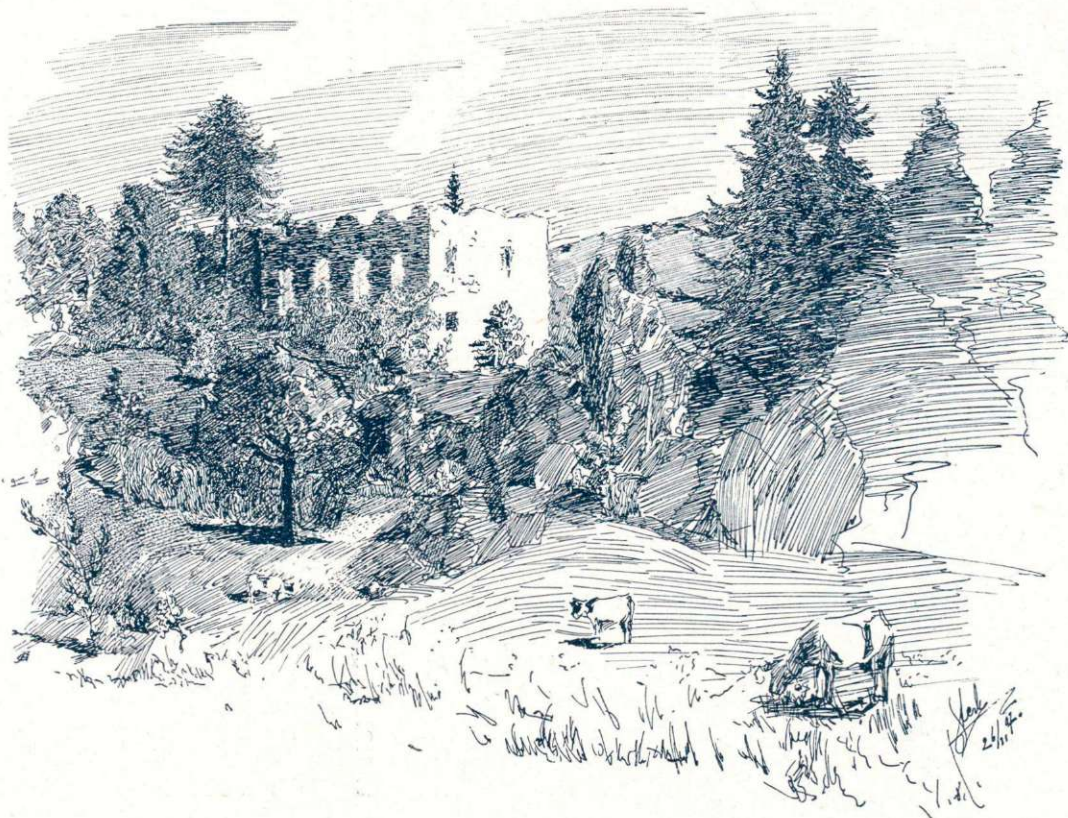
Dalje omenja staroruska letopis še enega Dobrino, nekega ojazanskega junaka, ki se je drugače imenoval tudi „Timon Zlati pas“. Morda sta se v pesmi zlila oba junaka v eno osebo.

Ruski učenjak Vsevolod Müller je primerjal Dobrino s svetim Jurjem in s Teodorom Tironskim ki sta se tudi po pripovedovanju ruske pobožne pesmi borila z zmaji, ter misli, da ta alegorija — boj z zmajem — pomeni boj zgodovinskega Dobrine s poganstvom, katero je premagal. V neki letopisi se je še celo ohranil pregovor: „Putjata je krstil z mečem, a Dobrina z ognjem.“ Toda ta letopis — jakimovska — ni zanesljiva. Tudi ime reke Pučaj (Počajna) bi spominjalo na pokrščenje Rusije.

Stasov misli, da je Dobrina paralela Krišne, včlovečenja Višne, katero se opeva v Harivansi, Müller pa trdi, da sta Aleša in Dobrina praazijska tipa v ruski obleki, ki pa ne odgovarjata Krišni, ampak Indri, in predstavljata solnce; obenem primerja tudi Dobrino z Odinom. Volmer primerja Dobrinino mater Amelfo z Memfido Pentefrijo. Po njem je pripovedka o boju Dobrine z zmajem vzeta iz legende o svetem Jurju, Jegorju in Teodorju, povest o njegovem boju s čarovnico je izposojena iz perzijske povesti: „Povest kneza Redra in kneginje Gjangare Samandalske“, ali iz kakšne druge podobne vzhodne bajke. Boj Dobrine z junakinjo primerjajo z Brunhildo. Halanski pa misli, da je ta povest izposojena iz kavkaške bajke: „O Manganu in Emegenji“. Podobno povest poznajo Turki, zapisal jo je tudi Lermontov na Kavkazu, o Ašik Keribu.

Torej se je tudi zanimivi tip junaka Dobrine v ruski narodni pesmi ustvaril pod najrazličnejšimi vplivi.

(Dalje.)

FRANC STERLÈ

STARI GRAD NA LOŠKEM

Književnost.

Hajdamaki („Kobzar“ Tarasa Ševčenka, II. del). Poem z zgodovinskim uvodom o hajdamaščini. Prevel in pojasnil Josip Abram. „Leposlovna knjižnica“ VII. zvezek. Založila „Katoliška bukvarna“ v Ljubljani. Str. 132. — Po prvem delu „Kobzarja“ — „Hajdamaki!“ Z veseljem jih pozdravljamo, ker so nam zatvorili zevajočo vrzel, katero smo čutili ljubitelji Ukrajine do najbolj poetičnega slovanskega naroda. Z njimi smo dobili poem, tipičen po formi in jedru, na sebi noseč akcent svetovnega pesnika. — Ogenj romantike plameni v „Hajdamakih“ in moč tiste divje rastoče poezije, ki čara z živimi barvami in neukročeno simboliko. Nobena gesta ni medla in brezpomembna, nobeno čuvstvo v njih umetno kombinirano. V kratko skiciranih scenah hajdamaških pobojev tli vse vroče sovraštvo hlopskega naroda do ljaških panov, vmes zvene razbrzdane pesmi-poskočnice na veselih pirovanjih, ves poem pa prepleta Jaremov ljubezenska zgodba, pisana z živahnostjo trubadurskih popevk. Tako zna ublažiti Ševčenko žive barve romantike z mehko muziko narodne kolomejke. Vkljub temu pa „Hajdamaki“ niso klasično delo v vsakdanjem besednem pomenu. Ako namreč razumemo klasicizem kot sklad forme in vsebine, kombiniran po strogo določenih pravilih, moramo reči, da v „Hajdamakih“ ni umerjeno niti eno niti drugo po stalnem pravilu. Instinktivno sledi pesnik samo svoji kipeči domišljiji in oblikuje v plastičnih formah pred nami poem, dihajoč tako bujno življenje, da je težko najti v klasicizmu kaj podobnega. Zato bi ob „Hajdamakih“ človek popolnoma zdvojil nad poklicem kritikov in kritikastrov, pedantovsko stikajočih za subtilnimi pogreški tehničnimi in estetičnimi pravili. Kajti „Hajdamaki“ so poem, ob katerem čutimo le kipenje mladosti in vrvenje narave, ki se ne da ukleniti v okorele forme. Ob njih se zavedamo resnice, da je mladost vir lepote, in v mladosti žareča narava začetek in konec poezije. — Kar se tiče slovenskih „Hajdamakov“ moramo reči, da je g. Abram kot prevajavec mojster. Prevajal je tako natančno in zvesto, da se ni izgubila skoraj nobena posebnost originala. Celotisto čudovito zvonko muziko Ševčenkovega stila, ki se zdi, da je posneti ni mogoče, je prevajavec zadel in tako popolnoma ohranil živahni kolorit originala. — Samo en primer, prevod, na slepo srečo iztrgan iz šestega speva!

V originalu:

— — Pekelnee sьvjato
po vsij Ukraīni sju nič zareve;
poteče bagato, bagato, bagato
šljahetskoī krovi. Kozak ožive,
oživut' hetmani v zolotim župani,
prokineť-sja dolja; kozak zaspiva:
„Ni žida ni Ljaha!“ a v stepah Ukrajni —
daj to Bože milij — blisne bulava!“

Slovensko:

— — Peklensko slavje
po vsi Ukrajini nocoj završi;
poteče ogromno, ogromno, ogromno
šlantiške krvi in kozak oživi;

ožive hetmani, vsi v zlatem župani;
vzbudi se spet sreča; zapoje kozak;
„Ni juda, ni Ljaha!“ a v stepni Ukrajini —
Bog daj, — spet zablisne bulava v zrak!

Kako gladko teče prevajavcu slovenski verz, čeprav vseskozi dobeseden prevod originala! Uvod o hajdamaščini ali kolijivščini, ki ga je prevajavec pridal „Hajdamakom“, je pisan precizno in označuje dovolj jasno zgodovinsko ozadje poema. — Svoje lepo delo je g. Abram, naš največji poznavalec ukrajinske pesmi, posvetil „Dr. Jan. Ev. Ostapu Kreku, prvoborniku krščanske demokracije“.

Tonej Jelenič.

Zadnja kmečka vojska. Spisal Avgust Šenoa. Poslovenil L. J. „Ljudske knjižnice“ V. zvezek. Založila „Katoliška bukvarna“. — „Ljudska knjižnica“ nam je s pričujočim delom podala prevod historičnega romana „Seljačka buna“, ki je brez dvoma eno najboljših del Šenoinih. Hrvaški romancier nam je v tej povesti zapisal vso žalostno zgodovino narodovo izza dobe zadnjega kmečkega upora. Takega zdravega realizma, s kakršnim se naslajaš v tej knjigi, si človek zaželi. Epska opisovanja te očarajo. Obupni boj pri Stubici in pri Krškem, prizor v saboru je opisan, kakor da se dejanje vrši pred tvojimi očmi. In voditelji kmečkega upora! Kakor priče iz davnine ti pisatelj prikljče Matijo Gubca, Elijo Gregoriča, in to so prikazni, ki te navdajajo z vsem spoštovanjem, to so plemenite duše, boljarji. Poleg živih opisov narave nežno čuvstvanje za bolelost, gorje narodovo. Kako lepo je n. pr. opisana Velika noč in pa beda ljudstva, ki s sklonjeno glavo kleči pri božjem grobu in vzdihuje: Jezus nisi li odrešil tudi nas? Ni mogoče lepše izraziti obupnega položaja seljaka-trpina. Položaj pred izbruhom kmečkega upora je tako očrtan, da te pisatelj prisili do sodbe: Ni moglo drugače priti, kakor da se je ljudstvo kot en mož vzdignilo, da potepta vso laži-pravico in njene nositelje v prah. Gnev se te polašča, ko vidiš, da se pod krinko legalne pravice izvršujejo največja lopovstva. Kaka korupcija med plemstvom — samo z nje pomočjo se obdrži Tahi v svojem gnezdu na Susjedu. Najbolj pa te mora pretresti tragični konec Matije Gubca, kmečkega kralja. Da, v vzbujanju čuvstev je Šenoa pravi mojster. Prokletstvo nad Arlandovo Doro je najlepša, najbolj romantična poteza v povesti. To je duh maščevanja, ki visi nad gradom za stare krivice. Vso povest prevajajo etične ideje. Trda neizprosna roka pravice vlada. Ko vpije krivica do neba, se vzdigne ljudstvo, da zapiše pravico z mečem. Žrtve so padle pod rabljevim mečem, a duh ni izumrl. Prišel je dan pravice in svobode. In glej, samotne podrtine mole zdaj kvišku, kjer se je prej ponosno dvigal grad, strah seljaku, v dolini pa se razlega svobodna pesem in oratar gre zopet mirno za svojim plugom. Kot konec pa ti zveni nasproti harmonični akord evangelija o vse oblažujoči ljubezni. Ljubezen vladaj in zenači vse! Ko bi bil prevajavec izločil nekaj nelepih mest, ki za razvoj povesti itak nimajo nobenega pomena, bi bila

ta knjiga res biser, prenešen v našo književnost. Prevod je gladek in točen. Glede krajevnih imen se je vrnilo nekaj neljubih napak. Za Drnovo so tri iz-

NJ. VELIČANSTVO, OSEMLETNI ANAMSKI KRALJ
DUJ - TAN

rekanja: Drenova, Drenovec in Drnovo. Pravilno je samo: Drnovo. Izvirnik ima sicer Drenova, toda v prevodu bi se bila ta napaka lahko odpravila. Pravtako je namesto Žužemberk pravilno le: Žumberk, kakor ima izvirnik dosledno le Žumberak. Kume Uskok takrat za Žužemberk še vedel ni. Namesto Dubovo: Dobova! Sicer pa si bo čitatelj te malenkosti sam izpopolnil. Slovensko ljudstvo jih bo prebiralo te žalostne zpodbe kmečkega kralja, in spoznavalo v njih — svojo zgodbo. J. V.

Landesmuseum Rudolphinum in Laibach. Bericht für das Jahr 1907, erstattet vom Musealkustos Dr. phil. Walter Šmid. Laibach 1908. Str. 49 + 4 table. — Kot ponatisk iz „Mitteilungen des Musealvereines für Krain“ je izšla zgoraj omenjena brošura.

Ako želimo, da bi dosegel muzej res svoj smoter, je neobhodno potrebno, da izhajajo v raznih dobah poročila o njegovem stanju. Kakor lani, je izšlo poročilo tudi letos.

Poročilo je razdeljeno na več poglavij. V kroniki nam g. kustos dr. Šmid pojasnjuje spremembe, ki so se izvršile, glede zbirke v posameznih dvoranah. Na novo so se uredile zbirke iz hallstattske, latinske in rimske dobe; izkopine Dunajske ceste so shranjene v posebni omari; tudi zbirke iz srednjega veka in narodni predmeti so na novo urejeni. Isto velja o denarjih. Kmalu bo razstavljena geoplastična reliefna

karta kranjske dežele, ki jo izdeluje B. Lergetporer na Bledu. Lani je muzej obiskalo 13.052 oseb. Deželni odbor je poveril ureditev naravoslovnih zbirke dr. Gvidonu Sajovicu.

Arheološki oddelek kronike popisuje predmete, ki so prišli leta 1907. v muzej, namreč iz dobe stavb na kolen (Notranja gorica), iz rimskih grobov na Dunajski cesti v Ljubljani in iz staroslovanskih grobov v Boh. Srednji vasi. Poseben oddelek nas seznanja s prirastki narodnih in obrtnih predmetov, namreč pohištva, tkanin, noš in lišpa; dalje denarjev, cerkvenih starin, umetnin, knjig in listov. Poročilo o naravoslovnem oddelku je spisal dr. Gvidon Sajovic, ki našteva vse predmete, ki so muzeju došli l. 1907. v rudninski in živalski zbirki.

Posebno vrednost dajo temu poročilu dodatne razprave, zlasti prva: Altslovenische Gräber Krains. Von Dr. phil. Walter Šmid. Tu popisuje izkopine na Žalah in Podónjicah v Bohinju, na Bledu, v Mengšu, v Komendi in Črnomlju. Toliko se je na Kranjskem že kopalo in izkopalo, a doslej smo še bore male izvedeli o slovanskih grobovih. Ni dvoma, da so so marsikje prezrli. Sedaj smemo upati, da se bo na te grobe bolj pazilo, da si polagoma pridobimo jasnejšo sliko o slovanskih starinah. Posebnost slovanskih grobov so neke vrste uhanov ali naušnic, kakor jih Hrvatje imenujejo; Nemci jih zovejo Schläfenringe, ker se nahajajo v grobeh tik senc. Pisatelj nam kaže te uhane tudi v slikah (tabla II.), in sicer v sedmih skupinah, v katere je razvrstil vse oblike doslej izkopanih uhanov.

GROF ANDREJ POTOCKI
umorjeni cesarski namestnik gališki

V „zaključku“ povzema na kratko zgodovino Slovencev, ko so se naselili v dosedanje pokrajine. Pisatelj zastopa mnenje, da so Longobardi, ko so se

Slovenci otresli Avarov, vsaj po Gorenjskem zavladali nad Slovenci, sklicujoč se na izkopine na „Lajhu“ v Kranju. Dozdeva se nam, da je ta sklep še prenagel, ker ne smemo zamenjavati Longobardov z izdelki, ki se pripisujejo Longobardom, saj bi si teh predmetov lahko tudi Slovenci pridobili. Iste oblike se nahajajo tudi na Bavarskem (n. pr. v Wittislingen), in vendar ne moremo trditi, da bi bili tam bivali Longobardi. Kupčija je bila tudi že tedaj razvita in lahko so taki izdelki prehajali k sosedom.

Druga razprava popisuje kranjske preslice, katere deli pisatelj v dve skupini: s stožičasto in s piramidalno obliko. Tudi te nam poočituje tabla IV.

Tretja razprava je: Ein Krähenbastard. Von Dr. Gvidon Sajovic. Pisatelj popisuje pri nas redko prikazen: izrodek črne in sive vrane, ki jo je nekdo ustrelil na Rožniku nad Šiško in se sedaj hrani v muzeju.

S tem kratkim posnetkom želimo vzbuditi ne le zanimanja za poročilo o deželnem muzeju, ampak tudi za muzej sam. Zlasti dijake opozarjamo, naj nikar ne zamude lepe prilike in naj pridno zahajajo v muzej, da se pouče ne le o živalstvu in rudinstvu, ampak tudi o prazgodovinskih, rimskih in slovanskih izkopinah, o domači umetnosti in obrti, da bodo mogli po raznih krajih slovenske domovine neuke poučiti in opozoriti veččake na slučajne važne najdbe.

V. S.

Grada za povijest školstva kraljevinâ Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas. Hrvatje so lahko ponosni na to imenitno delo, katerega je izšel koncem minulega leta prvi del. To je epohalno delo, zasnovano na najširši podlagi. Prvi del obsega dobo od najstarejših časov pa do leta 1835., in vsa ta snov je pregledno razvrščena na XXIV. in 938 straneh leksikonskega formata.

Gradivo je sestavil in uredil marljivi kr. deželni šolski nadzornik Anton Cuvaj, ki je petnajst let delal na tem. Njemu kot deželnemu šolskemu nadzorniku so bili sicer stari akti i. t. d. pristopni, toda vse to zbrati, sestaviti in urediti je ogromno delo. Oglejmo si le nekoliko vsebino knjige! Prvi oddelek nam popisuje šole v hrvaških krajih do osnivanja kraljevine, t. j. do l. 924. Tukaj so opisane šole pred dohodom Hrvatov v sedanjo njihovo domovino, one za dobe Karola Velikega, za cerkvenega razkola (l. 857.) za slovanskih apostolov sv. bratov Cirila in Metoda. V drugem oddelku čitamo o šolstvu za časa kraljev iz narodne dinastije, tedaj o samostanskih in

stolnih šolah, o mestnih šolah in o bogomilskem pokretu. Zanimiv je tudi tretji oddelek, ki razpravlja šolstvo za hrvaških kraljev iz hiše Arpadove (l. 1102 do 1300) in pa četrti, govoreč o dobi za hrvaških kraljev iz hiše Anžovinske (1300—1382).

Temu oddelku sledi peti, obravnavajoč šolstvo za časa hrvaških kraljev iz različnih hiš (1382—1527), to je za dobo Sigismunda, Matjaža Korvina, Vladislava II. Čitamo v tem poglavju tudi o izumu tiska in njegovem vplivu na hrvaško šolstvo in o drugih kulturnih iznajdbah.

Navdušeno sestavljen je šesti oddelek: šolstvo za časa hrvaških kraljev iz hiše Habsburške (1527—1740). Samostanske šole, reformacija, knjigotiskarstvo, vojaška krajina, semeniške šole, srednje in visoke šole i. t. d. je snov tega oddelka. Najobširnejši je sedmi oddelek, ki nam navaja šolstvo iz dobe habsburško-lotarinske.

Marija Terezija je dala tudi hrvaškemu šolstvu nove pogoje razvijanja, zlasti z „Allgemeine Schulordnung“, dne 6. decembra 1774 in s proglasitvijo „Ratio educationis rei literariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas“ dne 22. avgusta 1777.

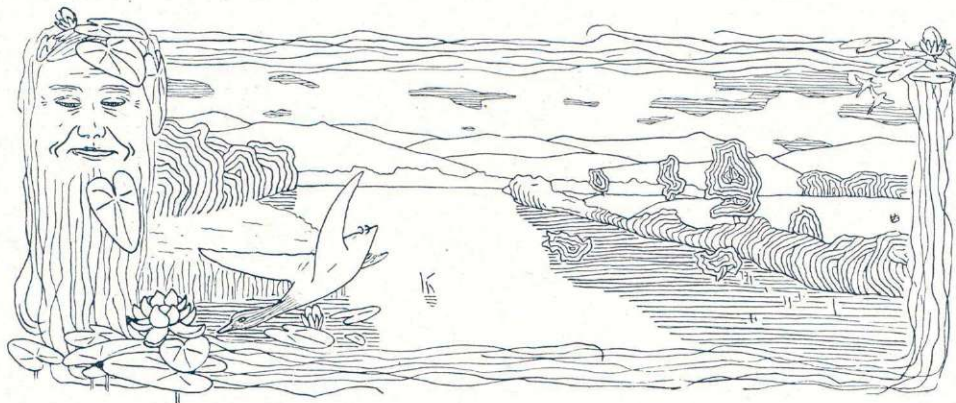
Konferencija šolskih nadzornikov (l. 1878.) osnivanje učiteljišč, razne srednje in visoke šole, geometrijske šole i. t. d. so kaj zanimivi odlomki. V tej dobi se je tudi pri Srbih začelo šolstvo bolj razširjati in se razvijati. Nastale so „Zemaljske zaklade“. Obširno je popisano tudi šolstvo za cesarja Josipa II., Leopolda II. in Franca I. Preveč bi bilo naštevati razne odstavke v tej dobi

Tako pregledno, zanimivo, a strogo resnično sestavljeno monumentalno delo, katerega je izšel šele prvi del, ima težko še kak drug narod. Drugi del bo gotovo še zanimivejši, ker je pisatelju več gradiva na razpolago. Želeti je nujno, da kmalu izide II. del.

V vsakem oddelku se opisujejo vse vrste šol in pouk na njih, nato cele bibliografije šolskih knjig in opisi tedanjih kulturnih prilik vobče.

V knjigi sta 102 slike; največ je portretov raznih oseb, ki so se odlikovale na šolskem polju. Nekaj življenjepisov je uvrščenih med snov dotične dobe.

Pisatelj pravi v predgovoru, da izdaje knjigo v spomin dvajsetletnice svojega nadzornikovanja. Založila pa jo je na svoje stroške hrvaško-slavonsko-dalmatinska deželna vlada, oddelek za bogočastje in nauk. Bosensko-hercegovska vlada je priporočila to delo radi njegove „kulturne, historijske i u opće instruktivne vrijednosti“. Krasna knjiga stane 12 kron. —ij—

To in ono.

Debata o „ghettu“.

Nemški katoliški leposlovci se dele v dve struji: v konservativno in — če hočemo reči — moderno. Med njima se v tekočem času razvija burna debata, ki obeta postati dalekosežnega pomena za nemško katoliško literaturo. Kratko bomo skicirali tendence obeh struj in njihovo principiarno stališče glede literature.

Nasprotje med strujama se je pričelo, odkar so izšle proslule Veremundove brošure, katerih glavna tendenca je bila, tudi med katoliške leposlovce, živeče v starih tradicijah romantike, zanesti pridobitve moderne beletristike in poezije. Moderni so zasnovali na podlagi teh brošur znanstveno-umetniški list „Hochland“, ki po obliki in vsebini lahko konkurira z vsemi tovrstnimi listi. Zdaj izhaja že peto leto in šteje najboljše nemške pisatelje, katoličane in protestante, med svoje sotrudnike. Urednik mu je neumorno delavni kritik K. Muth, ki je duša vsega gibanja in zna s silo svoje osebnosti pridobivati sodelavcev in sobojevnikov. Njegova glavna teza je, ki jo povdarja vedno in vedno, naj stopijo nemški katoličani, varujoč svoje verske interese, naravnost, brez strahu in sramu, v sredo narodne kulturne tekme in naj ne odbijajo nasprotnikov, posebno protestantskih literatov, s svojo konfesionelno tendenco. Po K. Muthovih nazorih je literatura v prvi vrsti narodna, ali boljše, občečloveška zadeva, ki ima šele v svojih posledicah stik z religioznimi načeli. Tendenčne umetnosti K. Muth ne pozna in je tudi s katoliške strani noče priznati.

Ta načela, ki imajo namen modernizirati katoliško literaturo in jo tudi formalno dvigniti na višek sodobne umetnosti, so že v svojem bistvu nevarna in vklepajo mnogokaj nedoslednosti in nelogičnosti. Nevarna so v svojem bistvu, ker so le posledica načela „l'art pour l'art“, ki je ustvarilo brutalni naturalizem in v svojih razrastkih še vedno vznemirja srca mnogih katoličanov. Vklepajo pa tudi nedoslednosti in nelogičnosti. Ni dosledno, varovati verske interese, biti zvest katoličan, pa hkrati koketirati z „moderno umetnostjo“, to himero umetnosti, ki išče lepote v moralni bedi perverzih ljudi, a nikdar ne obrne željnih oči v vir lepote in harmonije. Tudi niso ta načela logična, kajti umetnik ne more kot umetnik ostati nevtralen v konfliktu svetovnih nazorov, ki pretresajo vsako mislečo dušo in so bistveni del človeške osebnosti.

Razvidno je, da so ta načela morala izvabiti odpor s strani konservativnih literatov, ki so zvesti ostali častitim tradicijam romantike, katera je med Nemci razgibala specifično katoliško literaturo.

Na Dunaju se je združila lepa množica znanili pisateljev in kritikov v „Gralbund“ in pričela izdajati svoje glasilo „Der Gral“. Ta stari, sveti simbol idealnega, duhovnega življenja izraža vso njihovo smer. Oni hočejo katoliško, res pravo katoliško literaturo. Zato nastopajo ostro proti „Hochlandu“, ki jim očita konfesionalno ozkosrčnost; skoraj polovica „Grala“ ima polemično-kritično vsebino. V svojem literarnem „ghettu“ razvijajo velike duševne moči, prepričani, da more le na pozitivno katoliškem temelju stati ponosna zgradba katoliške umetnosti.

Glavni zastopniki „Gralbunda“ so Richard v. Kralik, F. Eichert, Eduard Hlatky, Karl Domanig i. dr. Kralik je eden najplodovitejših, če ne najplodovitejši nemški pisatelj sploh.

S svojim razboritim duhom je posegel na vsa polja znanosti in umetnosti, on je lirik, epik, dramatik, kritik, filozof, zgodovinar i. t. d., in je povsod zasnoval mnogoštevilna dela (gl. „Der Gral“, 2. let., str. 10 in sl.). F. Eichert deluje kot urednik „Grala“ in je religiozno-političen pesnik. Hlatkega zaslovelo delo „Weltenmorgen“ primerjajo, gotovo pretirano, z Dantejevo „Divina commedia“.

„Gralovci“ vplivajo s svojo osebnostjo, in njihovo logično, principiarno stališče jim zagotavlja zmago. Vendar težko, da bi se jim posrečila zaželjena „renesansa romantike“. Prej ali slej bodo morali nastopiti pot zdravega realizma, ki v umetnosti kakor v žarišču koncentrirajo vse sile življenja.

Razvoja debate, ki še ni končana ampak se je stoprovo ostro pričela na obeh straneh, ne bomo orisali zdaj. Naj zadostuje, da smo označili principe. — Na stališče „Hochlanda“ se je v zadnjem času postavil tudi P. Expeditus Schmidt O. F. M. in pričel izdajati svoj list „Über den Wassern“. O vseh teh vprašanjih obljublja v predzadnji „Hochlandovi“ številki K. Muth posebno brošuro. Upamo, da bo ta brošura uglednega kritika v marsičem razjasnila stališče, in nam bo mogoče v zanimivih, tudi za nas aktualnih vprašanjih, poročati z objektivnim uspehom. A. E.

○1960

Jugoslovanska akademija znanosti in umetnosti je imela dne 21. marca t. l. slavnostno sejo. Predsednik Tadija Smičiklas je govoril o znanstvenih ciljih, ki jih skuša Akademija uveljaviti. Ker ni založnikov, manjka Hrvatoma najpotrebnejših znanstvenih del, in Akademija je sklenila, da odpomore tej potrebi z izdajanjem takih knjig. Ko ji je podarila Prva hrvaška hranilnica 10.000 K, je naložila ta denar kot fond za izdajanje znanstvenih del. Član Akademije, g. Natko Nodilo, je medtem napisal prve zvezke svoje obširne „Historije srednjega vijeka za narod hrvatski i srpski“ in Akademija je takoj založila prvi zvezek iz omenjenega fonda. Delo je strokovnjaška kritika hvalila, — toda prodajalo se ni in Akademija je imela pri njem velik deficit. Drugi zvezek je Akademija še izdala, toda tretjega je moral g. Nodilo sam založiti, in ker ga seve ni mogel prodati, ga je odstopil Akademiji z znatnim popustom, ki je potem oddajala vse tri zvezke za četrti del prvotne cene. — To je „mučeniška zgodovina“ hrvaškega in še bolj slovenskega znanstva. Koliko izobraževalnega in vzgojnega dela bo še treba razviti, preden se vzbudi pri nas smisel za znanstvo in njega lepi poklic!

Jugoslovanska umetniška razstava se otvori v Zagrebu dne 1. majnika. Razstave se udeležijo hrvaški, slovenski, bolgarski in srbski umetniki.

Ivan pl. Zajc je izročil hrvaškemu gledališču svoje največje delo, opereto „Seoski plemić“, kateri je napisal libretto pesnik Stjepan Širola. Z njo se otvori prihodnja gledališka sezona. Opereta se vrši v Turopolju in Parizu za časa francoske okupacije ter združuje v sebi lepe hrvaške narodne motive z rafinirano moderno glasbo francosko. Kritika hvali delo starega mojstra Zajca ter mu obljubljuje na odru velik uspeh.

○1960

K. V. Zenger. Češko znanstvo je zadela velika izguba; umrl je sloveči češki učenjak in pisatelj, dvorni svetovalec Karel Václav Zenger, profesor fizike v poklju. —

Zenger se je porodil 17. decembra l. 1830. v Homutovu na Češkem in je študiral filozofijo in pravo v letih 1846.—1852. v Pragi. Že kot dijak je opravljal službo asistenta pri profesorju Petřini, pozneje je bil v isti službi na praški zvezdarni. Leta 1853. je postal profesor na gimnaziji v Banjski Bistrici na Ogrskem; l. 1861. je bil poklican na politehniški zavod v Pragi za profesorja fizike. Tri leta pozneje je postal redni profesor istega predmeta na češki tehniki, kjer je deloval do leta 1900., ko je stopil v pokoj. A niti potem Zenger ni popolnoma zapustil svoje učiteljske službe, ampak je predaval vsako leto v poletnem semestru o astrofiziki in o elektro-dinamični svetovni teoriji. Zenger se more imenovati nestor fizike češkega naroda. Najrajši se je pečal z optiko, in njegovi najvažnejši izumi spadajo v to stroko. Zenger je bil prvi, ki je znal napraviti apohromate. Celo vrsto imenitnih izumov je Zenger iznašel v fotografiji; prvi je napravljaval ortohromatične plošče in prvi je fotografiral nevidne predmete; na primer s pomočjo fosforescirajoče plošče je fotografiral Ženevo in Mont-Blanc v čisto temni noči. Vobče znana je njegova tangencialna tehtnica, ki se

UMETNO BARVANI PIRHI IZ NARODOPISNEGA MUZEJA V PRAGI

rabi v londonskem novčnem uradu. V astronomiji je bil Zenger vobče priznana avtoriteta. Njegove meteorološke napovedi na podlagi svetovnega elektro-dinamičnega sistema so se navadno izpolnile, n. pr. izbruh ognjenika Mont-Pelée na otoku Martinique in zadnji veliki potres v Italiji in Filadelfiji. — Izmed večjih spisov Zengrovih imenujemo: „Fysika pokusná a výkonná“, „O nové soustavě světové na základě elektrodynamických zákonů“ (tudi v francoskem in nemškem jeziku); dalje „Meteorologie slunce“ in „Prognosa počasí“. Veliko svojih spisov je Zenger objavil v strokovnih časopisih v Parizu, Bruselju in Londonu. Zanimivo je, kar je o Zengru napisal med drugim praški „Týden“. Po besedah „Týdna“ je bilo ime Zengrovo veliko bolj znano v tujini nego na Češkem. Na Češkem je postal šele popularen, ko se je nekolikokrat kot starček smelo vzdignil v zrakovu proti nebu. To je češkemu občinstvu seveda več imponiralo nego poldrugi sto znanstvenih knjig in člankov, ki jih je Zenger napisal v češkem, nemškem, francoskem in angleškem jeziku. — Le-ta sloveči učenjak je združeval znanstvo z vero! Ko se je l. 1896. kot delegat udeležil v Rimu shoda astronomov, je bil od papeža Leona XIII. sprejet

v posebni avdijenci. Prof. Zenger je daroval Sv. očetu pri tej priliki svoje spise, in Sv. oče jih je z veseljem sprejel v vatikansko knjižnico in dolgo se je pogovarjal s češkim učenjakom. Prof. Zenger je pri tem govoru papežu rekel, da kot pravi astronom v zvezdah išče in nahaja njih Stvarnika. Sveti oče je Zengru obljubil, da bode teologe spodbujal, da naj proučujejo njegove spise, in kmalu potem je izšla posebna okrožnica „De scientia“, h kateri je gotovo dal povod tudi pobožni češki učenjak Zenger.

Josef Hlávka. Star pregovor se je izpolnil: velik mož nikoli ne umira sam. Kmalu za Svatoplukom Čechom, slavnim češkim pesnikom je (11. marca) umrl Josef Hlávka, češki mecen, ustanovitelj in predsednik češke akademije, v 77. letu svoje starosti. Porodil se je 15. februarja leta 1831. v Přešticach na Češkem, študiral je gimnazijo v Klatovih, potem realko in tehniko v Pragi ter je tudi dovršil arhitekturo na dunajski akademiji. Hlávka kot arhitekt je proslavil češko ime s stavbami cerkev, semenišč, palač in praznih velikih zavodov. Na Hrvaškem, v Bukovini in na Spodnjem Avstrijskem dobro poznajo monumentalne stavbe, ki jih je Hlávka sam sezidal ali pa pri njih sodeloval, na primer cerkev dunajskih lazaristov, dunajska opera, semenišče in palača nadškofova v Černovicah, krasna stavba deželne porodilnice in drugo. Po svoji štedljivosti in marljivosti si je Hlávka pridobil veliko premoženje, katero je rabil v čast svojega imena in blagor češkega naroda. O Hlávki se more reči, da je gmotno podpiral vse važne češke kulturne potrebe. Ko je bilo treba češke akademije, raznih štípendij, zavodov za dijake, podpore za tehnike, umetnike in drugo, je Hlávka odprl svojo miznico in je dal za češko akademijo 200.000 gld., 100.000 gld., potem 25.000, 23.000 gld., potem zopet 15.000 gld., kakor je pač bilo treba. Hlávka je bil še izmed starih čeških rodoljubov; bil je intimen prijatelj Riegra in Palackega, prof. Bráf je bil njegov svetovalec, delo je bilo njegovo geslo in

varčnost njegova zvezda-vodnica. V svoji oporoki je Hlávka daroval svoje premoženje, ki znaša blizu 8 milijonov kron, za ustanovitev „Nadání Josefa a Zdenky Hlávkových“; s 70 odstotki obresti se bodo podpirala znanstvena, umetniška in književna podjetja češkega naroda; s 30 odstotki pa se bodo podpirali marljivi dijaki visokih šol praških.

OS960

Fr. Št.

Naše slike. Peter Skarga napoveduje propad Poljske (str. 200). Veliki poljski slikar si je izbral dramatičen prizor iz poznejše dobe poljskega kraljestva. Jezuit Peter Skarga, dvorni pridigar, ena najmarkantnejših osebnosti iz tedanje poljske družbe, govori izpred oltarja poljskim velikašem. Z ognjevito besedo jim popisuje nevarnost, v katero je pahnila domovino njihova nesloga, vedni prepiri, nepokorščina do oblasti in brezskrbno vživanje na dvoru. S plemenito strastjo jim napoveduje, da bo Poljska propadla, ako ne krene na boljšo pot. Vsi so pretreseni od njegovih besedi. Mrko gledajo v tla in premišljujejo pridigarjeve besede. Žal, da se niso ravnali po njih, in Poljska je postala žrtev svojih notranjih razdorov.

Mladi češki slikar Láďa Novák (str. 195) nam je narisal v „Lovu na jelena“ zračno in živo fantazijo.

Split je središče dalmatinskega prometa. Sicer je ofi- cielno Zader glavno mesto, a pravo središče Dalmacije je Split. Avstrijska vlada je obrnila v zadnjem času večjo po- zornost na Dalmacijo, ker je spoznala veliko važnost te dežele za našo državo, zlasti za trgovino. Saj je dalmatinsko obrežje s svojo členovitostjo silno pripravno za velik razvoj prometa. Vlada hoče dvigniti poljedelstvo, obrt in trgovino v deželi, in tudi vojaško zavarovati obrežje. Najvažnejša za nas je pa nova železniška proga, ki pojde čez Novo mesto, Metliko in Karlovec, ter bo zvezala Dalmacijo z ostalo državo. Tako postane tudi naša zveza z Dalmatinci živahnejša. „Dom in Svet“ je že priobčil slike Dubrovnika in raznih dalmatin- skih krajev. Seznanili bomo pa svoje bravece še bolj z na- šimi brati na jugu.

O Huculih in o njihovem domačem obrtu smo že pisali. Na str. 224. vidimo Hucula, kako dela doma, kako hodi

s svojo robo na trg, in tudi nekaj narodnih ornamentov se vidi na sliki. Zadaj so visoki Karpati, domovina tega slo- vanskega rodu.

Kraljestvo Anam je dobilo nedavno novega vladarja. Prejšnji kralj Tan-Taj je zblaznel, in Francozi so ga odsta- vili in na prestol posadili njegovega drugega sina, osem- letnega dečka Duj-Tana, ki ima pa samo naslov in čast vla- darja, pravi gospodarji dežele pa so Francozi.

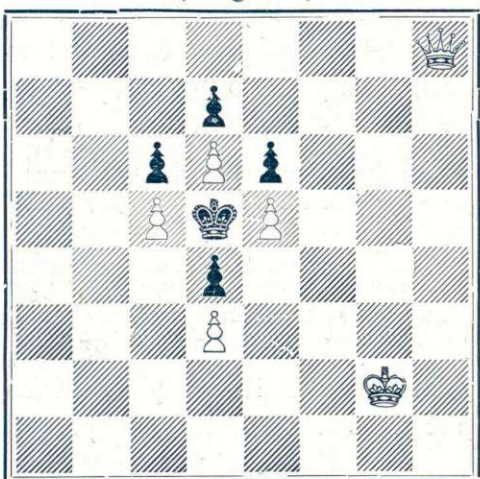
Strašen zločin se je dogodil v Lvovu. Rusinski dijak Siczynski je ustrelil cesarskega namestnika grofa Potockega. Povod umoru je dalo politično sovraštvo med Rusini in Po- ljaki. Grof Potocki je bil potomec ene najstarejših poljskih rod- bin, katere ime je združeno z najlepšimi spomini zgodovine poljskega naroda. Če je tudi res, da trpe Rusini marsikatero krivico v Galiciji, si pa vendar s takimi sredstvi ne bodo pomogli; edino le z mirnim kulturnim delom se da narod dvigniti do zmagovite veljave, ne pa z zločini, ki morajo z grozo navdati tudi odkrite prijatelje rusinskega naroda.

Š a h.

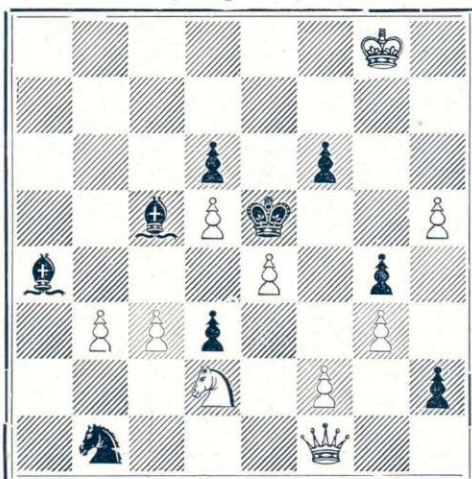
Prireja A. Uršič.

Naloga 336. A. Uršič.
(Original.)

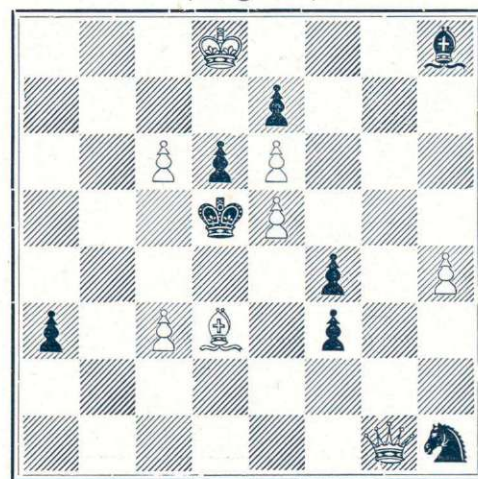
Mat v četrti potezi.

Naloga 337. Karl Fritsch.
(Original.)

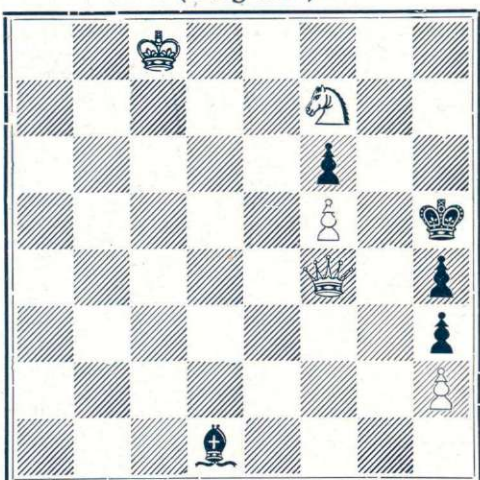
Mat v tretji potezi.

Naloga 338. Karl Fritsch.
(Original.)

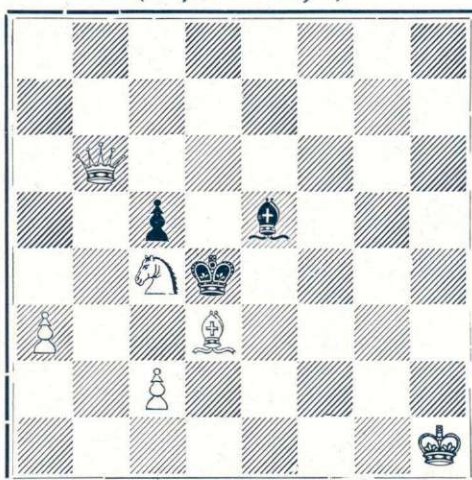
Mat v tretji potezi.

Naloga 339. A. Uršič.
(Original.)

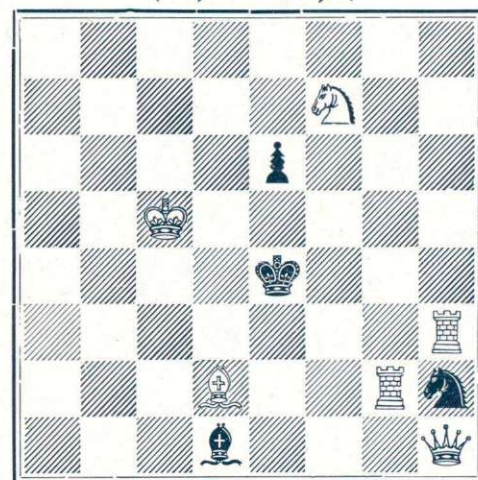
Mat v tretji potezi.

Naloga 340. F. Healey.
(Reprodukcija.)

Mat v tretji potezi.

Naloga 341. S. Loyd.
(Reprodukcija.)

Mat v drugi potezi.

Rešitev nalog v 2. številu 1908. Nal. 324. 1. Dg5, Sd3 ali f3; 2. e2 × S itd.; 1 — Sg2; 2. Td1 itd.; 1 — Sc2; 2. T × c2 itd. — Nal. 325. 1. Dd6 — d8! ♖; 2. Th4 ali Dh4 ali Df6. 2. Sd5 — f4 ali f6 in beli je mat. — Nal. 326. 1. Sc4, K × L; 2. Sd2 + itd.; 1 — e4 — e3; 2. Sa31 itd.; drugo lahko!

